

Analiza systemu ochrony ofiar przestępstw w Polsce

w świetle unijnych i międzynarodowych standardów
oraz wybranych rozwiązań i dobrych praktyk
przyjętych w innych krajach europejskich

dr hab. Barbara NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK

Spis treści

1.	Wprowadzenie	5
2.	Podstawowe zasady ochrony praw ofiar przestępstw zawarte w prawie unijnym i międzynarodowym	12
3.	Prawo do informacji	19
3.1.	Standardy unijne i międzynarodowe	19
3.2.	Regulacje w wybranych państwach Europy	24
3.3.	Implementacja prawa do informacji do polskiego systemu prawnego	26
4.	Implementacja wybranych uprawnień procesowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym do prawa polskiego	32
4.1.	Uwagi wprowadzające	32
4.2.	Prawo do bycia wysłuchanym	34
4.3.	Prawo do odwołania się od decyzji o odmowie ścigania	40
4.4.	Prawo do pomocy prawnej	42
5.	Prawo do roszczeń kompensacyjnych (odszkodowania od sprawcy i kompensaty od państwa)	45
5.1.	Uwagi wprowadzające	45
5.2.	Standardy unijne i międzynarodowe	46
5.3.	Regulacje zawarte w wybranych państwach Europy i świata	50
5.4.	Implementacja standardu odszkodowania od sprawcy i kompensacji od państwa do prawa polskiego	53
6.	Prawo do ochrony ze względu na szczególne potrzeby ofiary	58
6.1.	Uwagi wprowadzające	58
6.2.	Standard indywidualnej oceny służący ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar w Dyrektywie Praw Ofiar	59
6.3.	Implementacja standardu ochrony dzieci będących ofiarami przestępstw w systemie prawa polskiego w świetle prawa unijnego i międzynarodowego	67

6.4. Implementacja standardu ochrony osób doświadczających przemocy domowej i/lub seksualnej ze względu na płeć w prawie polskim w świetle prawa unijnego i międzynarodowego	74
6.5. Implementacja ochrony osób doświadczających przestępstw motywowanych uprzedzeniami w systemie prawa polskiego w świetle standardów unijnych i międzynarodowych oraz na przykładzie dobrych praktyk w wybranych państwach Europy	86
6.6. Standardy unijne i międzynarodowe oraz prawo polskie wobec ochrony osób doświadczających przemocy seksualnej przed prawnymi działaniami odwetowymi	93
7. Wnioski	97
Bibliografia	99

1. Wprowadzenie

Rozwój myśli prawnej w zakresie ochrony praw ofiar¹ – osób pokrzywdzonych przestępstwem – nastąpił dopiero w drugiej połowie XX w., przede wszystkim za sprawą wiktymologii drugiej generacji². Przyznawanie ofiarom przestępstw praw podmiotowych oraz centralnej pozycji w ramach postępowania karnego stało się głównym celem wiktymologicznych koncepcji i przedsięwzięć prowadzonych od końca XX w.³ Taki kierunek myślenia o osobie pokrzywdzonej był coraz częściej reprezentowany w regulacjach prawnych i ma znaczenie w kontekście realizacji jej uprawnień w praktyce zarówno organów ścigania, jak i wymiaru sprawiedliwości.

Ze standardów ochrony i wsparcia ofiar przestępstw, uchwalanych na różnych poziomach uniwersalnego i regionalnego prawa międzynarodowego, wynikało, że ofiara powinna być

¹ W niniejszym opracowaniu będę używać terminu „ofiara” (*victim*), ponieważ w wielu aktach międzynarodowych użyto właśnie tego pojęcia, a niniejszy tekst – w przeważającej części – będzie przedstawiał analizę prawnych standardów unijnych i międzynarodowych. W ramach prawa unijnego pojęcie ofiary zostało zdefiniowane w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW. Zgodnie z jej art. 1a ofiara oznacza: 1) osobę fizyczną, która doznała szkody, w tym krzywdy fizycznej, psychicznej, moralnej lub emocjonalnej lub straty majątkowej, bezpośrednio spowodowanej przestępstwem; 2) członków rodziny osoby, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli doznali oni szkody w wyniku śmierci tej osoby. Niemniej jednak mam świadomość, że – mając na względzie nie tylko prawo, ale także społeczny, kulturowy oraz indywidualny kontekst – używanie tego terminu może prowadzić do wtórnej wiktymizacji i odbierać osobom, które doświadczyły pokrzywdzenia w związku z popełnionym przestępstwem, sprawczości i godności. Jest tak dlatego, że potoczne rozumienie pojęcia „ofiara” w języku polskim oznacza osobę nieporadną, niezdarną. Jednocześnie używanie terminu „pokrzywdzony” jest zarezerwowane w języku prawnym do znaczenia wynikającego *stricto* z art. 49 § 1 k.p.k. i dotyczy procesowej pozycji tej osoby w procesie karnym. Wobec powyższego w opracowaniu będę używać również terminów „osoba doświadczająca pokrzywdzenia przestępstwem” i „osoba pokrzywdzona”. Dobrą propozycję terminologiczną w tym zakresie przedstawiono w nauce kryminologicznej w artykule: W. Klaus, Ł. Kuliński, *Oczekiwania i potrzeby osób pokrzywdzonych wobec wymiaru sprawiedliwości*, „Archiwum Kryminologii” 2025, vol. I, nr 39, s. 3.

² Zob. na ten temat: E. Bieńkowska, *Standardy ochrony praw pokrzywdzonego w świetle dokumentów europejskich i ustaw zasadniczych*, [w:] *System prawa karnego procesowego. Tom VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, pod red. C. Kuleszy, Warszawa 2016.

³ Zob. E. Bieńkowska, *Projekt Konwencji Narodów Zjednoczonych o sprawiedliwości oraz wsparciu dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy*, „Zeszyty Prawnicze” 2015, nr 15.3, s. 6 i nast.

usytuowana w centrum zaangażowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także w centrum działań zmierzających do zapewnienia jej bezpieczeństwa, ochrony, pomocy, wsparcia i kompensacji, a także informacji o przysługujących jej prawach⁴. Ważne stawało się również, aby uchwalane treści normatywne prowadziły do efektywnego ich egzekwowania w praktyce.

Aktualnie nie ulega wątpliwości, że „Potrzeby osób pokrzywdzonych są ściśle powiązane ze skutkami wiktylizacji, które mogą obejmować wszystkie sfery życia: emocjonalną, psychologiczną, finansową, fizyczną, a także prowadzić do zmian w zachowaniu i nawykach”⁵. Podejmowane w związku z tym przez państwa środki prawne powinny gwarantować ofiarom przestępstw, zarówno *de iure*, jak i *de facto*, efektywną ochronę i wsparcie.

Do najważniejszych standardów ochrony praw ofiar, w prawie międzynarodowym i w systemach krajowych, w tym w Polsce, należą: prawo do informacji; prawa dotyczące udziału w postępowaniu karnym (np. prawo do pomocy prawnej, prawo do bycia wysłuchanym, prawo do odszkodowania od sprawcy); prawo do ochrony ofiar o szczególnych potrzebach, prawo do kompensaty od państwa, ochrona przed wtórną i ponowną wiktylizacją, wszystkie powyższe ze szczególnym uwzględnieniem ochrony dzieci będących ofiarami przestępstwa.

Analiza unijnych i międzynarodowych aktów prawnych wskazuje, że zawarte w nich regulacje przewidują minimalne standardy i zasady, zawierające wytyczne dla państw członkowskich w odniesieniu do ochrony ofiar przestępstw, co oznacza, że zawsze jest dopuszczalne i mile widziane, by państwo zapewniło osobie pokrzywdzonej wyższy standard ochrony. Wskazać należy również, że przepisy odnoszące się do praw ofiar ulegają – w poszczególnych państwach członkowskich – częstym nowelizacjom w kierunku poprawy ich praktycznej efektywności, co wiąże się z procesem coraz pełniejszego uznawania interesów ofiary jako istotnego celu procesu karnego.

W ramach Unii Europejskiej uznaje się, że aby skutecznie adresować potrzeby wszystkich ofiar, każda z nich musi być traktowana indywidualnie. Potrzeby ofiar można podzielić na 5 kategorii⁶.

1. Uznanie osoby za ofiarę i traktowanie jej z szacunkiem.
2. Zapewnienie ochrony przed zastraszaniem, odwetem i dalszymi krzywdami ze strony oskarżonego lub podejrzanego oraz przed krzywdami podczas postępowania karnego i postępowania sądowego.

⁴ Przegląd historycznego rozpoznania w prawie międzynarodowym praw ofiar przestępstw zob. w: M.C. Bassiouni, *International recognition of victim's rights*, „Human Rights Law Review” 2006, vol. 203(6), zob. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2010_03413.PDF, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁵ W. Klaus, Ł. Kuliński, *Oczekiwania i potrzeby osób pokrzywdzonych...*, *op. cit.*

⁶ Zob. Victims' rights in the EU – European Commission, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-eu_en, (dostęp 22.11.2025 r.).

3. Zapewnienie wsparcia, w tym natychmiastowej pomocy po popełnieniu przestępstwa, długoterminowej pomocy fizycznej i psychologicznej oraz pomocy praktycznej.
4. Dostęp do wymiaru sprawiedliwości w celu zapewnienia, że osoba pokrzywdzona zna swoje prawa i rozumie je oraz jest w stanie uczestniczyć w postępowaniu.
5. Otrzymanie odszkodowania i zadośćuczynienia – czy to w formie odszkodowania finansowego wypłacanego przez państwo lub sprawcę, czy też w formie mediacji lub innej formy sprawiedliwości naprawczej.

W Polsce uznanie interesów osoby pokrzywdzonej – jako jednego z podstawowych celów postępowania karnego – zostało uregulowane dopiero pod koniec XX w. w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁷. Zgodnie z art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. przepisy Kodeksu postępowania karnego mają na celu takie ukształtowanie procesu karnego, aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego, przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Konsekwencją tej normy prawnej musi być wdrażanie w praktyce standardów praw ofiar w sposób uwzględniający indywidualną ocenę danej sprawy i prowadzący do zastosowania dobrych praktyk zapewniających ofiarom pełne wsparcie, ochronę i pomoc.

Najważniejsze zasady natomiast to zasada niedyskryminacji, zasada równości płci oraz zasada kierowania się interesem i dobrem dziecka.

W ramach regulacji prawa Unii Europejskiej najważniejszym aktem uchwalonym w celu ochrony ofiar przestępstw jest obecnie dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁸ (dalej jako Dyrektywa Praw Ofiar lub Dyrektywa). Podstawowym zaś celem Dyrektywy – co wynika przede wszystkim z jej art. 1 – jest zapewnienie, by ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym bez obawy o dyskryminację ze względu na jakąkolwiek cechę i z ochroną przed wtórną i ponowną wiktymizacją, a także bez zastraszenia i odwetu ze strony sprawcy, w tym z ochroną przed prawnymi działaniami odwetowymi.

Warto wskazać, że od kilku lat prowadzone są prace nad nowelizacją Dyrektywy Praw Ofiar, co będzie również przedmiotem rozważań zaprezentowanych w niniejszym opracowaniu. Już w tym miejscu zasygnalizowania wymaga, że pomimo pozytywnych zmian, jakie zaszły w państwach Unii Europejskiej w zakresie systemów ochrony ofiar przestępstw, Komisja Europejska dostrzega problemy wymagające rozwiązań i wskazuje, że dotyczą one przede

⁷ Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 556.

⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r.).

wszystkim pozostawienia dużej swobody państwom członkowskim w procesie transpozycji poszczególnych standardów Dyrektywy Praw Ofiar, co doprowadziło do „(...) ograniczenia praktycznego stosowania praw ofiar oraz do wystąpienia różnic w sposobie transponowania dyrektywy przez państwa członkowskie. Na przykład kluczowe kwestie dotyczące prawa do indywidualnej oceny potrzeb ofiar oraz prawa do korzystania ze specjalistycznych usług wsparcia pozostawiono, aby zostały wyregulowane procedurami krajowymi. Podobnie, jeśli chodzi o prawo do decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy, państwom członkowskim pozostawiono zbyt duży margines swobody. Wpływa to szkodliwie na praktyczne stosowanie praw ofiar”⁹. Negatywnie ocenia się w większości państw UE brak efektywności w implementacji mechanizmu indywidualnej oceny ofiar o szczególnych potrzebach oraz w praktyce jego stosowania. Krytyczna ocena niewystarczającej – teoretycznej i praktycznej – ochrony ofiar będzie również przedmiotem analizy niniejszego opracowania.

Poza Dyrektywą Praw Ofiar, w ramach ochrony wszystkich osób pokrzywdzonych przestępstwem, prawo UE przewiduje: dyrektywę Rady UE 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnoszącą się do kompensaty dla ofiar przestępstw¹⁰ (dalej jako Dyrektywa o kompensacie) oraz dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony¹¹ i rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych¹².

W ostatnich dekadach w UE uchwalano również akty odnoszące się do szczególnych potrzeb osób pokrzywdzonych określoną kategorią przestępstw. Do podstawowych aktów adresujących potrzeby ofiar pokrzywdzonych określoną kategorią przestępstw należą: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1712 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW (dalej jako Dyrektywa UE HL); dyrektywa Rady UE 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (dalej jako Dyrektywa UE w sprawie dokumentu pobytowego); Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych

⁹ Zob. dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW 2012/29/UE (SWD/2022/0179 final).

¹⁰ Dz.Urz. UE L 261 z 6.08.2004 r.

¹¹ Dz.Urz. UE L 338 z 21.12.2011 r.

¹² Dz.Urz. UE L 181 z 29.06.2013 r.

i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW; dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW; ostatnio również dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (dalej jako Dyrektywa UE ochrony kobiet przed przemocą).

Akty uchwalane na poziomie uniwersalnym w ramach ONZ to przede wszystkim Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy¹³, zwana Wielką Kartą lub Konstytucją Ofiar. W deklaracji ONZ, po raz pierwszy, zaprezentowana została definicja ofiary, zgodnie z którą oznacza ona osobę, która, indywidualnie lub wspólnie z innymi osobami, poniosła szkodę – włączając w to uszczerbek fizyczny lub psychiczny, dolegliwość emocjonalną, stratę materialną lub znaczące naruszenie jej podstawowych praw – w rezultacie działań lub zaniechań stanowiących naruszenie przepisów prawa karnego będących w mocy na terenie państw członkowskich, włącznie z przepisami zakazującymi przestępczego nadużycia władzy.

Rada Europy – również od wielu dekad – implementuje standardy dotyczące ochrony ofiar przestępstw, które wynikają z uchwalanych aktów prawnych, ale przede wszystkim z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPCz), opartego na rozwoju doktryny praw człowieka¹⁴, w ramach której osoba pokrzywdzona przestępstwem powinna być w centrum pozytywnych obowiązków państwa i jego organów. Pozytywny obowiązek państwa, wyrażający się w doktrynie *due diligence* (tzn. obowiązku dołożenia należytej staranności), polega na wymaganiu od organów krajowych takiego postępowania, które ma nie dopuścić do naruszenia praw – zawartych przede wszystkim w Europejskiej Konwencji praw człowieka – przez osoby prywatne bądź też doprowadzić do naprawienia powstałego już naruszenia. Zakres obowiązków pozytywnych państwa ma niewątpliwą wpływ na zakres jego odpowiedzialności. Zakres pozytywnych obowiązków w odniesieniu do ochrony ofiar przestępstw odnosi się do 3 płaszczyzn: po pierwsze, obowiązek państwa uchwalenia prawa kryminalizującego określone zachowania; po drugie, obowiązek państwa do prowadzenia efektywnych prewencyjnych działań, mających chronić obywateli przed naruszeniami; i po trzecie, w sytuacji potencjalnego naruszenia, obowiązek przeprowadzenia skutecznego postępowania karnego.

¹³ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r. Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy.

¹⁴ Koncepcja praw człowieka rozróżnia dwa ich zasadnicze aspekty: materialny i proceduralny. Materialny charakter praw człowieka oznacza, że są to konkretne, indywidualnie i niezbywalnie przypisane każdemu człowiekowi prawa i wolności. Natomiast proceduralny aspekt praw człowieka oznacza, że zapewniana jest system dysponujący dostępnymi, skutecznymi i efektywnymi instrumentami prawnymi, które mogą być uruchomione w razie naruszenia tych praw.

Aspekt realizacji praw człowieka, w ramach ich pozytywnych obowiązków, może być wykorzystany wobec ofiar o szczególnych potrzebach, np. wobec dzieci czy wobec kobiet doświadczających przemocy domowej i/lub przemocy seksualnej¹⁵ oraz w przypadku przestępstw z nienawiści, szczególnie wobec osób LGBTQ+. Zgodnie z systematycznie utrwalanym orzecznictwem ETPCz¹⁶ osoba pokrzywdzona, jej prawa i godność powinny być priorytetem dla systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Zgodnie ze standardem wyrażonym w art. 13 Europejskiej Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności¹⁷ (dalej jako EKPCz) „(...) dokładne i skuteczne dochodzenie, które może doprowadzić do zidentyfikowania i ukarania osób odpowiedzialnych”¹⁸, w tym skuteczny dostęp ofiary do tego postępowania, jest obowiązkiem każdego państwa. Obowiązek ten „(...) nie jest obowiązkiem osiągnięcia rezultatu, ale obowiązkiem podjęcia środków: organy muszą podjąć wszelkie dostępne im rozsądne środki w celu zabezpieczenia dowodów dotyczących danego zdarzenia”.

Rada Europy – uznając prawa ofiar za swój priorytet – jako pierwsza podjęła się, już w latach 80. XX w., uregulowania kwestii dotyczących kompensacji dla ofiar przestępstw w uchwalonej 24 listopada 1983 r. Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy, która nie została np. ratyfikowana przez Polskę. W następnych latach Rada Europy wydała kolejne regulacje odnoszące się do sytuacji ofiary przestępstwa, do których należały m.in. zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 28 czerwca 1985 r. nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego oraz zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 września 1987 r. nr R(87)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw. W ostatnim czasie najważniejszym osiągnięciem Rady Europy są zalecenia Rady Ministrów Rady Europy z dnia 15 marca 2023 r. w sprawie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw¹⁹. Zalecenia Rady Europy z 2023 r. przewidują upodmiotowienie osoby pokrzywdzonej przestępstwem nie

¹⁵ Standard pozytywnego obowiązku państw w zakresie ochrony kobiet przed przemocą wynika także z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Na przykład w wyroku w sprawie Opuz przeciwko Turcji z dnia 9 września 2009 r. (sprawa nr 33401/02) Trybunał wyraźnie stwierdził, że przemoc wobec kobiet jest formą dyskryminacji ze względu na płeć, uznając naruszenie art. 14 Konwencji i wskazując, że zachowanie władz, uznane za naruszające art. 2 i 3, podyktowane było płcią ofiar. Trybunał uznał, że przemoc doświadczana przez skarżącą i jej matkę była przemocą związaną z faktem, że były one kobietami, tj. stanowiła przemoc ze względu na płeć, a więc była formą dyskryminacji kobiet, i że sposób i pozytywny obowiązek stosowania przez władze ustawy o ochronie przed przemocą domową jest różny w odniesieniu do kobiet i mężczyzn.

¹⁶ Zob. J.F. Akandji-Kombe, *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*; <https://rm.coe.int/168007ff4d>, (dostęp 22.11.2025 r.).

¹⁷ Europejska Konwencja praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

¹⁸ Nachova i inni przeciwko Bułgarii, sprawa nr 4357/98 i 43579/98, § 160; Mustafa Tunc przeciwko Turcji, sprawa nr 24014/05, § 173.

¹⁹ Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime, adopted by the Committee of Ministers on 15 March 2023 at the 1460th meeting of the Ministers' Deputies), CM/Rec(2023)2.

tylko w ramach wszystkich etapów prowadzonego postępowania karnego, ale także przed jego rozpoczęciem i po zakończeniu.

W niniejszym opracowaniu, w poszczególnych jego punktach, przedstawione zostaną wybrane standardy ochrony i wsparcia ofiar przestępstw wypracowane przede wszystkim w ostatnich dwóch dekadach w ramach prawa Unii Europejskiej, ale także – w ograniczonym zakresie – w świetle uniwersalnego prawa Organizacji Narodów Zjednoczonych i regionalnego w Radzie Europy.

Krytycznej analizie zostanie poddany polski system prawny w świetle standardów unijnych i międzynarodowych oraz regulacji przyjętych w innych systemach Europy. Wynikiem krytycznej analizy będzie próba zidentyfikowania i przedstawiania – tam, gdzie to zasadne – postulatów *de lege ferenda*. W tym miejscu wskazać jednak należy, że analiza każdego standardu ochrony ofiar z osobna – na podstawie powyżej zaproponowanej metodologii – mogłaby stanowić podstawę obszernej monografii, co nie jest możliwe w tym opracowaniu i nie jest intencją Autorki. Zamierzeniem niniejszego opracowania jest syntetyczne ujęcie najistotniejszych kwestii dotyczących systemu ochrony ofiar w Polsce i oceny jego efektywności w perspektywie najważniejszych unijnych standardów, ze szczególnym uwzględnieniem tych jego elementów, których ocena dla praktyki ich stosowania jest aktualnie niewystarczająca i wymaga zmiany.

2. Podstawowe zasady ochrony praw ofiar przestępstw zawarte w prawie unijnym i międzynarodowym

Akty prawa unijnego oraz międzynarodowego, poza konkretnymi standardami, które będą omówione w dalszej części opracowania, wprowadzają podstawowe zasady, wyrażające ważne idee i wytyczne dla całego systemu ochrony ofiar. Zasady te powinny być stosowane w praktyce z takim samym zaangażowaniem jak poszczególne standardy formułujące uprawnienia i obowiązki osób pokrzywdzonych.

Do najważniejszych zasad należą: zasada niedyskryminacji, zasada równości płci oraz zasada kierowania się interesem i dobrem dziecka.

Zasady równości płci i niedyskryminacji są wyrazem zmian, jakie zaczęły zachodzić w drugiej połowie XX w. w rozumieniu systemu praw człowieka. Doprowadziło to do sytuacji, w której, po pierwsze, w wielu działaniach międzynarodowych²⁰ dostrzeżono i nadal się dostrzega potrzebę „genderowego” spojrzenia na ochronę ofiar o szczególnych potrzebach. Po drugie, organizacje i środowiska kobiece postrzegają system praw człowieka jako skuteczny instrument w zapobieganiu wszelkich form dyskryminacji ze względu na płeć²¹.

W ramach aktów prawa unijnego i w bezpośrednim odniesieniu do ochrony ofiar przestępstw zasada niedyskryminacji została uregulowana w art. 1 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar oraz w jej preambule. W pkt 9 preambuły wskazano, że ofiary przestępstw powinny być „(...) traktowane z szacunkiem, w sposób taktowny i profesjonalny, bez dyskryminacji w jakiegokolwiek formie, na przykład ze względu na rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub

²⁰ Przykładem znaczącego aktu międzynarodowego w zakresie ochrony praw kobiet jest Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW), przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71). Polska ratyfikowała Konwencję w 1980 r. Zgodnie z jej przepisami państwa zobowiązały się do podjęcia działań na rzecz eliminacji jakiegokolwiek formy dyskryminacji ze względu na płeć, zarówno w sferze publicznej, takiej jak życie polityczne, jak i prywatnej, np. domowej. Zob. również: E. Ellis, P. Watson, *EU Anti-Discrimination Law*, Oxford 2012, s. 23–35.

²¹ Zob. na ten temat np.: N. Buchowska, *Międzynarodowe i europejskie standardy ochrony praw kobiet*, [w:] B. Guzik, N. Buchowska, P. Wiliński, *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. 5, Poznań 2008, s. 70–72; M. Smolin, *Zasada równości płci. Studium komparatystyczne standardów Rady Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.

społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek, płeć, ekspresję i tożsamość płciową, orientację seksualną, status pobytowy czy stan zdrowia”.

Traktowanie ofiar bez dyskryminacji ze względu na jakąkolwiek cechę wskazaną w Dyrektywie Praw Ofiar powinno mieć miejsce podczas każdego kontaktu osoby pokrzywdzonej z właściwymi organami ścigania, służbami udzielającymi wsparcia, a także wymiarem sprawiedliwości w ramach prowadzonego postępowania karnego. Wszystkie wskazane instytucje mają obowiązek brać pod uwagę: sytuację osobistą ofiar, najpilniejsze potrzeby, wiek, płeć, ewentualną niepełnosprawność oraz poziom dojrzałości, przy pełnym poszanowaniu ich integralności fizycznej, psychicznej i moralnej. Istotnym standardem jest zapewnienie ofiarom przestępstw ochrony przed wtórną i ponowną wiktyimizacją, zastraszaniem oraz odwetem, a także zapewnienie otrzymania odpowiedniego wsparcia ułatwiającego odzyskanie równowagi oraz uzyskanie należytego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

W Dyrektywie UE ochrony kobiet przed przemocą, w pkt 2 jej preambuły, wskazano, że równość kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacja są podstawowymi wartościami UE i prawami podstawowymi zapisanymi odpowiednio w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) oraz w art. 21 i 23 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Zdaniem prawodawcy unijnego zasadzie niedyskryminacji oraz równości płci zagrażają przemoc wobec kobiet i przemoc domowa, podważając prawa kobiet i dziewcząt do równości we wszystkich dziedzinach życia oraz utrudniając im równy udział w życiu społecznym i zawodowym.

Zasady niedyskryminacji i równości płci zostały również uwzględnione w bezpośrednim odniesieniu do ofiar handlu ludźmi, w ramach prawa unijnego – w Dyrektywie UE HL. W pkt 3 preambuły prawodawca unijny wskazał, że zjawisko handlu ludźmi jest silnie powiązane z płcią oraz że kobietami handluje się w innych celach niż mężczyznami. Z tego powodu środki wsparcia i pomocy w stosownych przypadkach również powinny być zróżnicowane w zależności od płci. Czynniki zachęcające i zniechęcające mogą różnić się w zależności od sektorów, jak handel ludźmi w celach werbowania do sektora usług seksualnych lub do wyzysku w pracy (np. w sektorze budowlanym, sektorze rolnictwa lub do przymusowej służby domowej).

Równość płci i zasada niedyskryminacji są także ważne dla instytucji Rady Europy i stanowią integralną część praw człowieka, a dyskryminacja związana z płcią to przeszkoda w wykonywaniu podstawowych wolności. Instytucje Rady Europy nie raz podkreślały, że nie ma wątpliwości, iż reakcja wymiaru sprawiedliwości na pokrzywdzenie ofiar o szczególnych potrzebach przestępstwami uwarunkowanymi płcią powinna uwzględniać podejście respektujące również ten aspekt. Podejście to jest szczególnie ważne w kontekście przestępstw doświadczanych przez kobiety, które narażone są niejednokrotnie na dyskry-

minujące traktowanie i to nie tylko przez sprawców przestępstw, ale również – później – przez organy publiczne prowadzące różnego rodzaju postępowania, w tym karne, a nie-raz przez podmioty powołane do niesienia im pomocy. W ramach tych postępowań, częściej niż w przypadku pokrzywdzonych mężczyzn, nie respektuje się uprawnień procesowych kobiet jako ofiar, a ich rola sprowadzona jest przez sądy wyłącznie do źródła dowodowego. Postulat, aby dostrzec wagę zasady niedyskryminacji oraz promocji podejścia respektującego prawa kobiet w trakcie prowadzonych postępowań, pojawia się coraz częściej zarówno w aktach prawa międzynarodowego²², jak i literaturze przedmiotu²³.

Istotne regulacje w prawie Rady Europy, z perspektywy zasad równości i niedyskryminacji, wprowadza Konwencja Stambulska²⁴ o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. W przepisie art. 4 Konwencji Stambulskiej uregulowano kwestie dotyczące równouprawnienia i niedyskryminacji, wskazując, że państwa-strony podejmują niezbędne działania prawne i inne, by promować i chronić prawa wszystkich, w szczególności kobiet, do życia wolnego od przemocy w sferze zarówno publicznej, jak i prywatnej. Ponadto państwa-strony potępiają wszelkie formy dyskryminacji kobiet i podejmują niezwłocznie niezbędne środki prawne i inne w celu jej zapobiegania, w szczególności takie, jak: włączenie do krajowych konstytucji i innych właściwych aktów prawnych zasady równouprawnienia kobiet i mężczyzn oraz zapewnienie realizacji tej zasady w praktyce; zakaz dyskryminacji kobiet, także poprzez zastosowanie sankcji tam, gdzie okaże się to konieczne; obalenie praw i praktyk dyskryminacyjnych wobec kobiet.

Regulacje międzynarodowe wskazują także na konieczność realizacji zasady równości płci, zgodnie z którą implementowane strategie i polityki zapobiegania handlowi ludźmi powinny uwzględniać specyficzne dla danej przestępczości doświadczenia kobiet i mężczyzn, będących ofiarami handlu ludźmi. Zasada ta jest wyraźnie sformułowana w Konwencji Rady

²² Do aktów tych należą m. in.: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. (Dz.Urz. UE L101, s. 1) w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady z dnia 19 lipca 2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158); Konwencja Rady Europy z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107); Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, zawierająca szczegółowe przepisy dotyczące obowiązku zapewnienia równości mężczyzn i kobiet oraz zapobiegania dyskryminacji kobiet; Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyjęta w dniu 10 grudnia 1948 r. – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka; Międzynarodowy Pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169); Międzynarodowy Pakt praw obywatelskich i politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167); Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187); Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

²³ Zob. np. V. Roth, *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victim*, Leiden–Boston 2012, s. 114 i nast.

²⁴ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 961). Ratyfikowano ją ustawą z dnia 6 lutego 2015 r. o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 398).

Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzonej w Warszawie dnia 16 maja 2005 r.²⁵, w art. 17²⁶. Jak wskazano w uzasadnieniu do Konwencji RE²⁷, głównym celem przepisu art. 17 jest zwrócenie uwagi na fakt, że kobiety, zgodnie z istniejącymi danymi, stanowią główną grupę docelową handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego oraz że kobiety, które są szczególnie podatne na stanie się ofiarami, są często marginalizowane, jeszcze zanim to nastąpi, a także, iż częściej niż mężczyźni narażone są na ubóstwo i bezrobocie. Taka sytuacja kobiet uzasadnia wprowadzanie takich środków ochrony i polityk promowania praw kobiet będących ofiarami handlu ludźmi, które uwzględniają wskazaną podwójną marginalizację: najpierw jako kobiety, a następnie jako ofiary. Tym samym środki ochrony powinny uwzględniać rzeczywistość społeczną, do której się odnoszą, głównie dlatego, że społeczeństwo składa się z kobiet i mężczyzn i że ich potrzeby nie zawsze są takie same. Powyższe ustalenia potwierdza również regulacja zawarta w art. 10 ust. 1 wspomnianej Konwencji Warszawskiej RE, odnosząca się do procesu identyfikacji ofiar, który powinien następować z należyтым poszanowaniem szczególnej sytuacji kobiet będących ofiarami – z obecnością w składzie właściwych organów osób wykwalifikowanych i wyspecjalizowanych w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, w identyfikowaniu i pomaganiu ofiarom – oraz zapewniać, że różne organy nawiążą współpracę między sobą, jak również z odpowiednimi instytucjami wspierającymi.

Zasada kierowania się interesem i dobrem dziecka-ofiary została w bardzo szczegółowy sposób uregulowana w wielu przepisach prawa UE, a także w prawie międzynarodowym uniwersalnym.

Przepisy unijne, już w art. 1 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar, określają obowiązki państwa odnoszące się do sytuacji, w których dziecko staje się ofiarą przestępstwa. Priorytetowe jest wówczas zabezpieczenie jego interesu, który należy ocenić indywidualnie dla każdego przypadku. Pierwszeństwo ma również podejście dostosowane do dziecka, uwzględniające jego: wiek, poziom dojrzałości, opinie, potrzeby i obawy. Oznacza to, że im młodsze dziecko, tym ochrona powinna być szersza. Dziecko i osoba sprawująca nad nim władzę rodzicielską lub inny jego przedstawiciel prawny, o ile takie osoby istnieją, są informowani o wszelkich środkach lub prawach adresowanych w szczególny sposób do dziecka, o ile przemawia za tym jego dobro.

Wzmocnienie zakresu ochrony dziecka-ofiary przestępstwem handlu ludźmi zostało przewidziane w art. 13 Dyrektywy UE HL, w którym wskazano, że dzieciom będącym ofiarami

²⁵ Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107.

²⁶ Zgodnie z tym przepisem każda strona, stosując działania, do których odnoszą się regulacje zawarte w rozdziale 3 (Środki ochrony i promowania ofiar gwarantujące równość płci), będzie dążyć do promowania zasady równości płci oraz stosowania strategii równouprawnienia płci w rozwoju, implementacji i ocenie tych działań.

²⁷ Explanatory Report on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, § 210.

handlu ludźmi udziela się pomocy, wsparcia i ochrony, których podstawowym celem jest jak najlepsze zabezpieczenie ich interesu. Państwa członkowskie zapewniają, by w przypadku, gdy nie ma pewności co do wieku osoby będącej ofiarą handlu ludźmi, a istnieją powody, aby sądzić, że osoba ta jest dzieckiem, przyjmowane było założenie, że dana osoba jest dzieckiem, tak by można było niezwłocznie zapewnić jej dostęp do pomocy, wsparcia i ochrony, takiej jak m.in. konieczność podjęcia działań w perspektywie krótko- i długoterminowej w celu fizycznej i psychospołecznej rehabilitacji. Podejmowanie działań powinno nastąpić po przeprowadzeniu indywidualnej oceny szczególnych okoliczności każdego dziecka będącego ofiarą handlu ludźmi, przy należytym uwzględnieniu jego opinii, potrzeb i trosk w celu znalezienia trwałego rozwiązania na rzecz zapewnienia najlepszego interesu dziecka.

Kierowanie się interesem dziecka jest przedmiotem regulacji międzynarodowego prawa ONZ. Konwencję o prawach dziecka, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. – ratyfikowaną przez Polskę w 1991 r.²⁸ – można uznać za jeden z najważniejszych dokumentów międzynarodowych poświęconych prawom dzieci. Zgodnie z art. 3 Konwencji we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Przepis ten przyznaje dziecku prawo do oceny jego najlepszego interesu i uwzględnienia jako podstawowego kryterium we wszystkich działaniach lub decyzjach, które go dotyczą, w sferze zarówno publicznej, jak i prywatnej. Ponadto wyraża on jedną z podstawowych wartości Konwencji.

W rekomendacjach dla Polski z 2021 r. Komitet Praw Dziecka²⁹ – uznający zasadę dobra dziecka za priorytetową – wskazał, że w Polsce brak jest efektywnych instrumentów pomagających w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka. Komitet Praw Dziecka zalecił jednocześnie „(...) konsekwentne stosowanie zasady dobra dzieci, w tym dzieci urodzonych przez rodziców tej samej płci, do uwzględniania ich najlepszego interesu jako nadrzędnego czynnika we wszystkich postępowaniach ustawodawczych, administracyjnych i sądowych oraz we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci, w tym w sporach dotyczących opieki nad dziećmi, a także we wszystkich politykach, programach i projektach, które mają znaczenie dla dzieci i wpływ na nie”. Komitet Praw Dziecka ONZ³⁰ wskazał wyraźnie, że „ustalenie sposobu najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka” oznacza formalny proces ze ścisłymi

²⁸ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

²⁹ Zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski (Convention on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland, 2021, <https://docs.un.org/en/CRC/C/POL/CO/5-6>, (dostęp 22.11.2025 r.).

³⁰ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (Art. 3 para. 1), CRC /C/GC/14, 29 May 2013, <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2013/en/95780>, (dostęp 22.11.2025 r.).

zabezpieczeniami proceduralnymi, mający na celu wybór takiego sposobu na podstawie jego oceny³¹.

Wyrażenie zasady dobra dziecka, w ramach działań Rady Europy, nastąpiło w Europejskiej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r.³². Zgodnie z art. 1 ust. 2 celem Konwencji jest promowanie – dla dobra dzieci – ich praw, przyznanie im praw procesowych oraz ułatwienie ich wykonywania poprzez zapewnienie, że dzieci, osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub instytucji, będą informowane i uprawnione do uczestniczenia w dotyczących ich postępowaniach przed organem sądowym.

Podkreślenie zasady dobra dziecka – w odniesieniu do ich ochrony przed współczesnym niewolnictwem – zostało uregulowane zarówno w aktach prawa uniwersalnego ONZ, jak i regionalnego RE. Ochrona interesu dziecka – ofiary handlu ludźmi została uwzględniona w art. 8 ust. 3 protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r.^{33,34}. Natomiast w ramach Rady Europy najpełniej zasadę zapewnienia interesu i dobra dziecka jako ofiary handlu ludźmi realizuje Konwencja Warszawska RE, wskazując w wielu przepisach odnoszących się do różnych etapów współczesnego niewolnictwa, w jaki sposób należy ją zapewnić w praktyce. Zgodnie np. z art. 10 ust. 1 Konwencji Warszawskiej RE proces identyfikacji ma następować z należyтым poszanowaniem szczególnej sytuacji dzieci oraz przez specjalnie wykwalifikowane osoby. Zgodnie z art. 11 ust. 2 każde państwo-strona podejmie działania dla zapewnienia w szczególności, że tożsamość lub szczegóły umożliwiające identyfikację

³¹ Zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski (Convention on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland, 2021, <https://docs.un.org/en/CRC/C/POL/CO/5-6>, (dostęp 22.11.2025 r.).

³² Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128.

³³ Dz.U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494.

³⁴ Szczegółowa lista elementów wpływających na ochronę praw i interesów dziecka została wskazana w art. 8 ust. 1 protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii. Zgodnie z tym przepisem państwa-strony podejmą odpowiednie kroki w celu ochrony praw i interesów dzieci-ofiar praktyk zakazanych tym protokołem, na wszystkich etapach postępowania karnego, w szczególności poprzez:

- 1) uznanie szczególnej wrażliwości dzieci-ofiar oraz dostosowanie procedur, aby uwzględnić ich szczególne potrzeby, w tym wynikające z roli świadków;
- 2) informowanie dzieci-ofiar o ich prawach, roli oraz zakresie, czasie trwania i przebiegu postępowań, jak również o rozstrzygnięciu ich spraw;
- 3) umożliwienie przedstawienia i uwzględnienia opinii, potrzeb i trosk dzieci-ofiar w postępowaniach, które dotyczą ich osobistych interesów, w sposób zgodny z zasadami postępowania przewidzianymi prawem krajowym;
- 4) zapewnienie w ciągu całego procesu sądowego wsparcia odpowiednich służb dla dzieci-ofiar;
- 5) właściwą ochronę prywatności i tożsamości dzieci-ofiar oraz podjęcie środków, zgodnych z prawem krajowym, w celu uniknięcia niewłaściwego rozpowszechnienia informacji mogących doprowadzić do identyfikacji dzieci-ofiar;
- 6) zapewnienie, w odpowiednich przypadkach, ochrony dzieciom-ofiarom, a także ich rodzinom i świadkom występującym w ich imieniu, przed zastraszaniem i zemstą;
- 7) unikanie zbędnych opóźnień w rozstrzyganiu spraw i wykonywaniu wyroków lub postanowień przyznających rekompensatę dzieciom-ofiarom.

dziecka – ofiary handlu ludźmi nie będą podawane do wiadomości publicznej przez media bądź w jakikolwiek inny sposób, poza wyjątkowymi sytuacjami, gdy ułatwi to odnalezienie członków rodziny bądź zabezpieczenie dobra i ochrony dziecka. Natomiast świadcząc pomoc wskazaną w art. 12 ust. 7, każde państwo-strona dopilnuje, żeby świadczenia dla ofiar były zapewnione za ich zgodą i wiedzą, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb osób szczególnie narażonych oraz praw dzieci pod względem zakwaterowania, edukacji i właściwej opieki zdrowotnej.

3. Prawo do informacji

3.1. Standardy unijne i międzynarodowe

Prawo do informacji to jeden z najważniejszych standardów ochrony osób doświadczających pokrzywdzenia przestępstwem, który należy interpretować szeroko, co wynika bezpośrednio z głównego celu Dyrektywy Praw Ofiar, uregulowanego w art. 1, zgodnie z którym Dyrektywa ma na celu zapewnienie, aby ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz aby mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym. Ponieważ prawodawca unijny użył – w art. 1 – pojęcia „ofiara”, które zostało zdefiniowane w art. 2 Dyrektywy Praw Ofiar, nie ulega wątpliwości, że zakres przedmiotowy uprawnień szeroko rozumianych jako dostęp do informacji dotyczy wyłącznie ofiar³⁵.

Zakresem przedmiotowym standardu prawa do informacji objęte są poinformowanie ofiary – już na samym początku postępowania przygotowawczego – o obowiązkach i uprawnieniach jej przysługujących jako osobie pokrzywdzonej (art. 4 Dyrektywy Praw Ofiar) oraz udzielanie takiej informacji w trakcie całego postępowania karnego (art. 6 Dyrektywy Praw Ofiar). Prawo do informacji to również obowiązek poinformowania ofiary o dostępnych formach wsparcia, jakie są udzielane zarówno przez instytucje państwowe, jak i organizacje pozarządowe. W prawie do informacji zawiera się prawo osoby pokrzywdzonej do rozumienia i bycia rozumianą (art. 3 Dyrektywy Praw Ofiar), a także prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego (art. 7 tej Dyrektywy).

Prawo do otrzymania informacji, zapewnione od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem, wynika z art. 4 Dyrektywy Praw Ofiar. W przepisie tym wskazano, że prawo do informacji oznacza obowiązek zapewnienia pokrzywdzonemu dostępu do informacji opracowanej w przystępnym i prostym języku (art. 4 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar). Początek procesu może być dla osoby pokrzywdzonej emocjonalnie trudnym doświadczeniem, tym samym otrzymanie przejrzystej informacji, opracowanej zrozumiałym językiem, jest stan-

³⁵ K. Dudka, [w:] *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, pod red. E. Bienkowskiej, L. Mazowieckiej, wyd. 2, Warszawa 2024, s. 93 i nast.

dardem efektywnej realizacji ochrony osoby pokrzywdzonej w ramach rozpoczynającego się postępowania karnego. Ważne jest również, aby zakres oraz szczegółowość informacji zostały dostosowane do szczególnych potrzeb i osobistych uwarunkowań ofiary oraz do rodzaju i charakteru przestępstwa, jakiego ta osoba doświadczyła (art. 4 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar).

Zgodnie z art. 4 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar prawo do otrzymania informacji obejmuje:

- 1) rodzaj dostępnego wsparcia i jej źródło, dostęp do pomocy medycznej w odpowiednich przypadkach, dostęp do wsparcia specjalistycznego, w tym wsparcia psychologa, oraz informacje o zakwaterowaniu zastępczym;
- 2) procedury dotyczące zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz informację o roli ofiary w takich procedurach;
- 3) sposoby i warunki uzyskania ochrony, w tym środków ochrony;
- 4) sposoby i warunki uzyskania porady prawnej, pomocy prawnej oraz wszelkich porad innego rodzaju;
- 5) sposoby i warunki uzyskania odszkodowania;
- 6) sposoby i warunki posiadania uprawnienia do tłumaczenia ustnego i pisemnego;
- 7) jeżeli ofiara ma miejsce zamieszkania w państwie członkowskim innym niż państwo, w którym popełniono przestępstwo – informacje o wszelkich dostępnych szczególnych środkach, procedurach lub ustaleniach chroniących interes ofiary w państwie członkowskim, w którym ma miejsce pierwszy kontakt z właściwym organem;
- 8) dostępne procedury złożenia zawiadomienia w przypadku braku poszanowania praw ofiary przez właściwy organ działający w ramach postępowania karnego;
- 9) dane kontaktowe na potrzeby przekazywania informacji o sprawie, która dotyczy ofiary;
- 10) dostępne usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej;
- 11) sposoby i warunki uzyskania zwrotu kosztów poniesionych w związku z udziałem w postępowaniu karnym.

Standard prawa do informacji obejmuje także prawo do otrzymywania informacji w toku całego postępowania w sprawie (art. 6 Dyrektywy Praw Ofiar). Wola ofiar w kwestii otrzymywania lub nieotrzymywania informacji jest wiążąca dla właściwego organu, chyba że informacje te muszą zostać przekazane ze względu na prawo ofiary do czynnego udziału w postępowaniu karnym. Każda osoba pokrzywdzona ma prawo dokonać zmiany swojego wyboru w dowolnym momencie, a państwo ma obowiązek uwzględnić taką zmianę decyzji ofiary (art. 6 ust. 4 Dyrektywy Praw Ofiar). W trakcie prowadzonego postępowania karnego ofiary powinny być powiadamiane, bez zbędnej zwłoki, o przysługującym im prawie do otrzymania informacji o postępowaniu karnym wszczętym na skutek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa na szkodę ofiary oraz, na wniosek, powinny otrzymać informacje o decyzjach o zaprzestaniu prowadzenia lub zakończeniu dochodzenia lub o nieściganiu

sprawcy lub informacje o dacie i miejscu rozprawy oraz rodzaju zarzutów wobec sprawcy (art. 6 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar).

Informacje przekazywane ofierze w toku postępowania karnego nie są udzielane z urzędu, tylko na wniosek ofiary, w przeciwieństwie do informacji, które są ofierze przekazywane z urzędu na początku postępowania karnego. Państwa członkowskie zapewniają, by ofiary otrzymały – w formie ustnej lub pisemnej – informacje o prawomocnym orzeczeniu wydanym w procesie, umożliwiające im zapoznanie się ze stanem postępowania karnego, chyba że w wyjątkowych okolicznościach takie powiadomienie mogłoby zaszkodzić właściwemu rozpatrzeniu sprawy (art. 6 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar). Ponadto, ofiara powinna być poinformowana, że osoba tymczasowo aresztowana, oskarżona lub skazana w związku z przestępstwami jej dotyczącymi została zwolniona lub zbiegła z miejsca zatrzymania (art. 6 ust. 5 Dyrektywy Praw Ofiar). Ponadto państwa członkowskie zapewniają, by ofiary były informowane o wszelkich odpowiednich środkach wydanych w celu ich ochrony w przypadku zwolnienia lub ucieczki sprawcy.

Gwarancja prawidłowej implementacji standardu prawa do informacji nie wynika wyłącznie z samego faktu udostępnienia – podczas pierwszego kontaktu i w trakcie całego postępowania – i/lub przekazania tej informacji osobie pokrzywdzonej, ale przede wszystkim ze skutecznego zrozumienia przez ofiary wszystkich przysługujących im uprawnień (art. 3 Dyrektywy Praw Ofiar)³⁶. To oznacza, że opracowane przez poszczególne kraje członkowskie wzory pouczeń/formularze informacyjne powinny spełniać kryteria przejrzystości, czytelności oraz uwzględniać taki graficzny ich układ, aby w jak najskuteczniejszy sposób umożliwić ofiarom korzystanie z ich praw. Do pozytywnych obowiązków państwa należy więc zapewnienie ofiarom prawa do informacji w sposób, aby od pierwszego kontaktu ofiara rozumiała swoje prawa i była rozumiana w zakresie swoich potrzeb i pytań.

Celem podnoszenia efektywności w rozumieniu przez ofiary przekazywanej informacji należy stosować prosty język – zarówno ustny, jak i pisemny – oraz techniki opracowania tej informacji w sposób przejrzysty i ułatwiający zrozumienie prawnych zagadnień. Ważne jest, aby wszystkie informacje o uprawnieniach wynikających z regulacji prawnych były przekazywane bez używania skomplikowanej i często niezrozumiałej terminologii prawniczej (art. 3 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar). Sposób przekazywania informacji powinien także uwzględniać cechy każdej ofiary wpływające na jej indywidualne potrzeby, np.: wiek, znajomość języka, niepełnosprawność, stan zdrowia fizycznego i psychicznego. Dyrektywa Praw Ofiar przewiduje również możliwość wyboru przez ofiarę osoby towarzyszącej jej przy pierwszym kontakcie z organami ścigania, w sytuacji, gdy wynika to z faktu, że pokrzywdzony wymaga pomocy w rozumieniu i byciu rozumianym, o ile nie jest to sprzeczne z jego interesem lub nie naruszałoby przebiegu postępowania.

³⁶ Obszerne omówienie zob.: E. Bieńkowska. L. Mazowiecka, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 104 i nast.

Realizacja prawa do informacji powinna uwzględniać również konieczność wyboru i dostosowania wszystkich metod i strategii komunikowania – ustnego i pisemnego – uprawnień osób pokrzywdzonych w dostosowaniu do momentu prowadzonego postępowania karnego, w taki sposób, aby osoba pokrzywdzona nie czuła się dezorientowana ilością otrzymanych informacji i aby zrozumiała i czytelna informacja umożliwiła ofierze podjęcie świadomej decyzji dotyczącej zakresu jej udziału w postępowaniu karnym.

Niestety, jak wynika z ewaluacji przeprowadzonej przez Komisję Europejską, „Ofiary nie zawsze informuje się o ich prawach lub otrzymują one niewystarczające informacje, które utrudniają lub uniemożliwiają im korzystanie z tych praw. Na przykład ofiary, które nie zgłosiły przestępstwa, są w praktyce pozbawione prawa do otrzymania informacji o swoich prawach przy pierwszym kontakcie z właściwymi organami. Ponadto, zgodnie ze sprawozdaniem VOICIARE, według specjalistów tylko 30% dzieci, 26% osób z niepełnosprawnością intelektualną i 26% osób niepiśmiennych mieszkających w UE otrzymuje informacje w sposób dostosowany do ich potrzeb”³⁷.

W związku z powyżej wskazaną ewaluacją i krytyczną oceną trudności z dostępem ofiar do informacji w projekcie nowelizacji Dyrektywy Praw Ofiar³⁸ zaproponowano dodanie art. 3a, zgodnie z którym państwa członkowskie powinny wprowadzić niezbędne środki w celu ustanowienia łatwo dostępnych, przyjaznych ofiarom, bezpłatnych i poufnych telefonów zaufania:

- 1) udzielających im informacji, o których mowa w art. 4 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar;
- 2) oferujących wsparcie emocjonalne oraz
- 3) w razie potrzeby – kierujących ofiary do specjalistycznych służb wsparcia lub podających numery specjalistycznych telefonów zaufania.

Nie ulega wątpliwości, że udział w całym procesie karnym stanowi wyzwanie dla osób, które doświadczyły pokrzywdzenia przestępstwem. Z tego względu ofiarom należy zapewnić łatwy i komfortowy dostęp do wszystkich informacji dotyczących aspektów prawnych, emocjonalnych i organizacyjnych, związanych z toczącym się postępowaniem karnym. Tym samym wsparcie to może być efektywnie zapewnione przez telefony zaufania dla ofiar. Nowelizacja dyrektywy przewiduje – w art. 3a projektu Dyrektywy Praw Ofiar – obowiązek wprowadzenia w każdym państwie członkowskim usługi telefonów zaufania, w formie linii telefonicznej dostępnej za pośrednictwem zharmonizowanego unijnego numeru 116 006, która może działać jako uzupełnienie istniejących numerów krajowych. Takie usługi mogą

³⁷ Zob. dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE..., *op. cit.*

³⁸ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Rada Unii Europejskiej, Bruksela, 24 maja 2024 r., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CONSIL:ST_11260_2024_INIT, (dostęp 22.11.2025 r.).

zostać zapewnione również za pośrednictwem innych bezpiecznych i dostępnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, w tym aplikacji internetowych i stron internetowych³⁹.

Proponowanej zmianie powinny też ulec sposoby zgłaszania przestępstw przez osoby pokrzywdzone. Zgodnie z projektowanym art. 5a Dyrektywy Praw Ofiar każde państwo będzie musiało zapewnić ofiarom możliwość zgłaszania przestępstw właściwym organom również za pośrednictwem łatwo dostępnych, przyjaznych użytkownikowi technologii informacyjno-komunikacyjnych. Jeżeli jest to wykonalne, możliwość taka obejmuje także składanie dowodów. Takie możliwości pozostają bez uszczerbku dla krajowych przepisów proceduralnych, dotyczących sformalizowania zgłaszania przestępstw i składania dowodów przez Internet. Jeżeli z właściwymi organami kontaktują się – w celu zgłoszenia przestępstwa – dzieci, to państwa członkowskie zapewniają, aby procedury zgłaszania przestępstw były bezpieczne, przeprowadzane w poufny sposób zgodnie z prawem krajowym, aby były zaprojektowane i dostępne w sposób przyjazny dziecku oraz aby podczas ich stosowania używano języka dostosowanego do wieku i poziomu dojrzałości dziecka.

Ponadto, w projekcie nowelizacji Dyrektywy Praw Ofiar⁴⁰ zaproponowano wprowadzenie dwóch dodatkowych przepisów, obejmujących prawo do otrzymania informacji i wsparcia emocjonalnego w pomieszczeniach sądu (art. 10a Projektu Dyrektywy⁴¹) oraz prawo do informacji dotyczących decyzji podejmowanych w toku postępowania sądowego w stosunku do ofiar o szczególnych potrzebach w zakresie ich ochrony na podstawie indywidualnej oceny (art. 10b Projektu Dyrektywy⁴²)⁴³.

Prawo ofiar do informacji nie jest uregulowane w Europejskiej Konwencji praw człowieka w sposób bezpośredni, jako autonomiczne prawo lub wolność. Niemniej jednak orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ukształtowało standard prawa ofiary do informacji w ramach pozytywnych obowiązków proceduralnych państwa, np.: w kontekście prawa do życia z art. 2 EKPCz, prawa do wolności od tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowa-

³⁹ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE..., *op. cit.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ „Artykuł 10a. Prawo do (...) otrzymania informacji i wsparcia emocjonalnego w pomieszczeniach sądu. Państwa członkowskie wprowadzają niezbędne środki w celu (...) zapewnienia, by ofiary otrzymywały w pomieszczeniach sądu (...) zarówno ogólne informacje dotyczące aspektów organizacyjnych etapu procesowego w ramach postępowania karnego toczącego się przed sądem, jak i wsparcie emocjonalne (...). Takie informacje i wsparcie zapewnia się w razie potrzeby zgodnie z indywidualnymi potrzebami ofiar”.

⁴² „Artykuł 10b. Prawo do (...) informacji dotyczących decyzji podjętych w toku postępowania sądowego. 1. Państwa członkowskie zapewniają, by ofiary, zgodnie z ich statusem w postępowaniu karnym określonym na podstawie prawa krajowego, niezwłocznie informowano o decyzji (...) przewidzianej w art. 23 ust. 3, podjętej w toku postępowania sądowego (...). Państwa członkowskie mogą zapewnić ofiarom możliwość wniesienia odwołania od decyzji podjętych na podstawie art. 23 ust. 3. (...) 2. Jeżeli ofiary mogą wnieść odwołanie od decyzji podjętej na podstawie art. 23 ust. 3, (...) przepisy proceduralne (...) dotyczące takiego odwołania określa prawo krajowe. (...) Decyzje podjęte na podstawie art. 23 ust. 3 i rozpatrzenie odwołania od takiej decyzji nie powinny przedłużać w nieuzasadniony sposób postępowania karnego”.

⁴³ Dokładne omówienie praw ofiar o szczególnych potrzebach zob. punkt 4 niniejszego opracowania.

nia z art. 3 EKPCc, prawa do ochrony prywatności czy życia rodzinnego (art. 8 EKPCz) lub w ramach prawa do skutecznego środka odwoławczego. Europejski Trybunał Praw Człowieka traktuje prawo ofiar do otrzymania informacji jako proceduralny aspekt przeprowadzenia skutecznego postępowania karnego.

Przykładem sprawy, w której ETPCz przypomniał o obowiązku informowania ofiar przestępstw o ich prawach, co wynika z międzynarodowych standardów i zaleceń, jest sprawa X. przeciwko Grecji⁴⁴. Trybunał zauważył, że każda osoba – w ramach systemu krajowego – przyjmująca skargę od ofiary przestępstwa ma obowiązek poinformować ją o prawie do otrzymania bezpłatnej kopii skargi wraz z tłumaczeniem, a po kontakcie ofiary z właściwymi organami obowiązkiem państwa jest przekazanie osobie pokrzywdzonej odpowiednich informacji na temat jej praw i ogólnego przebiegu postępowania w sprawie jej skargi⁴⁵.

Orzeczenie przez ETPCz naruszenia przez Grecję praw zawartych w art. 6 EKPCz w związku z art. 8 EKPCz w powyższej sprawie oparte było na danych pochodzących z raportu Grevio, z których wynikało, że wiele kobiet w Grecji będących ofiarami przemocy ze względu na płeć nie otrzymało wyczerpujących informacji na temat przysługujących im praw lub dostępnych środków wsparcia, a także ponieważ nie istniały żadne praktyki współpracy między prokuratorami a służbami wsparcia lub izbami adwokackimi oraz że nie było żadnego międzyinstytucjonalnego mechanizmu koordynacji z udziałem wymiaru sprawiedliwości⁴⁶, dzięki którym ofiary mogły uzyskać informacje.

Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika jednoznacznie pozytywny obowiązek zapewnienia kompleksowej informacji dla ofiar przestępstw nie tylko w sposób teoretyczny, ale również w praktyce stosowania prawa⁴⁷.

3.2. Regulacje w wybranych państwach Europy

Krytyka – w ramach instytucji unijnych⁴⁸ – sposobu implementacji standardu prawa do informacji doprowadziła do zmian prawnych w wielu państwach UE⁴⁹, ale przede

⁴⁴ X. przeciwko Grecji, sprawa nr 38588/21. Skarga dotyczyła zarzutów skarżącej, że władze greckie nie wywiązały się ze swoich pozytywnych zobowiązań, wynikających z art. 3 i 8 Konwencji, do przeprowadzenia skutecznego postępowania karnego w sprawie jej zarzutów dotyczących zgwałcenia, przy jednoczesnej ochronie jej praw jako ofiary przemocy ze względu na płeć.

⁴⁵ X. przeciwko Grecji, sprawa nr 38588/21, § 40.

⁴⁶ X. przeciwko Grecji, sprawa nr 38588/21, § 89.

⁴⁷ Zob. Perez przeciwko Francji, sprawa nr 47287/99, § 70-72; Calvelli i Ciglio przeciwko Włochom, sprawa nr 32967/96.

⁴⁸ Zob. Victims of crime. Implementation Analysis of Rights in Europe, s. 25-33, https://victim-support.eu/wp-content/uploads/2021/02/VOCIARE_Synthesis_Report.pdf, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁴⁹ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone. Report on the practical implementation of the EU Victims' rights directive 2018-2024, s. 40-45.

wszystkim do zmian w zakresie praktyki stosowania przekazywania informacji ofiarom przestępstw.

Sposób implementacji prawa do informacji z art. 4 Dyrektywy Praw Ofiar pozostawiony jest do decyzji państw członkowskich. Wskazuje się jednak⁵⁰, że państwa te powinny zdecydować o najbardziej odpowiednich metodach udzielenia informacji (a nie tylko ich oferowania) z wykorzystaniem krajowych organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. W sytuacji udzielenia odpowiedniej informacji, w tym wszystkich wskazówek, ofiara może podjąć własne i świadome decyzje. Proponuje się także wprowadzanie dobrych praktyk polegających na tym, by różne podmioty zajmujące się ofiarami, takie jak policja, prokuratura, sądy, służby socjalne, organizacje pozarządowe działające na rzecz wspierania ofiar, ściśle współpracowały ze sobą w celu zapewnienia efektywnego dostępu ofiar do informacji na wszystkich etapach postępowania karnego. Nowoczesne środki technologii komunikacyjnej, takie jak elektroniczne systemy transferu, mogą być bardzo przydatne do osiągnięcia tego celu.

W Belgii znaczące zmiany w praktyce udzielania informacji ofiarom przestępstw nastąpiły po 2016 r., co było częściowo związane z rosnącą liczbą ataków terrorystycznych w tym kraju, uwidaczniającą potrzebę opracowania lepszego systemu ochrony ofiar. W zakresie dostępu do informacji wydane zostały zalecenia tzw. Komitetu Prokuratora Generalnego (organ kolegialny podlegający Ministrowi Sprawiedliwości), z wyraźnym wymogiem przekazywania ofiarom informacji w jasny i przystępny sposób. W zakresie natomiast dostępu ofiar do informacji w trakcie prowadzonego postępowania karnego 2 marca 2023 r. uchwalona została regulacja ustanawiająca obowiązek odpowiednich służb do informowania ofiary przestępstwa, której dobrostan psychiczny i fizyczny jest zagrożony ze strony sprawcy, lub osoby, która reprezentuje ofiarę, której dobrostan jest zagrożony, o przebiegu odbywanej kary przez sprawcę. W takiej sytuacji, jeżeli w sprawie zapadnie wyrok skazujący, regulacje prawne zobowiązują do poinformowania każdej ofiary, która wyraziła taką wolę, o przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności, natomiast przed ewentualnym zwolnieniem sprawcy z odbywania kary ofiara ma prawo być wysłuchaną przez sąd, zanim nastąpi decyzja o warunkowym zwolnieniu sprawcy⁵¹.

Za dobrą praktykę została uznana również procedura przyjęta w Irlandii⁵². Po pierwsze, w kraju tym w 2022 r. obowiązujące tzw. ulotki informacyjne zostały zastąpione zaktualizowaną i rozbudowaną broszurą informacyjną. Broszura ta uwzględnia osiem istotnych zagadnień, do których należą: prawa ofiar, procedura zgłaszania przestępstwa, środki ochrony

⁵⁰ Zob. D.G. Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU, s. 16.

⁵¹ Zob. M. Alie, C. Samri, *Victim's Rights in Belgian Law: Significant Progress Due to the Influence of EU Law but Still Gaps to Be Filled*, [w:] *Stronger Victims' Rights in EU Law? Assessment and Prospects*, J. Burchett, A. Weyembergh (ed.), Great Britain 2025, s. 177–178.

⁵² Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.*, s. 43.

ofiar, szczegóły dotyczące toku postępowania karnego w sprawie, proces ścigania sprawcy, dostępne usługi wsparcia, informacje o tzw. biurach Garda Victim Service⁵³ oraz informacje o pomocnych stronach internetowych. Zgodnie z przyjętymi w Irlandii regulacjami od lutego 2020 r. ofiary otrzymują kartę zawierającą imię i nazwisko oraz dane kontaktowe funkcjonariusza z biura Garda Victim Service, a także wszystkie szczegółowe informacje dotyczące funkcjonowania Biura ds. Pomocy Ofiarom Przestępstw oraz inne, np. numery telefonów zaufania. System ten – nazywany „systemem kart kontaktowych” – może stanowić przykład dobrych praktyk, ponieważ zapewnia ofiarom szybki dostęp do niezbędnego wsparcia i wszystkich potrzebnych zasobów informacyjnych w sposób efektywny i komfortowy dla ofiary. Ofiary w Irlandii mogą także skorzystać także z tzw. mediatorów kulturowych, co dodatkowo poprawia ich dostęp do informacji i usług wsparcia. Ponadto, w momencie złożenia przez ofiarę zawiadomienia o przestępstwie, możliwe jest otrzymanie pocztą ulotki z informacjami dla ofiar przestępstw⁵⁴. Ulotka ta jest przetłumaczona na wiele obcych języków, co należy ocenić pozytywnie w kontekście ofiar-cudzoziemców.

3.3. Implementacja prawa do informacji do polskiego systemu prawnego

Polski system prawny zawiera szereg regulacji prawnych odnoszących się do zagwarantowania osobom pokrzywdzonym dostępu do informacji.

Przede wszystkim obowiązek informowania osoby pokrzywdzonej o jej uprawnieniach wynika bezpośrednio z art. 16 § 1 k.p.k. Ponadto, organ prowadzący postępowanie powinien udzielać, w miarę potrzeby, osobie pokrzywdzonej informacji o ciążących na niej obowiązkach i o przysługujących jej uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi (art. 16 § 2 k.p.k.). Jeżeli uczestnikiem postępowania jest osoba, która nie ukończyła 18 lat, lub osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, sposób pouczenia powinien być dostosowany do jej wieku, stanu zdrowia i stanu rozwoju umysłowego (art. 16 § 3 k.p.k.).

Przepis art. 16 k.p.k. nie określa jednak formy i sposobu, w jaki należy pouczyć osobę pokrzywdzoną. W doktrynie⁵⁵ i orzecznictwie⁵⁶ ukształtował się jednolity pogląd, że prze-

⁵³ Garda Victim Service, <https://www.garda.ie/en/victim-services/garda-victim-service/>, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁵⁴ VOCIARE Synthesis Report, s. 31–33.

⁵⁵ M. Flis-Świeczkowska, *Ocena efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego w polskim postępowaniu karnym w świetle standardów międzynarodowych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2025, vol. 24, nr 2, s. 19.

⁵⁶ Orzeczenie SN z dnia 7 maja 2019 r., II KZ 12/19, Lex nr 2694660.

kazana pokrzywdzonemu informacja powinna być udzielona w sposób zapewniający realną możliwość skorzystania z przewidzianych w prawie uprawnień. Tak też np. stwierdził Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 7 maja 2019 r.⁵⁷, w którym podkreślono, że pouczenie oskarżycielki posiłkowej, które nie zawierało jakiegokolwiek informacji o terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia, nie spełniało wymogów określonych w art. 100 § 8 k.p.k. i tym samym „Nie ulega wątpliwości, biorąc pod uwagę treść art. 16 § 2 k.p.k. w zw. z art. 16 § 1 k.p.k., że realizacja obowiązku stosownego pouczenia stanowić powinna dla stron gwarancję zabezpieczenia ich interesów. Zasada lojalności procesowej sądu, względem uczestników postępowania, wymaga poinformowania ich o przysługujących im uprawnieniach procesowych w taki sposób, który zapewniłby im realną możliwość skorzystania z nich”.

Już przy pierwszym kontakcie organy ścigania, zgodnie z art. 300 § 2 k.p.k., mają obowiązek pouczyć pokrzywdzonego o posiadaniu statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym oraz o wynikających z tego uprawnieniach. Do uprawnień tych należą m.in. prawo osoby pokrzywdzonej do składania wniosków o dokonanie czynności w postępowaniu karnym oraz prawo do korzystania z pomocy pełnomocnika, w tym do złożenia wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu zgodnie z przesłankami wskazanymi w Kodeksie postępowania karnego (art. 78 k.p.k.). W otrzymanym pouczeniu przekazanym pokrzywdzonemu powinny być również zawarte informacje o: prawie do odszkodowania od sprawcy lub uzyskania kompensaty państwowej; dostępie do pomocy prawnej; dostępnych środkach ochrony i pomocy, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka⁵⁸; pomocy przewidzianej w art. 43 k.k.w. Informacja o wszystkich uprawnieniach powinna być wręczona pokrzywdzonemu na piśmie i potwierdzona jego podpisem. W razie odstąpienia od przesłuchania pokrzywdzonego pouczenie podlega doręczeniu.

W Polsce systematyczna implementacja standardów zawartych w Dyrektywie Praw Ofiar – w zakresie wzorów pouczeń o przysługujących ofiarom uprawnieniach – doprowadziła do wydania rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie określenia najnowszych wzorów pisemnych pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego, pokrzywdzonego i świadka⁵⁹.

W praktyce – do czasu uchwalenia wzorów wskazanych w rozporządzeniu z dnia 7 listopada 2024 r., które weszło w życie 15 listopada 2024 r. – pokrzywdzony miał możliwość

⁵⁷ Orzeczenie SN z dnia 7 maja 2019 r., II KZ 12/19, Lex nr 2694660.

⁵⁸ Dz.U. z 2015 r. poz. 21.

⁵⁹ Dz.U. z 2024 r. poz. 1658. Rozporządzenie z dnia 7 listopada 2024 r. w zakresie dostępu do informacji dla ofiar przestępstw dokonuje efektywniejszego wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r., s. 57), dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338 z 21.12.2011 r., s. 2).

zapoznania się ze swoimi uprawnieniami podczas pierwszego kontaktu z organami ścigania, kiedy to otrzymywał do podpisania dwie strony pouczenia, zapisanego drobnym drukiem, zawierającego informacje o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym⁶⁰. Pouczenie to było obszerne i ograniczało się do zacytowania, na pełnych dwóch stronach, dosłownej treści przepisów, bez wyjaśnienia ich znaczenia oraz celu wprowadzenia, nawet w miejscach, gdzie użyte były techniczne terminy prawne, takie jak np.: „do czasu rozpoczęcia lub zamknięcia przewodu sądowego”, „zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania (śledztwa lub dochodzenia)”, „bezczynność organu”, „prawo do złożenia wniosku o uzupełnienie śledztwa lub dochodzenia”, „poddąć się oględzinom i badaniom niepołączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym, jeżeli od stanu jego zdrowia zależy karalność czynu”. W pouczeniu brak było równocześnie wyjaśnienia, że przekroczenie terminów wskazanych uprawnieniami może czynić skorzystanie z danego uprawnienia niemożliwym. To pouczenie, w tej samej formie, stosowane było również do osób pokrzywdzonych wszystkimi rodzajami przestępstw, chociaż niektóre uprawnienia pokrzywdzonych aktualizowały się tylko przy ich niektórych rodzajach, np. zakaz zbliżania czy kontaktowania się jest uprawnieniem osoby pokrzywdzonej przemocą domową. Wręczenie takich dwóch stron opracowanych drobnym drukiem osobom pokrzywdzonym, dodatkowo np. nieznaną im biegłą języka polskiego, nie prowadziło do skutecznego ich poinformowania i nie zapewniało efektywnego wsparcia.

Jak wskazano powyżej, wydano rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r., w którym zaprezentowano zmienione wzory pouczeń dla osób pokrzywdzonych⁶¹. Aktualne wzory obejmują informacje o prawach pokrzywdzonych i istotnych szczegółach z nimi związanych i są opracowane prostym językiem, w sposób zdecydowanie bardziej przystępny, zrozumiały i czytelny. Pouczenie dostępne jest w wielu językach np. na stronie Prokuratury Krajowej⁶². Ponadto, warto korzystać z informatora opracowanego przez Rzecznika Praw Obywatelskich⁶³.

W treści 14-stronicowego pouczenia zawarto informacje o prawach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, odnoszące się do:

- 1) prawa do korzystania z pomocy prawnej;
- 2) prawa do korzystania z pomocy tłumacza;
- 3) prawa do uczestnictwa w czynności procesowej;

⁶⁰ Pełna treść nieaktualnego już pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym dostępna jest na stronie: <http://www.policja.pl/download/1/194688/POUCZENIEOUPRAWNIENIACHIOBOWIAZKACHPOKRZYWDZONEGOWPOSTEPOWANIUKARNYM.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁶¹ Zob. wzory pouczeń dla pokrzywdzonych w różnych językach na stronie: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/pouczenie-o-uprawnieniach-i-obowiazkach-pokrzywdzonego-w-postepowaniu-karnym>, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁶² Tamże.

⁶³ <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/POKRZYWDZONY.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

- 4) obecności osoby wskazanej przez pokrzywdzonego;
- 5) prawa do ochrony danych osobowych pokrzywdzonego;
- 6) dostępu do akt sprawy;
- 7) złożenia wniosku o skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego;
- 8) prawa do informacji (informacji o orzeczeniu sądu, informacji dotyczącej tymczasowego aresztowania, informacji o zarzutach, informacji o terminach posiedzenia sądu);
- 9) uprawnień związanych z czynnościami procesowymi;
- 10) prawa do odszkodowania lub zadośćuczynienia;
- 11) prawa do zwrotu kosztów poniesionych w związku z postępowaniem karnym;
- 12) obowiązku usprawiedliwienia nieobecności;
- 13) obowiązków pokrzywdzonego;
- 14) prawa do uzyskania ochrony;
- 15) prawa do uzyskania pomocy;
- 16) prawa do wystąpienia o kompensatę państwową.

W sytuacji ofiar o szczególnych potrzebach istotne jest, aby w ramach dostępu do informacji otrzymały one – od razu na początku postępowania – informację o środkach ochronnych wdrożonych w systemie krajowym na podstawie art. 23 i art. 24 Dyrektywy Praw Ofiar, które w zaprezentowanym wzorze pouczeń zostały uwzględnione w jego pkt 14, zatytułowanym „Prawo do uzyskania ochrony”. Wydaje się jednak, że w tym obszarze brak jest wystarczającej informacji, a pouczenie nie obejmuje swoim zakresem wszystkich informacji, które ofiary o szczególnych potrzebach powinny otrzymać, szczególnie na początku postępowania karnego⁶⁴.

W ramach prawa do informacji małoletnich pokrzywdzonych pouczenie – zgodnie z art. 16 § 3 k.p.k. – powinno być dostosowane do ich wieku, stanu zdrowia i stanu rozwoju umysłowego. Również wzory pouczeń dla małoletnich zostały opracowane na nowo. W rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r. zaprezentowano zmienione wzory pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach dla małoletnich pokrzywdzonych⁶⁵, natomiast w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2025 r. zawarte są wzory informacji dla małoletnich o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób przesłuchiowanych w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k.⁶⁶

Analizując opracowane formularze dla małoletnich pokrzywdzonych docenić należy samo ich wprowadzenie oraz próbę opracowania zawartości bez nadmiernego używania niezrozumiałych prawniczych zwrotów. Krytycznie natomiast należy ocenić przede wszystkim długość formularza o pouczeniu o obowiązkach i uprawnieniach małoletniego pokrzywdzo-

⁶⁴ Zob. szczegółowe omówienie standardu ochrony ofiar o szczególnych potrzebach w punkcie 6 niniejszego opracowania.

⁶⁵ Zob. wzory pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego, który nie ukończył 18 lat.

⁶⁶ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2025000059/O/D20250059.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

nego, który ma 14 stron, i szczególnie dla młodszych dzieci nie powinien być aż tak obszerny. Wydaje się, że formularz ten powinien mieć maksymalnie 6–7 stron, czyli być o połowę krótszy od aktualnego formularza, ponieważ dzieciom często trudno jest skoncentrować się na tak długim tekście. Dodatkowo, w opracowaniu informacyjnym o uprawnieniach brak jest obrazków i zaimplementowanej grafiki, wpływającej na przystępność w zapoznawaniu się z całym formularzem⁶⁷.

Wzór informacji i pouczeń o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego i małoletniego świadka⁶⁸, zgodnie z art. 185f § 3 i 4 k.p.k., uwzględniający potrzebę zrozumienia tych informacji przez dzieci, został też opracowany stosunkowo niedawno, bo na początku 2025 r. Analizując przygotowany po raz pierwszy w takiej formule wzór, niewątpliwie docenić należy jego krótką formę (zawierającą 5 stron), a także uwzględnienie kolorowych obrazków. Zgodzić się jednak można, po pierwsze, ze stanowiskiem, że treść formularza mogłaby być bardziej atrakcyjna, a po drugie – z propozycją, iż „(...) ciekawym rozwiązaniem byłoby na przykład dołączenie rysunku sali rozpraw, poczekalni i pomieszczenia technicznego, co ułatwiłoby wyobrażenie sobie przestrzeni, w której odbędzie się rozprawa. Chociaż załączniki 1–3 zawierają rysunek sali przesłuchań, jego jakość i wykonanie, a także kolory nie sprawiają przyjaznego i bezpiecznego wrażenia, a pozostałe rysunki dodane do treści wyglądają, jakby zostały wklejone losowo, i nie wnoszą nic znaczącego. Warto byłoby więc zastąpić je innymi grafikami związanymi z treścią i wykonanymi w lepszej jakości. Ponadto dla nieletnich łatwiejsze i bardziej atrakcyjne byłyby zastosowanie większej liczby kolorów oraz pogrubienie ważnych fraz lub słów. Warto byłoby również wyrównać tekst i opisać w punktach etapy rozprawy oraz podkreślić prawa obowiązujące podczas rozprawy”⁶⁹.

Problemy w praktyce rodzi również regulacja zawarta w art. 171 § 8 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, przed pierwszym przesłuchaniem, małoletni pokrzywdzony otrzymuje informacje o przebiegu, sposobie i warunkach tego przesłuchania, a pomiędzy doręczeniem informacji a terminem przesłuchania powinno upłynąć co najmniej trzy dni, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie. Przesłuchanie to powinno się odbyć niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Z praktyki wynika niestety, że w konsekwencji wprowadzenia do treści art. 185a § 2 k.p.k. 14-dniowego terminu od dnia wpływu wniosku na przeprowadzenie czynności przesłuchania „(...) zawiadomienie o terminie przesłuchania zazwyczaj odbywa się telefonicznie, w związku z czym utrudnione jest przekazywanie pouczeń

⁶⁷ Krytycznie na temat formularzy zob. także: K. Osiak-Krynicka, *New templates for warnings and information on the course of interview for minor witnesses in criminal proceedings – An improvement or an unused potential?*, „Glosa” 2025, nr 3.

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2025 r. w sprawie określenia wzorów informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób przesłuchiwanym w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k. (Dz.U. z 2025 r., poz. 59).

⁶⁹ K. Osiak-Krynicka, *New templates for warnings and information on the course of interview...*, op. cit., s. 131.

oraz materiałów dotyczących przesłuchania w formie papierowej, a nawet formie elektronicznej, niejednokrotnie bowiem organ nie dysponuje adresem mailowym opiekuna małoletniego pokrzywdzonego⁷⁰. To oznacza, że teoretycznie efektywne regulacje nie do końca są efektywne w praktyce, ponieważ „(...) prowadzi to do sytuacji, w której małoletni otrzymuje niezbędne informacje na kilka czy kilkanaście minut przed przesłuchaniem”⁷¹.

Obecnie obowiązują również rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2024 r. w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań w trybie określonym w art. 185a–185c oraz art. 185e Kodeksu postępowania karnego oraz warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań⁷². Z przepisów tego rozporządzenia również wynika prawo do informacji małoletnich pokrzywdzonych biorących udział w czynności przesłuchania. Zgodnie z § 9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań biegły psycholog zaznajamia małoletniego z przebiegiem i miejscem przesłuchania. Natomiast zgodnie z § 10 ust. 1 pkt 5 oraz § 13 rozporządzenia sąd m.in. wyjaśnia małoletniemu – w sposób odpowiedni do jego wieku, fazy rozwojowej, stanu emocjonalnego oraz możliwości komunikacyjnych – rolę osób biorących udział w przesłuchaniu, sposób komunikacji pomiędzy sędzią a osobami znajdującymi się w pokoju technicznym oraz sposób rejestracji przesłuchania.

W odniesieniu do sytuacji ofiar będących cudzoziemcami (może się to często zdarzać np. przy przestępstwach handlu ludźmi), które słabo lub w ogóle nie znają języka polskiego i bywają poważnie skrzywdzone i/lub zastraszone, że zatraciły w ogóle poczucie bezpieczeństwa, formularz wciąż nie uwzględnia specyficznych uprawnień tej grupy osób pokrzywdzonych, np. informacji o uprawnieniu co do czasu do namysłu. Można wprowadzić twierdząc, że formularz wręczany jest osobie pokrzywdzonej, która już podjęła decyzję o tym, czy chce zeznawać jako świadek w procesie, niemniej jednak można mieć wątpliwości, czy taka decyzja była w pełni świadoma, kiedy to np. informację o możliwości uzyskania kompensaty państwowej pokrzywdzony otrzymuje dopiero po podjęciu tej decyzji. Wydaje się, że w kontekście zapewnienia skutecznego systemu ochrony ofiar handlu ludźmi pisemnej informacji o uprawnieniach powinna towarzyszyć informacja w formie ustnej, której celem byłoby omówienie podstawowych uprawnień wynikających ze specyfiki systemu ochrony ofiar handlu ludźmi, z priorytetowym wskazaniem tych jego elementów, które są najistotniejsze w danym, indywidualnym przypadku.

⁷⁰ M. Flis-Świeczkowska, *Ocena efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego...*, op. cit., s. 19.

⁷¹ *Ibidem*, s. 21 i nast.

⁷² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia przesłuchań w trybie określonym w art. 185a–185c oraz art. 185e Kodeksu postępowania karnego oraz warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań (Dz.U. z 2024 r. poz. 1477).

4. Implementacja wybranych uprawnień procesowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym do prawa polskiego

4.1. Uwagi wprowadzające

Paradygmat centralnej pozycji ofiary w postępowaniu karnym (*victim-centred approach*) – jak wskazano już na samym początku niniejszego opracowania – obecny od kilku dekad w naukach kryminologicznych⁷³, miał i cały czas ma wpływ na przyznawanie pokrzywdzonym konkretnych uprawnień procesowych w postępowaniu karnym.

Podejście to zostało zdefiniowane przez ONZ jako „(...) sposób postępowania z ofiarą (ofiarami), który priorytetowo traktuje słuchanie ofiary (ofiar), unikanie ponownej traumatyzacji i systematycznie koncentruje się na jej (ich) bezpieczeństwie, prawach, dobrym samopoczuciu, wyrażonych potrzebach i wyborach, przywracając w ten sposób ofierze (ofiaram) jak największą kontrolę i zapewniając empatyczne i wrażliwe świadczenie usług oraz wsparcie w sposób nieoceniający”⁷⁴. W praktyce, w odniesieniu do uprawnień osób pokrzywdzonych w ramach postępowania karnego, oznacza to obowiązek organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w przykładaniu wagi do zapewniania ofiarom możliwości skorzystania ze wszystkich ich uprawnień, w sposób efektywny i dostępny.

W Dyrektywie Praw Ofiar, w rozdziale 3, zaimplementowane zostały minimalne standardy dotyczące udziału ofiar w postępowaniu karnym. Zgodnie z pkt 11 preambuły państwa członkowskie mogą rozszerzyć zakres tych uprawnień w celu zapewnienia ofiarom wyższego poziomu ochrony. Niemniej jednak – jak słusznie zauważają C. Kulesza i P. Starzyński⁷⁵ – ograniczeniem praw ofiar jest, po pierwsze, ich niesprzeczność z prawami oskarżonego, a po drugie (w świetle pkt 20 preambuły Dyrektywy Praw Ofiar) ich uzależnienie od kryteriów

⁷³ N. Shimoyachi, *Between Accountability and Reconciliation: The Making of “the Victim-Centered Approach” at the International Criminal Court*, „Global Studies Quarterly” 2024, no. 4, s. 1–10; J.-A. Wemmers, I. Parent, M. Lachance-Quirion, *Restoring victims’ confidence: Victim-centred restorative practices*, „International Review of Victimology” 2023, Volume 29, Issue 3, September, s. 466–486.

⁷⁴ Policy on a Victim-Centred Approach in UNHCR’s response to Sexual Misconduct, UNHCR, (2020), s. 6.

⁷⁵ C. Kulesza, P. Starzyński, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 125 i nast.

związanych z tym, „(...) czy system krajowy przewiduje status prawny ofiary jako strony w postępowaniu karnym, czy ofiara jest prawnie zobowiązana do czynnego udziału w postępowaniu karnym, na przykład jako świadek, lub wymaga się od niej takiego udziału, lub czy ofiara ma zagwarantowane w przepisach krajowych prawo do czynnego udziału w postępowaniu karnym i stara się z niego skorzystać, w przypadku gdy dany system krajowy nie przewiduje, by ofiara posiadała status strony w postępowaniu karnym”. Obowiązkiem państw członkowskich jest ustalenie, które z powyżej wskazanych kryteriów mają zastosowanie przy określaniu zakresu praw ofiar w przypadku odniesienia do roli ofiary w danym systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Konsekwencją wypracowanego podejścia centralnej pozycji ofiary w postępowaniu karnym jest przyjęcie w polskim Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. – w art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. – ogólnej deklaracji uwzględnienia interesów pokrzywdzonego i poszanowania jego godności. „Ta ogólna deklaracja znalazła swój wyraz w konkretnych przepisach – z jednej strony – przyznających pokrzywdzonym liczne uprawnienia w postępowaniu karnym. Z drugiej strony, na organy procesowe ustawodawca nałożył pewne obowiązki, jak też przyznał im określone uprawnienia w zakresie działania na rzecz pokrzywdzonych”⁷⁶.

Katalog uprawnień, jakie ustawodawca z 1997 r. przyznał pokrzywdzonym, był już wówczas wyraźnie szerszy, niż miało to miejsce w poprzednich kodyfikacjach karnych. Jednocześnie katalog ten cały czas ulegał modyfikacjom i uzupełnieniom, które niejednokrotnie oceniane były jako rzeczywiście korzystne dla osób pokrzywdzonych. Słusznie zwracano również uwagę, że ocenę taką należy weryfikować, „(...) biorąc za jej podstawę również inne, nie dotyczące bezpośrednio uprawnień pokrzywdzonego nowelizacje kodeksów, za sprawą których ustawodawca odbierał pokrzywdzonym to, co im chwilę wcześniej przyznał”⁷⁷. Zwrócić należy uwagę na fakt, że od uchwalenia w 2012 r. Dyrektywy Praw Ofiar Kodeks karny i Kodeks postępowania karnego były wielokrotnie nowelizowane w celu implementacji zawartych w Dyrektywie standardów⁷⁸. Pomimo zmian w Polsce i w wielu krajach UE w projekcie zmiany Dyrektywy Praw Ofiar wskazano, że „(...) nadal występują pewne konkretne problemy, dotyczące praw ofiar wynikających z tej dyrektywy. Zidentyfikowane niedociągnięcia obejmują niewystarczającą możliwość korzystania przez ofiary z praw do dostępu do informacji, do wsparcia i ochrony zgodnie z indywidualnymi potrzebami każdej ofiary, do uczestniczenia w postępowaniu karnym i do uzyskania decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy w toku postępowania karnego”⁷⁹.

⁷⁶ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Prawa ofiar przestępstw. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 31.

⁷⁷ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Prawa ofiar przestępstw...*, op. cit.

⁷⁸ Zob. wszystkie nowelizacje w: C. Kulesza, P. Starzyński, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 126.

⁷⁹ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE..., op. cit.

Obecnie pokrzywdzonemu w polskim procesie karnym przysługuje coraz więcej uprawnień procesowych. Należą do nich m.in.: prawo do bycia wysłuchanym, prawo do informacji⁸⁰, prawo do występowania w sprawie w charakterze strony, prawo do pomocy prawnej, prawo do zwrotu kosztów, a także prawo do otrzymania odszkodowania od sprawcy.

W tym punkcie przedstawione zostaną wskazane uprawnienia procesowe pokrzywdzonego wraz z ich oceną. Ocena ta będzie zawierać nie tylko analizę samej treści normatywnej, ale również analizę stosowania tego prawa w praktyce przez organy ścigania, wymiar sprawiedliwości oraz wszystkie instytucje powołane do wspierania ofiar.

Oceniając już na samym wstępie praktyczne znaczenie deklaracji uwzględniania interesów pokrzywdzonego (dodatkowo w świetle zasady niedyskryminacji i zasady równości płci⁸¹), podkreślić należy konieczność systematycznej zmiany podejścia praktyki do przeprowadzania wszystkich czynności procesowych z udziałem osoby pokrzywdzonej w sposób obejmujący jej podmiotowość w postępowaniu, potrzeby i wzgląd na ochronę przed wtórną wiktyimizacją, a nie w sposób traktujący ofiarę wyłącznie jako źródło dowodowe, co miało miejsce przez wiele dekad ze względu na model postępowania karnego nieprzyznający ofierze centralnej pozycji.

4.2. Prawo do bycia wysłuchanym

Aktywny udział ofiar w postępowaniu karnym to wyraz i podstawowy element paradygmatu centralnej pozycji osób pokrzywdzonych w postępowaniu karnym. W Dyrektywie Praw Ofiar prawo do bycia wysłuchanym zostało uregulowane w art. 10. Obowiązkiem państw członkowskich jest zapewnienie każdej osobie pokrzywdzonej bycia wysłuchaną podczas postępowania karnego, a także możliwość przedstawiania dowodów w prowadzonej sprawie. Przy przesłuchaniu dziecka będącego ofiarą należy uwzględnić jego wiek i dojrzałość.

Zasady proceduralne zapewniania ofiarom możliwości bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego i możliwości zgłaszania dowodów określa prawo krajowe. Zgodnie z pkt 41 preambuły Dyrektywy Praw Ofiar należy uznać, że prawo ofiar do bycia wysłuchanymi zostało zapewnione, gdyż mają one możliwość złożenia oświadczeń lub wyjaśnień na piśmie.

Celem praw zawartych w art. 10 Dyrektywy Praw Ofiar jest zapewnienie ofierze sprawczości w toku postępowania i kontroli nad sprawą. Tym samym aktywny udział oznacza, po pierwsze, prawo ofiary do bycia wysłuchaną w trakcie postępowania karnego, a po drugie – prawo do składania dowodów. Podkreśla się również zapewnienie: prawa do bycia wysłuchanym nierozwalnie związanego z efektywną implementacją standardu rozumienia i bycia rozumianym

⁸⁰ Zob. punkt 3 niniejszego opracowania.

⁸¹ Zob. punkt 2 niniejszego opracowania.

(art. 3 Dyrektywy Praw Ofiar⁸²), prawa do otrzymania odpowiedniej informacji od momentu pierwszego kontaktu z właściwymi organami oraz w trakcie całego postępowania karnego (art. 4 i 6 Dyrektywy Praw Ofiar⁸³) oraz prawa do tłumaczenia (art. 7 Dyrektywy Praw Ofiar).

Jak wskazano w raporcie UE⁸⁴, prawo do bycia wysłuchanym ma szerszy zakres i odnosi się również do prawa ofiary do bycia wysłuchaną w sprawie wpływu doświadczenia przestępstwa na jej życie. Natomiast prawo do prezentowania dowodów ma zakres węższy – ogranicza się do zdolności i chęci ofiar do wniesienia wkładu w treść dowodową postępowania karnego. Ważny jest również fakt, że prawa do bycia wysłuchanym nie można interpretować jako obowiązku ofiary do zeznawania, ponieważ kluczowe znaczenie ma poszanowanie autonomii ofiar i ich prawa do nieujawniania swoich doświadczeń w trakcie postępowania karnego, jeśli tego właśnie chcą. Pamiętać należy, że czynności procesowe polegające na wysłuchaniu ofiary lub odebraniu od niej dowodów wiążą się z ryzykiem wtórnej wiktyimizacji. Elementem prawidłowo implementowanych do systemu prawnego uprawnień procesowych jest zapewnienie ofiarom przestępstw szczególnego, wrażliwego traktowania służącego zapobieżeniu wtórnej wiktyimizacji w trakcie prowadzonych postępowań przygotowawczego i sądowego np. poprzez unikanie zbędnego powtarzania przesłuchań⁸⁵.

W odniesieniu do prawa do bycia wysłuchanym, w sprawie György Katz przeciwko István Roland Sós⁸⁶, Trybunał Sprawiedliwości UE stwierdził, że „Artykuły 2 i 3 decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie statusu ofiar w postępowaniu karnym należy interpretować w ten sposób, że nie zobowiązują one sądu krajowego do umożliwienia ofierze złożenia zeznań w charakterze świadka w postępowaniu karnym wszczętym w drodze zastępczego oskarżenia prywatnego, takim jak w sprawie będącej przedmiotem postępowania przed sądem krajowym. Jednakże w przypadku braku takiej możliwości ofiara musi mieć możliwość złożenia zeznań, które mogą zostać uwzględnione jako dowód”⁸⁷.

Prawo ofiary do bycia wysłuchaną powinno być interpretowane w świetle rozwijających się standardów międzynarodowych. Prawo to zostało zidentyfikowane w standardach normatywnych międzynarodowych ONZ⁸⁸ i RE, w standardach orzecznictwa Europejskiego Trybunału Prawa Człowieka⁸⁹, a także w standardach Międzynarodowego Trybunału Karnego, który wskazał wyraźnie, że „(...) umożliwienie ofiarom przedstawienia swoich opinii

⁸² Zob. punkt 3 niniejszego opracowania.

⁸³ Zob. tamże.

⁸⁴ Zob. *BeneVict Acting for victims, benefitting everyone...*, op. cit., s. 77.

⁸⁵ Problem ochrony ofiar przed wtórną wiktyimizacją stanowi przedmiot wielu współczesnych opracowań naukowych. Zob. np. *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, pod red. L. Mazowieckiej, Warszawa 2012.

⁸⁶ Sprawa C-404/07.

⁸⁷ Sprawa C-404/07.

⁸⁸ Art. 6 lit. b) Deklaracji podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r.).

⁸⁹ *Calvelli i Ciglio przeciwko Włochom (Wielka Izba)*, sprawa nr 32967/96.

i obaw dotyczących dochodzenia w sposób ogólny lub przedłożenie materiałów organom śledczym nie ma negatywnego wpływu na dochodzenie ani nie narusza niezależności i uprawnień śledczych prokuratorów”⁹⁰.

W kontekście prawa do bycia wysłuchanym ogromnie ważna jest również kwestia – formułowana w ramach międzynarodowych standardów ONZ i RE – wysłuchania małoletniego. Prawo do wysłuchania dziecka jest związane bezpośrednio z priorytetową zasadą kierowania się interesem dziecka w postępowaniu⁹¹, a także ze standardami ochrony i wsparcia dziecka będącego ofiarą przestępstwa⁹², co jest przedmiotem szczegółowej analizy w poszczególnych częściach niniejszego opracowania.

W tym miejscu jednak – w ogólności – warto wskazać, że w ramach prawa uniwersalnego, w Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.⁹³, prawo każdego małoletniego do swobodnego wyrażania swoich poglądów, we wszystkich sprawach jego dotyczących, zostało uregulowane w art. 12 i art. 13. Prawo to zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia efektywnej realizacji wysłuchania poglądów dziecka według ich znaczenia. Obowiązek ten wymaga od państw członkowskich, w odniesieniu do ich szczególnego systemu sądowego, bezpośredniego zagwarantowania tego prawa lub takiej zmiany prawa, aby dziecko mogło w pełni korzystać z tego uprawnienia. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i postępowaniu administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu i zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego (art. 12 ust. 2 Europejskiej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci). Zgodnie natomiast z art. 13 Konwencji ONZ o prawach dziecka dziecko ma prawo do swobodnej wypowiedzi, co oznacza, że prawo to powinno zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka. Wykonywanie tego prawa może podlegać pewnym ograniczeniom, lecz tylko takim, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne: a) dla poszanowania praw lub reputacji innych osób albo b) do ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego bądź zdrowia albo moralności społecznej.

W ramach regionalnego prawa Rady Europy prawo do wyrażania stanowiska w toku postępowania zostało wyraźnie przyznane małoletnim w art. 3 Europejskiej Konwencji

⁹⁰ Driving Forward Justice: Victims of Serious International Crimes in the EU, Criminal Justice Program of the European Union 2014, s. 36

⁹¹ Zob. dokładne omówienie w punkcie 2 niniejszego opracowania.

⁹² Zob. dokładne omówienie standardu ochrony i wsparcia dla dzieci będących ofiarami w świetle prawa unijnego i międzynarodowego oraz implementacji do prawa krajowego w punkcie 6.3 niniejszego opracowania.

⁹³ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r.⁹⁴ Zgodnie z tym przepisem dziecko, uznane według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie, w dotyczącym go postępowaniu przed organem sądowym powinno mieć przyznane i samo może żądać przyznania następujących praw do:

- a) do otrzymywania wszystkich istotnych informacji;
- b) do pytania go o zdanie i do wyrażania swojego stanowiska;
- c) do bycia informowanym o ewentualnych skutkach jego stanowiska oraz o ewentualnych skutkach każdej decyzji.

Szczegółowe wyjaśnienie prawa dziecka do bycia wysłuchanym znajdują się w wytycznych Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie sprawiedliwości wobec dzieci, przyjętych przez Komitet Ministrów w dniu 17 listopada 2010 r.⁹⁵ W ramach sformułowanych fundamentalnych zasad odnoszących się do prawa dziecka do bycia wysłuchanym w wytycznych wskazano, że „Sędziowie powinni przestrzegać prawa dziecka do bycia wysłuchanym we wszystkich kwestiach, które mają na nie wpływ, lub przynajmniej do bycia wysłuchanym, jeżeli uznaje się, że dane dziecko dysponuje wystarczającym poziomem zrozumienia danych kwestii. Środki stosowane w tym celu należy dostosować do poziomu zrozumienia dziecka i do jego zdolności przekazywania informacji, a w ich ramach należy uwzględnić okoliczności sprawy. Należy konsultować się z dziećmi odnośnie do sposobu, w jaki pragną zostać wysłuchane. Należy przykładać należytą wagę do poglądów i opinii dziecka, odpowiednią do jego wieku i dojrzałości. Prawo do bycia wysłuchanym jest prawem dziecka, a nie nałożonym na nie obowiązkiem. Nie można uniemożliwić dziecku bycia wysłuchanym wyłącznie ze względu na jego wiek. W żadnej sytuacji, w której dziecko występuje z inicjatywą bycia wysłuchanym w sprawie mającej na nie wpływ, sędzia nie powinien odmówić jego wysłuchania, chyba że czyni to dla dobra dziecka; sędzia zawsze powinien wysłuchać podglądów i opinii dziecka w kwestiach dotyczących go w danej sprawie. Dzieciom należy przedstawić wszystkie niezbędne informacje dotyczące skutecznego korzystania z prawa do bycia wysłuchanym. Należy im jednak wyjaśnić, że ich prawo do bycia wysłuchanym oraz prawo do tego, aby ich poglądy zostały uwzględnione, niekoniecznie musi być decydujące przy wydawaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie. Wyroki i orzeczenia sądowe mające wpływ na dzieci, szczególnie orzeczenia, w których nie uwzględniono poglądów i opinii dziecka, należy należycie uzasadnić i wyjaśnić dzieciom w zrozumiałym dla nich języku”⁹⁶.

⁹⁴ Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128.

⁹⁵ Zob. wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, Program Rady Europy „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi”, Rada Europy 2012, <https://rm.coe.int/16806b7c62>, (dostęp 22.11.2025 r.).

⁹⁶ Zob. wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom..., *op. cit.*, s. 28.

Przykładem dobrych praktyk w zakresie omawianego standardu jest Holandia⁹⁷. W tym kraju ofiary mogą zdecydować się na złożenie oświadczenia dotyczącego wszelkich kwestii związanych z prowadzonym postępowaniem karnym. W trakcie prowadzonego postępowania ofiara może samodzielnie przedstawić oświadczenie. Takie oświadczenie można złożyć osobiście w sądzie podczas rozprawy, a jeżeli ofiara nie czuje się na siłach, by osobiście pojawić się w sądzie, takie oświadczenie – w jej imieniu – może złożyć jej krewny lub przedstawiciel prawny. W Holandii prawo do zabrania głosu zostało rozszerzone na tzw. rodziny patchworkowe. Oświadczenie ofiary przestępstwa jest potężnym narzędziem, które daje ofierze możliwość stawienia czoła sprawcy oraz otwartego i publicznego opowiedzenia o tym, jak przestępstwo wpłynęło na jej życie. Można to zrobić dodatkowo i nie jest to uzależnione od wysłuchania ofiary jako świadka.

Implementacja prawa do bycia wysłuchanym do polskiego systemu prawnego dotyczy dwóch elementów tego uprawnienia. Po pierwsze, ponieważ pokrzywdzony – zgodnie z art. 299 § 1 k.p.k. – od początku postępowania przygotowawczego jest stroną⁹⁸, przysługują mu uprawnienia procesowe, w tym prawo do składania zeznań i dostarczania dowodów. Po drugie, prawo osoby pokrzywdzonej do bycia wysłuchaną jest nierozzerwalnie związane ze standardem indywidualnej oceny⁹⁹, mającej zapewnić (po wysłuchaniu ofiary) efektywne ustalenie jej potrzeb, a w konsekwencji – efektywną ochronę i wsparcie¹⁰⁰. Z tego powodu dla osób o specjalnych potrzebach w Kodeksie postępowania karnego przewidziane są specjalne procedury ich wysłuchania¹⁰¹.

Obecnie ustalenie wszystkich potrzeb osoby pokrzywdzonej odbywa się na podstawie kwestionariusza indywidualnej oceny, najpóźniej przed rozpoczęciem czynności procesowej (art. 52a § 3 k.p.k.), zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka¹⁰².

⁹⁷ Zob. *Victims of crime. Implementation Analysis...*, *op. cit.*, s. 101.

⁹⁸ Uprawnienie to pokrzywdzony traci, jeżeli w postępowaniu sądowym nie zgłosi oświadczenia o występowaniu w sprawie w charakterze oskarżyciela posiłkowego na podstawie art. 53 k.p.k. (w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego), nie wniesie skargi na podstawie art. 59 § 1 k.p.k. (pokrzywdzony może jako oskarżyciel prywatny wnieść i popierać oskarżenie o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego) lub nie przyłączy się do odpowiednich postępowań.

⁹⁹ Zob. dokładne omówienie w punkcie 6 niniejszego opracowania.

¹⁰⁰ Podstawowe standardy ochrony i wsparcia zawarte w Dyrektywie Praw Ofiar to ochrona prywatności np. poprzez: nieujawnianie informacji dotyczących tożsamości ofiary lub miejsca jej pobytu (pkt 55 preambuły Dyrektywy); ochronę podczas przesłuchania, które odbywa się bez zbędnej zwłoki po złożeniu przez osobę pokrzywdzoną zawiadomienia o przestępstwie, w sposób dostosowany do potrzeb ofiary; ograniczenie liczby przesłuchań do minimum; zapewnienie możliwości udziału pełnomocnika lub osoby wskazanej przez pokrzywdzonego. Zob. omówienie w punkcie 6.4 niniejszego opracowania.

¹⁰¹ Zob. dokładne omówienie w punkcie 6 niniejszego opracowania.

¹⁰² Dz.U. z 2025 r. poz. 161.

Podkreślić należy, że w ramach postępowania sądowego, w sytuacji, gdy pokrzywdzony nie będzie występował jako strona, ma on wciąż prawo do bycia wysłuchanym, przede wszystkim podczas rozprawy, o której musi być zawiadomiony. Pokrzywdzony może wziąć udział w rozprawie, jeżeli się stawi i pozostać na sali, choćby miał składać zeznania jako świadek. W tym wypadku sąd przesłuchuje go w pierwszej kolejności (art. 384 § 2 k.p.k.).

Uprawnienie pokrzywdzonego do bycia stroną w postępowaniu przygotowawczym z mocy prawa nie jest już takim uprawnieniem w postępowaniu sądowym. W postępowaniu sądowym, co do zasady, pokrzywdzony nie jest już stroną. Natomiast pokrzywdzony ma zawsze prawo skorzystać z przysługującego mu uprawnienia występowania w postępowaniu sądowym w charakterze strony. Pokrzywdzony, który chce uczestniczyć w postępowaniu sądowym jako strona, ma obowiązek złożyć oświadczenie o przystąpieniu do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego.

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego (art. 53 k.p.k.). Jeżeli akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony może złożyć, aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego, na rozprawie głównej oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54 § 1 k.p.k.). Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego. Pokrzywdzony, który uprzednio nie korzystał z uprawnień oskarżyciela posiłkowego, może oświadczyć (w terminie 14 dni od powiadomienia go o cofnięciu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia), że przystępuje do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy (art. 54 § 2 k.p.k.). Ponadto, pokrzywdzony jako oskarżyciel prywatny może wnosić i popierać oskarżenie o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego (art. 59 § 1 k.p.k.).

Jeżeli pokrzywdzony działa w postępowaniu sądowym w charakterze strony, to ma pełne uprawnienia strony i m.in. może składać wnioski dowodowe, zadawać pytania przesłuchiwany osobom, składać zażalenia na rozstrzygnięcia sądu w trakcie prowadzonego postępowania oraz ma prawo złożyć apelację od wyroku. Jeżeli wyrok został wydany przez sąd okręgowy, a pokrzywdzony był reprezentowany (z wyboru albo z urzędu) przez profesjonalnego pełnomocnika, apelacja powinna być sporządzona i podpisana przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (art. 446 § 1 k.p.k.).

Jak słusznie zauważają C. Kulesza i P. Starzyński w odniesieniu do doktryny prawa karnego, „(...) w polskiej literaturze przedmiotu powoli zaczyna się odnosić do pokrzywdzonego koncepcję praw podmiotowych i zasadę rzetelnego procesu, którą wiązano historycznie jedynie z oskarżonym”¹⁰³. Stanowisko to nie jest już takie oczywiste w odniesieniu do realizowania uprawnień przez pokrzywdzonego w praktyce zarówno organów ścigania, jak i wymiaru

¹⁰³ C. Kulesza, P. Starzyński, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 126 i nast.

sprawiedliwości. Należy mieć nadzieję, że przekaz S. Waltosia, że „(...) można natomiast przypuszczać, że nadejdzie czas rewizji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Konwencja została więc pomyślana przede wszystkim jako karta chroniąca prawa człowieka, przeciwko któremu prowadzi się proces, i jako szlachetna konfrontacja z tym, co dzieje się w świecie zniewolonym. Dzisiaj sytuacja jest inna. Nikt obecnie nie ma wątpliwości, że ochroną trzeba objąć także prawa pokrzywdzonego w procesie karnym. Coraz więcej jest takich przepisów we współczesnych kodeksach postępowania karnego i zbliża się powoli pora na odpowiednie uzupełnienie w tym kierunku Europejskiej Konwencji Praw Człowieka”¹⁰⁴, choć sformułowany 25 lat temu, zacznie przynosić efektywne rezultaty w sposobie traktowania osób pokrzywdzonych przestępstwem.

4.3. Prawo do odwołania się od decyzji o odmowie ścigania

Obowiązek zapewnienia każdej osobie pokrzywdzonej prawa do odwołania się od decyzji o odmowie ścigania wynika z art. 11 Dyrektywy Praw Ofiar i jest istotnym standardem osób pokrzywdzonych w zakresie ich udziału w postępowaniu karnym.

Państwa członkowskie zapewniają ofiarom, zgodnie z ich rolą w danym systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, prawo odwołania się od decyzji o odmowie ścigania. Zasady proceduralne dotyczące takiego odwołania określa prawo krajowe (art. 11 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar). Gdy zgodnie z prawem krajowym rola ofiary w danym systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych zostanie ustalona dopiero po tym, jak zostanie podjęta decyzja o ściganiu sprawcy, państwa członkowskie zapewniają, by przynajmniej ofiary poważnych przestępstw miały prawo do złożenia odwołania od decyzji o odmowie ścigania (art. 11 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar).

Podkreślenia wymaga fakt, że skuteczne skorzystanie przez ofiary z uprawnienia złożenia odwołania od decyzji o odmowie ścigania sprawcy zależy od otrzymania przez osoby pokrzywdzone wystarczającej informacji dotyczącej, po pierwsze, ich ogólnych praw, a po drugie – aktualnej sytuacji w sprawie. Efektywne wdrożenie regulacji zawartej w art. 11 Dyrektywy Praw Ofiar zależy od wdrożenia standardu prawa do informacji z jej art. 4 i art. 6 w taki sposób, aby od samego początku postępowania ofiary miały wiedzę na ten temat.

Gwarancji otrzymania w powyższym zakresie informacji służy art. 11 ust. 3 Dyrektywy Praw Ofiar, zgodnie z którym państwa członkowskie zapewniają, by ofiary – bez zbędnej zwłoki – były powiadamiane o przysługującym im prawie do otrzymania informacji wystar-

¹⁰⁴ S. Waltoś, *Wizja procesu karnego XXI wieku*, [w:] *Postępowanie karne w XXI wieku. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Popowo 26–28 października 2001 r.*, pod red. P. Kruszyńskiego, Warszawa 2002, s. 17–18), [cyt. za:] C. Kulesza, P. Starzyński, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 127.

czających do podjęcia decyzji o tym, czy złożyć odwołanie od decyzji o odmowie ścigania, oraz by na wniosek takie informacje otrzymały. W przypadku gdy pierwotna decyzja o odmowie ścigania jest podjęta przez organ ścigania najwyższej instancji, którego decyzja zgodnie z prawem krajowym nie podlega zaskarżeniu, ten sam organ może rozpatrzyć odwołanie (art. 11 ust. 4 Dyrektywy Praw Ofiar).

Dobre praktyki zostały zaimplementowane np. w Słowenii i Bułgarii. Oba kraje wdrożyły regulacje mające na celu wzmocnienie prawa ofiar do kontroli decyzji o niewszczygnięciu postępowania karnego oraz zwiększenie ich zaangażowania w ten proces. W Słowenii kluczowa zmiana polega na wprowadzeniu obowiązku prokuratora, który decyduje się nie składać aktu oskarżenia w sprawie o przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności przekraczającą 8 lat, o poinformowaniu o swoim zamiarze ofiary na piśmie z uzasadnieniem i jej prawem na udzielenie odpowiedzi na takie pismo w ciągu 15 dni, z prawem zwrócenia się do prokuratora o dodatkowe informacje w sprawie. Przed wprowadzeniem powyższej zmiany skargi ofiar dotyczące odmownych decyzji prowadzenia postępowania karnego były rzadkością, natomiast od czasu wprowadzenia wskazanej zmiany odnotowano wzrost liczby zaskarżeń, chociaż wciąż ogólna liczba skarg pozostaje stosunkowo niska¹⁰⁵. Podobne zmiany zostały wprowadzone w Bułgarii w 2020 r. i umożliwiają ofiarom złożenie odwołania za pośrednictwem poczty elektronicznej w sytuacji otrzymania powiadomienia o decyzji o niewszczygnięciu postępowania karnego. W związku z tym prokuratorzy w Bułgarii mają obowiązek poinformowania ofiary o możliwości kontynuowania postępowania w roli powoda cywilnego, co również było przedmiotem nowelizacji i jest obecnie możliwe. Ofiary mają 6 miesięcy na złożenie do sądu wniosku jako powód cywilny.

Z jednej strony wydaje się, że polski ustawodawca spełnił minimalny standard uprawnienia pokrzywdzonego do zaskarżenia decyzji o odmowie prowadzenia postępowania karnego, a z drugiej – że niektóre obecne rozwiązania rodzą wątpliwości o ich praktyczną skuteczność, a tym samym efektywną ochronę pokrzywdzonego.

Zgodnie z polskim Kodeksem postępowania karnego pokrzywdzonemu przysługuje zawsze zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa (art. 306 § 1 k.p.k.). Ponadto, na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa zażalenie przysługuje osobie (wymienionej w art. 305 § 4 k.p.k.), która złożyła zawiadomienie o przestępstwie, oraz ujawnionemu pokrzywdzonemu – z pouczeniem o przysługujących im uprawnieniach, jeżeli wskutek przestępstwa doszło do naruszenia ich praw.

„Naruszenie praw, o którym stanowi art. 306 § 1 pkt 3 k.p.k., nie musi wynikać bezpośrednio z przestępstwa. Skoro za wystarczające uznano naruszenie w sposób pośredni, to naruszenie prawa w rozumieniu art. 306 § 1 pkt 3 k.p.k. będzie miało miejsce także w razie

¹⁰⁵ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.*, s. 82.

wystąpienia ogniów pośredniczących między tym naruszeniem a przestępstwem. Innymi słowy, zakres podmiotowy art. 306 § 1 pkt 3 k.p.k. obejmuje także osoby, których dotknęły dalsze skutki przestępstwa. Ocena w tym zakresie musi być dokonywana w szczególności w płaszczyźnie bezpośredniego, jak i ubocznego przedmiotu ochrony przestępstwa, o którym zawiadomił skarżący. Testem, który pozwala na ustalenie, czy prawa zawiadamiającego zostały naruszone, będzie zbadanie, czy w razie stwierdzenia zaistnienia czynu zabronionego jego skutkiem był negatywny wpływ na prawem chronione dobra tej osoby. W razie odpowiedzi twierdzącej zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania należy uznać za dopuszczalne¹⁰⁶.

Tak samo na postanowienie o umorzeniu śledztwa pokrzywdzonemu przysługuje zażalenie, ponieważ zgodnie z art. 306 § 1a k.p.k. na takie postanowienie o umorzeniu śledztwa zażalenie przysługuje stronom, a pokrzywdzony jest w postępowaniu przygotowawczym – z mocy prawa – stroną. Natomiast osobie niebędącej pokrzywdzonym przysługuje zażalenie, jeżeli osoba ta złożyła zawiadomienie o przestępstwie z art. 228–231 k.k., art. 233 k.k., art. 235–236 k.k., art. 245 k.k., art. 270–294 k.k. lub z art. 296–306c k.k., jeżeli postępowanie karne wszczęto w wyniku jej zawiadomienia, a wskutek tego przestępstwa doszło do naruszenia jej praw. Dodatkowo pokrzywdzonemu w powyższych sytuacjach przysługuje prawo przejrzenia akt (art. 306 § 1b k.p.k.). Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹⁰⁷ nie zrównała jednak w ten sposób uprawnień osób, których prawa „zostały naruszone”, z pokrzywdzonymi, gdyż zgodnie ze zmienionym przez nią art. 330 § 2 k.p.k., jeżeli po uchyleniu przez sąd postanowienia o umorzeniu prokurator nadal nie znajduje podstaw do wniesienia aktu oskarżenia i wydaje ponownie postanowienie o umorzeniu postępowania, to tylko pokrzywdzony, który wykorzystał uprawnienia przewidziane w art. 306 § 1 i 1a k.p.k., może wnieść akt oskarżenia określony w art. 55 § 1 k.p.k. (o czym należy go pouczyć).

4.4. Prawo do pomocy prawnej

Reprezentacja ofiar i pomoc prawna mają zasadnicze znaczenie dla zapewnienia osobom pokrzywdzonym efektywnego korzystania z praw wynikających z ich udziału w postępowaniu karnym, w tym wsparcia, ochrony, odszkodowania i kompensacji. Państwa członkowskie UE mają obowiązek zapewnić ofiarom dostęp do pomocy prawnej, jeżeli ofiary mają status strony w postępowaniu karnym. Warunki lub zasady proceduralne dostępu ofiar do pomocy prawnej określa prawo krajowe (art. 13 Dyrektywy Praw Ofiar).

¹⁰⁶ Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 2/20, OSNK 2020/7/27.

¹⁰⁷ Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

Z jednej strony słuszny wydaje się wniosek, że przepis art. 13 Dyrektywy Praw Ofiar jasno określa, iż państwa członkowskie muszą zapewnić ofiarom dostęp do pomocy prawnej. Z drugiej jednak strony przepis ten nie wskazuje precyzyjnie, jaki rodzaj pomocy prawnej ma być obowiązkowo zapewniony osobom pokrzywdzonym, kto ma obowiązek zapłacić za taką pomoc prawną. W praktyce efektywna pomoc prawna dla ofiar powinna oznaczać reprezentację prawną przez całe postępowanie przygotowawcze i – później – podczas postępowania sądowego, a także otrzymanie porady prawnej na samym początku postępowania.

„Chociaż wcześniejsze badania wykazały, że wszystkie państwa członkowskie zapewniają pewną formę pomocy prawnej, kryteria kwalifikujące ofiary do uzyskania pomocy prawnej były różne. Ogólnie rzecz biorąc, kwalifikowalność opiera się na cechach ofiary lub okolicznościach przestępstwa. W pierwszym przypadku ocenia się zazwyczaj status społeczno-ekonomiczny ofiary, natomiast w drugim pomoc prawna jest często zastrzeżona dla ofiar określonych przestępstw. Kolejną kluczową różnicą w dostępności pomocy prawnej w poszczególnych państwach członkowskich był zakres pokrywanych kosztów. Niektóre państwa członkowskie zapewniają bezpłatną pomoc prawną, podczas gdy inne wymagają od ofiar pokrycia części opłat we własnym zakresie. Często poziom dochodów ofiar ma wpływ na podział kosztów pomocy prawnej między ofiarę a państwo”¹⁰⁸.

Przykładem efektywnego i działającego od lat systemu nieodpłatnego poradnictwa prawnego jest Holandia¹⁰⁹. W kraju tym każdy obywatel ma prawo do ubiegania się o poradę prawną i reprezentację przed sądem, a jeśli nie posiada wystarczających środków na pokrycie porady, ma on uprawnienie do otrzymania pomocy prawnej finansowanej przez państwo. W Holandii każdy, kto potrzebuje profesjonalnej pomocy prawnej, ale nie jest w stanie pokryć jej kosztów, ma prawo – na podstawie regulacji o pomocy prawnej z 1994 r. – skorzystać z bezpłatnej pomocy. Ustawa o pomocy prawnej (*Wet op de rechtsbijstand*) z 1994 r. zastąpiła poprzedni system ustawowy, który regulował kwestie pomocy prawnej od 1957 r. W Holandii nieodpłatna pomoc prawna jest przyznawana na etapie doradztwa oraz reprezentacji i dotyczy wszystkich rodzajów postępowań. Holenderski system pomocy prawnej opiera się na modelu trójstopniowym, obejmując trzy poziomy świadczenia pomocy prawnej. System pomocy prawnej jest zatem modelem składającym się z publicznej pomocy wstępnej, publicznej pomocy pierwszego stopnia oraz prywatnej pomocy drugiego stopnia. Publiczna pomoc wstępna (*Rechtwijzer; Roadmap to Justice – mapa do sprawiedliwości*) jest rozwiązaniem wstępnym i pomaga osobom potrzebującym ocenić ich sytuację. *Rechtwijzer* zapewnia łatwe do zrozumienia informacje i wskazówki dotyczące możliwych rozwiązań najczęstszych problemów prawnych, łącząc publiczne ścieżki pomocy w przypadku typowych problemów prawnych z produktami i usługami online oferowanymi

¹⁰⁸ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.*, s. 90.

¹⁰⁹ Legal Aid in the Netherlands a broad outline – Edition: May 2021, Zob. <https://www.raadvoorrechtsbijstand.org/english/>, (dostęp 22.11.2025 r.).

przez prywatnych dostawców usług. W 2020 r. *Rechtwijzer* został uzupełniony o *Rechtwijzer EHBO* (Pierwsza pomoc w poszukiwaniu rozwiązań). Publiczna pomoc pierwszego stopnia (*Legal Services Counters* – punkty obsługi prawnej) pełni funkcję tzw. *front office* (pierwszej pomocy) i polega na udzielaniu informacji prawnej i porad prawnych. Punkty obsługi prawnej (powstały w Holandii w latach 2003–2006 w wyniku reformy systemu pomocy prawnej. Prywatna pomoc drugiego stopnia to prywatni prawnicy i mediatorzy udzielający pomocy prawnej w bardziej skomplikowanych sprawach (np. poważnych przestępstw), z reprezentowaniem przed sądem osoby potrzebującej pomocy prawnej. Wówczas prawnik lub mediator składa wnioski do Rady Pomocy Prawnej (*Raad voor Rechtsbijstand; Legal Aid Board*) w imieniu swojego klienta i jeżeli pomoc prawna zostanie przyznana, wydawane jest zaświadczenie, które pozwala danemu prawnikowi zająć się sprawą. Instytucją odpowiedzialną za organizowanie i administrowanie systemem pomocy prawnej jest Rada Pomocy Prawnej, finansowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Do jej zadań należy m.in. monitorowanie działań podejmowanych w ramach pomocy prawnej, czego rezultatem jest możliwość dostosowywania systemu pomocy prawnej do rzeczywistych i bieżących potrzeb społeczeństwa. Rada Pomocy Prawnej pełni również funkcje doradcze dla Ministerstwa Sprawiedliwości, w sprawach dotyczących zapotrzebowania społeczeństwa na pomoc prawną oraz jej dostarczania.

W Holandii od wielu lat organizacja *Victim Support Netherlands*¹¹⁰ zapewnia wsparcie wszystkim ofiarom przestępstw. Od 2022 r. jest realizowana proaktywna strategia pomocy, skierowana do ofiar przestępstw z użyciem przemocy i mająca na celu złagodzenie obciążenia ofiar związanego z samodzielnym poszukiwaniem pomocy. Może to znacznie zwiększyć liczbę ofiar korzystających z pomocy prawnej.

W Polsce osoba pokrzywdzona może samodzielnie ustanowić dla siebie pełnomocnika z wyboru albo pełnomocnik z urzędu może być wyznaczony przez prezesa sądu.

Uprawnienie do otrzymania pełnomocnika z urzędu wynika z przepisu art. 88 k.p.k. w związku z art. 78 k.p.k. Pokrzywdzony może żądać, aby wyznaczono mu pełnomocnika z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Podstawą odmowy wyznaczenia obrońcy z urzędu nie może być skorzystanie przez pokrzywdzonego z nieodpłatnej pomocy prawnej lub nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego, o których mowa w ustawie z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej¹¹¹.

Postulować należy, wzorem Holandii, rozważenie możliwości wprowadzenia przyznawania z urzędu pełnomocnika dla osoby pokrzywdzonej co najmniej w sytuacji pokrzywdzenia najcięższymi przestępstwami.

¹¹⁰ *Victim Support Netherlands is there for you*, <https://www.slachtofferhulp.nl/english/> (dostęp 22.11.2025 r.).

¹¹¹ Dz.U. z 2024 r. poz. 1534.

5. Prawo do roszczeń kompensacyjnych (odszkodowania od sprawcy i kompensaty od państwa)

5.1. Uwagi wprowadzające

Prawo ofiar do wystąpienia z szeroko rozumianymi roszczeniami kompensacyjnymi dotyczy prawa osoby pokrzywdzonej do odszkodowania od sprawcy oraz prawa do otrzymania pomocy z publicznych funduszy kompensacyjnych. Roszczenia kompensacyjne mogą pełnić kilka istotnych funkcji. Po pierwsze, pełnią funkcję odszkodowawczą za szkody fizyczne, których doznała ofiara. Po drugie, takie roszczenie może być zadośćuczynieniem za doznane przez pokrzywdzonego cierpienia psychiczne. Po trzecie, prawo do odszkodowania w szerokim znaczeniu oznacza prawo do otrzymania kompensaty finansowej od państwa, niezależnie od ukarania sprawcy.

W kontekście przemocy ze względu na płeć i szeroko rozumianych roszczeń kompensacyjnych używa się także pojęcia „reparacja”. Taka terminologia została zastosowana w art. 5 i art. 30 Konwencji Stambulskiej¹¹², którą bardzo niefortunnie – w oficjalnym tłumaczeniu na język polski – zastąpiono terminem „odszkodowanie”. Użycie przez twórców określenia „reparacja” podyktowane było dążeniem do możliwie najpełniejszej ochrony ofiar w razie, gdyby doszło do naruszenia ich praw, a więc było całkowicie zamierzone. Obowiązek reparacji (*reparation*) jest bowiem rozumiany, w świetle przepisu art. 5 Konwencji Stambulskiej, niezwykle szeroko. Może on obejmować różne formy reparacji znane prawu międzynarodowemu, a w szczególności obowiązki: restytucji, kompensacji, rehabilitacji, satysfakcji i stworzenia gwarancji niepowtarzania się naruszeń (*restitution, compensation, rehabilitation, satisfaction and guarantee of non repetition*)¹¹³. Ani w Konwencji Stambulskiej, ani w raporcie wyjaśniającym nie określa się, na czym konkretnie miałyby polegać wszystkie wyżej wymienione formy reparacji. Znajduje się tam tylko regulacja kwestii kompensacji

¹¹² Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 961.

¹¹³ Por. teza 60 raportu wyjaśniającego do Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 961.

i rehabilitacji. Niemniej jednak charakterystykę pozostałych form reparacji można znaleźć w innych dokumentach międzynarodowych dotyczących przeciwdziałania przemocy, których znajomość jest niezbędna dla właściwej interpretacji wyżej wymienionych przepisów Konwencji. W związku z tym, że ich omówienie przekraczałoby ramy niniejszego opracowania¹¹⁴, ograniczę się jednak do wskazania, że chodzi tu o Rezolucję Rady Praw Człowieka z 2005 r. – Podstawowe zasady i zalecenia dotyczące prawa do środka zaradczego oraz reparacji dla ofiar poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego¹¹⁵.

Jak wynika z krytycznej oceny Komisji Europejskiej, „Dostęp ofiar do kompensaty w sprawach krajowych i transgranicznych jest utrudniony przez brak wsparcia ze strony państwa przy egzekwowaniu zasądanego odszkodowania od sprawcy, co prowadzi do ryzyka wtórnej wiktyimizacji”¹¹⁶. To oznacza, że szczególnie ważne jest wypracowanie efektywnego prawnego systemu uzyskiwania przez ofiary odszkodowania od sprawcy i kompensaty od państwa.

5.2. Standardy unijne i międzynarodowe

System Unii Europejskiej przewiduje standardy zapewniające możliwość ubiegania się o odszkodowanie przez osoby pokrzywdzone przestępstwem od sprawcy oraz możliwość ubiegania się przez ofiarę o kompensatę od państwa. Uzyskanie odszkodowania od sprawcy powinno zostać zapewnione niezależnie od roli osoby pokrzywdzonej w prowadzonym postępowaniu karnym. Zapewnienie otrzymania kompensaty natomiast obejmuje, po pierwsze, możliwość ubiegania się o kompensatę od państwa, w którym nastąpiło pokrzywdzenie, po drugie – możliwość jej otrzymania w innym państwie członkowskim UE.

Do najważniejszych regulacji prawa unijnego, które dotyczą kwestii otrzymania przez ofiarę przestępstwa odszkodowania od sprawcy, należy Dyrektywa Praw Ofiar, a w zakresie ubiegania się o kompensatę od państwa – Dyrektywa o kompensacie. Kompensata państwowa jest jednym z podstawowych standardów, których celem jest zminimalizowanie negatywnych skutków wiktyimizacji kryminalnej dla jej ofiar.

¹¹⁴ Szerzej na ten temat: E. Zielińska, *Obowiązek reparacji, a w szczególności wynagrodzenia szkody w świetle Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, pod red. L. Mazowieckiej, Warszawa 2013, s. 79–84. Por. też: E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Komentarz do Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, pod red. E. Bieńkowskiej, L. Mazowieckiej, Warszawa 2016, s. 382.

¹¹⁵ HRR 2005/35, E/CN.4/2005/L.48. Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Committee on Human Rights Resolution 2005/35, U.N. Doc. E/CN.4/2005/L.10/Add.11 (19 April 2005).

¹¹⁶ Zob. dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE..., *op. cit.*

Prawo do odszkodowania od sprawcy, wynikające z art. 16 Dyrektywy Praw Ofiar, przysługuje osobie pokrzywdzonej niezależnie od jej roli w postępowaniu karnym. Przepis ten nie uzależnia również otrzymania zapłaty za pokrzywdzenie od użycia przemocy przez sprawcę/sprawców, chociaż wyraźnie daje priorytet, gdy jest to prawnie dopuszczalne, sądzaniu odszkodowania już w trakcie postępowania karnego. Co więcej, na treść odpowiedniej normy składa się też wymóg, aby decyzja zapadła w rozsądnym terminie. Równocześnie na podkreślenie zasługuje fakt, że prawo to dotyczy odszkodowania od sprawcy, a nie od państwa. W myśl art. 16 Dyrektywy Praw Ofiar zasada rozstrzygnięcia o odszkodowaniu w postępowaniu karnym nie dotyczy sytuacji, w których prawo krajowe przewiduje, że taka decyzja podejmowana jest w drodze innego postępowania prawnego. W komentarzu do tego przepisu podkreśla się, że ten wyjątek świadczy o tym, że prawo unijne nie wymaga od państw członkowskich dopuszczenia możliwości dochodzenia odszkodowania w trakcie procesu karnego¹¹⁷. Dodatkowo, z przepisu art. 16 wynika obowiązek państwa członkowskiego do promowania środków mających zachęcić sprawców do przekazywania ofiarom odpowiedniego odszkodowania. Warto dodać, że w art. 15 jest mowa o prawie do zwrotu mienia, które ma także, w pewnym sensie, charakter odszkodowawczy.

„Wszystkie ofiary powinny mieć możliwość uzyskania w toku postępowania karnego decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy, aby uniknąć angażowania ich w wiele uciążliwych i długotrwałych procedur w postaci odrębnego postępowania cywilnego. Wszystkie ofiary powinny mieć dostęp do systemów odszkodowań, w ramach których to państwo wypłaca odszkodowanie, niezwłocznie po przyjęciu na koniec postępowania karnego decyzji w sprawie odszkodowania od sprawcy. Następnie państwo powinno mieć możliwość odzyskania od sprawcy kwoty wypłaconego odszkodowania. Takie podejście do odszkodowania chroni ofiary przed ryzykiem wtórnej wiktyimizacji, ponieważ nie muszą się one kontaktować ze sprawcami, aby otrzymać odszkodowanie. Taki ułatwiony dostęp do odszkodowania od sprawcy w toku postępowania karnego nie wpływa na spoczywające na państwach członkowskich obowiązki zapewnienia systemu kompensaty dla ofiar umyślnych przestępstw z użyciem przemocy popełnionych na terytorium danego państwa członkowskiego, który to system gwarantuje ofiarom sprawiedliwą i odpowiednią kompensatę na mocy dyrektywy Rady 2004/80/WE¹¹⁸”.

Dostęp do kompensaty w ramach krajowych systemów oraz w sytuacjach transgranicznych w ramach UE gwarantowany jest ofiarom na podstawie Dyrektywy o kompensacie.

Artykuł 12 Dyrektywy o kompensacie ustanawia krajowy system dotyczący kompensaty dla wszystkich ofiar umyślnych przestępstw z użyciem przemocy. Zgodnie z tą Dyrekty-

¹¹⁷ C. Kulesza, P. Starzyński, [w:] *Normy minimalne...*, op. cit., s. 205 i nast.

¹¹⁸ Zob. dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE..., op. cit., s. 28.

wą wszystkie ofiary umyślnych przestępstw popełnionych z użyciem przemocy powinny otrzymać dostęp do krajowego systemu kompensaty w państwie członkowskim, na którego terytorium popełniono przestępstwo. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Sprawiedliwości z dnia 2 października 2025 r.¹¹⁹ „Art. 12 ust. 2 dyrektywy 2004/80 odnoszącej się do kompensaty dla ofiar przestępstw należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie krajowemu systemowi kompensaty dla ofiar umyślnych przestępstw z użyciem przemocy, który, co do zasady, wyklucza w odniesieniu do szkody niemajątkowej wszelką kompensatę za ból i cierpienie doznane przez te ofiary. Bez względu na niezbędność zapewnienia stabilności finansowej krajowych systemów kompensaty, z uwagi na co państwa członkowskie niekoniecznie muszą przewidzieć pełne naprawienie szkody majątkowej i niemajątkowej poniesionej przez wspomniane ofiary, sprawiedliwa i odpowiednia kompensata w rozumieniu tego przepisu wymaga, przy ustalaniu takiej kompensaty, uwzględnienia powagi konsekwencji, jakie popełnione przestępstwa mają dla ofiar, oraz naprawienia szkody, jakie takie ofiary mogą uzyskać w związku odpowiedzialnością sprawcy przestępstwa z tytułu czynu niedozwolonego”. Najnowsze stanowisko Trybunału Sprawiedliwości UE wskazuje zatem jednoznacznie na konieczny kierunek efektywnych elementów krajowych systemów kompensaty.

Zgodnie natomiast z art. 1 Dyrektywy o kompensacie państwa członkowskie mają zapewnić, by w przypadku popełnienia umyślnego przestępstwa z użyciem przemocy osoba pokrzywdzona mogła złożyć w państwie, w którym ma stałe miejsca zamieszkania, wniosek o wypłacenie jej kompensaty, pomimo iż do popełnienia na jej szkodę przestępstwa doszło w innym państwie członkowskim. Kompensata jest w takiej sytuacji wypłacana przez państwo miejsca popełnienia przestępstwa (art. 2). Dla realizacji tego obowiązku każde państwo wyznacza jeden lub więcej organów decydujących o przyznaniu kompensaty oraz organ(y) pomocnicze, które powinny procedować z wnioskami o kompensatę przy zachowaniu minimum formalnych wymogów administracyjnych (art. 3). Zadaniem tych ostatnich jest udzielanie osobom pokrzywdzonym informacji m.in. o możliwościach składania wniosków o kompensatę, trybie i terminach jego załatwiania, a następnie przekazywanie wniosków do organów decydujących. Organy pomocnicze informują też wnioskodawców o decyzjach merytorycznych podjętych przez organ decydujący, które mogą zapaść (choć nie muszą) po wysłuchaniu wnioskodawców (art. 6, 9, 11 Dyrektywy). Z przepisu art. 12 Dyrektywy o kompensacie wynika obowiązek przyjęcia przez wszystkie państwa członkowskie specjalnego schematu kompensacji dla ofiar umyślnych transgranicznych przestępstw przemocowych.

W ramach oceny działających w Unii Europejskiej systemów kompensacyjnych „W szczególności oczekuje się, że służby zajmujące się kompensatą od państwa otrzymają znaczną

¹¹⁹ Sprawa nr C-284/24.

pomoc dzięki pełnemu wdrożeniu preferowanego wariantu dotyczącego zasądzonej kompensaty. Większe uproszczenie powinno polegać na rozwiązaniu wszystkich kwestii dotyczących kompensaty w postępowaniu karnym, a nie w postępowaniu karnym i cywilnym. Spowoduje to zmniejszenie liczby spraw cywilnych i sprawi, że system sądowy będzie bardziej skuteczny¹²⁰.

Dyrektywa UE HL również przewiduje regulację odnoszącą się do kwestii kompensacji. Zgodnie z jej art. 17 państwa członkowskie zobowiązane są do zapewnienia, aby ofiary handlu ludźmi miały dostęp do istniejących systemów odszkodowania, mających zastosowanie w odniesieniu do ofiar umyślnych przestępstw dokonanych z użyciem przemocy. Tak też przewidziano w Protokole z Palermo¹²¹, Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, a także w Konwencji Warszawskiej RE¹²².

Omawiając regulacje prawa międzynarodowego odnoszące się do instytucji kompensaty państwowej, wskazać należy na – podpisaną w ramach Rady Europy przez większość państw – Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.¹²³. Ponieważ większość krajów podpisała Konwencję, w wielu z nich już od drugiej połowy XX w. zaczęły funkcjonować państwowe fundusze kompensacyjne. Niestety, Polska do dzisiaj nie ratyfikowała tej Konwencji, co ma również wpływ na brak efektywnego mechanizmu kompensacji ofiar funkcjonującego w praktyce.

Warto dodać, że w kontekście efektywnie działającego systemu kompensacji państwowej ofiary – od momentu pierwszego kontaktu z właściwymi organami – powinny być poinformowane, w zrozumiałym dla nich języku, o dostępnych środkach prawnych, umożliwiających uzyskanie takiego odszkodowania od sprawcy i kompensaty od państwa. W tym kontekście

¹²⁰ Zob. dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE..., *op. cit.*, s. 13.

¹²¹ Protokół z Palermo o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r. Nr 18 poz. 160. Art. 6 ust. 6 protokołu z Palermo nakłada na każde państwo-stronę obowiązek zapewnienia środków prawnych, umożliwiających ofiarom handlu ludźmi uzyskanie zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

¹²² Na podstawie art. 14 ust. 1 Konwencji Warszawskiej RE ofiary handlu ludźmi mają prawo do finansowego odszkodowania od sprawców za doznane szkody. Odszkodowanie ma charakter pieniężny i ma wyrównać szkodę materialną (np. wszystkie koszty związane z leczeniem ofiary – opieki medycznej) oraz szkodę niematerialną (np. doznane cierpienia). Twórcy Konwencji mieli jednak świadomość, że często uzyskanie odszkodowania w ogóle lub pełnego odszkodowania od sprawcy handlu ludźmi jest niemożliwe w związku z tym, że sprawca albo nigdy nie został wykryty, albo zbiegł lub ogłosił bankructwo. W związku z tym art. 15 ust. 4 Konwencji Warszawskiej RE nałożył na państwo-stronę obowiązek podjęcia takich działań ustawodawczych (lub innych), które mogą okazać się konieczne dla zagwarantowania ofiarom możliwości uzyskania odszkodowania np. ze specjalnego funduszu odszkodowawczego dla ofiar bądź też z programu mającego na celu pomoc socjalną i integrację społeczną ofiar. Zob. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, § 198.

¹²³ Zob. tłumaczenie: E. Bieńkowska, [w:] *Ofiara przestępstw w dokumentach międzynarodowych*, E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 78 i nast.

dobra praktyka nie oznacza, że takie organy, jak policja, prokuratura czy inspektorat pracy, służby celne lub imigracyjne, zobowiązane są zawsze do udzielenia wyczerpujących informacji w zakresie przysługującej osobie pokrzywdzonej kompensacie, ale konieczne jest, aby instytucje te potrafiły skierować osoby poszkodowane przestępstwem do odpowiednich osób, służb czy organizacji, które będą zdolne udzielić im wszelkich potrzebnych informacji.

5.3. Regulacje zawarte w wybranych państwach Europy i świata

Państwa Europy przewidują różne sposoby regulacji instytucji kompensaty dla ofiar przestępstw od sprawcy i od państwa: w prawie karnym, prawie cywilnym, prawie pracy czy też w prawie administracyjnym. Przewidziane w ramach tych uregulowań warunki uzyskania odszkodowania i kompensaty oraz wymogi proceduralne, a także kryteria stosowane do określenia wysokości kompensacji, różnią się istotnie od siebie¹²⁴. Ta różnorodność systemów w odniesieniu do wypłaty pieniędzy osobie pokrzywdzonej przestępstwem nie stanowi problemu. Istotne dla oceny danej regulacji są jej funkcjonalność *de iure* oraz efektywność, skuteczność i dostępność *de facto*. Problemem jest więc takie uregulowanie poszczególnych elementów mechanizmu kompensacji, aby ofiara przestępstwa mogła ją uzyskać w sposób niezawodny, stosunkowo szybko, bez zbędnej biurokracji i w wysokości odpowiadającej stopniowi pokrzywdzenia.

Występujące w poszczególnych państwach prawne systemy kompensacji opierają się na następujących założeniach¹²⁵:

- 1) ofiara może uczestniczyć w postępowaniu karnym, zgłaszając roszczenie o odszkodowanie od sprawcy;
- 2) sąd, w postępowaniu karnym, z urzędu, nakłada na sprawcę środek w postaci odszkodowania dla ofiary;
- 3) ofiara może wystąpić z powództwem cywilnym przeciwko sprawcy o odszkodowanie lub/i zadośćuczynienie;
- 4) ofierze przysługuje roszczenie o kompensację z funduszy państwowych;
- 5) ofierze przysługuje prawo dochodzenia takiego roszczenia przed sądem pracy.

¹²⁴ Zob. opracowanie zawierające opis instytucji rekompensaty, uregulowanej w Albanii, we Francji, w Mołdawii, Rumunii, Rosji, Ukrainie, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, w odniesieniu do kompensacji pokrzywdzenia współczesnym niewolnictwem: *Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region*, Warsaw 2008.

¹²⁵ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.* Zob. także: Findings and Results of the European Action for Compensation for Trafficked Persons, Comp.act, European Action for Compensation for Trafficked Persons, Toolkit on Compensation for Trafficked Persons 2012, https://www.kok-gegen-menschenhandel.de/fileadmin/user_upload/medien/Projekte/report_final_2012.pdf, (dostęp 22.11.2025 r.).

Mogłoby się wydawać, że istniejące w większości państw europejskich instrumenty prawne powinny zapewnić ofiarom przestępstw wystarczający dostęp do kompensacji. Jak wynika jednak z licznych raportów, dochodzenie odszkodowania i kompensaty napotyka na poważne przeszkody różnej natury.

W raporcie BeneVict wskazano np., że „Pomimo znaczenia pełnego wdrożenia art. 16 (Dyrektywy Praw Ofiar – przypis BNG), a także względnej prostoty, z jaką można go wdrożyć, obecne badania wskazują, że w wielu państwach członkowskich od 2018 r. nie nastąpiły żadne istotne zmiany prawne ani praktyczne” oraz że „Chociaż przepis ten ma ograniczony zakres, jego brak wdrożenia ma ogromny wpływ na doświadczenia ofiar w kontaktach z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych. Gdy sądy karne nie rozpatrują wniosków ofiar o odszkodowanie od sprawcy, ofiary są regularnie instruowane, aby skierowały swoje roszczenia do sądów cywilnych”¹²⁶. Problemem jest także fakt, że w wielu państwach uzyskanie kompensaty następuje dopiero po przeprowadzonym w całości postępowaniu karnym oraz skazaniu sprawcy/sprawców, co nieraz oznacza dla ofiary całe lata oczekiwania na uzyskanie odszkodowania.

W wielu krajach identyfikuje się szereg barier w uzyskaniu odszkodowania od sprawcy. Po pierwsze, często wypłata odszkodowania od sprawcy jest uzależniona od przeprowadzenia całego postępowania karnego, w którym musi dojść do udowodnienia faktu popełnienia przestępstwa. Po drugie, wypłata odszkodowania uzależniona jest często albo od dotrzymania przez osobę pokrzywdzoną np. krótkiego terminu przewidzianego prawem na złożenie odpowiedniego wniosku w sprawie, albo od legalności pobytu ofiary na terenie tego kraju¹²⁷. Kolejną barierą w dostępie do rekompensaty od sprawcy jest, najczęściej spotykany w regulacjach prawnych, tryb wnioskowy ubiegania się o rekompensatę oraz przyznany sądom szeroki margines uznania co do uwzględnienia takiego wniosku. Zdarza się, że prawo uzależnienia możliwość uzyskania rekompensaty od tego, czy wobec danej ofiary stosowana była przemoc fizyczna.

Wskazać należy, że regulacje krajów świata wyjątkowo wprowadzają obligatoryjny obowiązek kompensaty dla ofiar przestępstwa. Przykładem takiego rozwiązania mogą być Stany Zjednoczone i regulacja kompensaty, ale wyłącznie w odniesieniu do ofiar współczesnego niewolnictwa, czyli przestępstwa handlu ludźmi¹²⁸. W USA wprowadzono zasadę, że kompen-

¹²⁶ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.*, s. 102 i nast.

¹²⁷ Na przykład austriacka ustawa o ofiarach przestępstw stanowi, że obywatele państw trzecich mają prawo do roszczenia kompensacyjnego jedynie wtedy, jeśli legalnie przebywali w Austrii w momencie popełnienia przestępstwa, co może być przeszkodą np. dla ofiar przestępstwa handlu ludźmi, które najczęściej zostały zmuszone do pozostania w tym kraju i nie miały wpływu na swój status pobytowy. Zob. Findings and Results of the European Action for Compensation for Trafficked Persons..., *op. cit.*, s. 45.

¹²⁸ Jako przykład skuteczności w dostępie do efektywnej rekompensaty w USA podać można następującą sprawę. W październiku 2008 r. grupa ponad 500 indyjskich robotników złożyła pozew zbiorowy przeciwko firmie Signal International (morska firma remontowa oraz sieć amerykańskich oferentów pracy dla pracowników imi-

sacja z funduszy państwowych ofiar handlu ludźmi w postępowaniu karnym ma charakter obowiązkowy. Uprawnienie do rekompensaty istnieje niezależnie od tego, czy przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione z użyciem przemocy¹²⁹. Taka regulacja może stanowić źródło dobrych praktyk w odniesieniu do kompensacji dla ofiar wielu najcięższych przestępstw.

W Wielkiej Brytanii regulacje prawne przewidują następujące środki kompensacyjne¹³⁰:

- 1) odszkodowanie od sprawcy w postępowaniu karnym na podstawie sekcji 130 *Powers of the Criminal Courts (Sentencing) Act 2000*;
- 2) rekompensatę z funduszy państwowych dla ofiar przestępstw od Criminal Injuries Compensation Authority (CICA);
- 3) roszczenie na podstawie prawa pracy;
- 4) roszczenie cywilnoprawne.

Pomimo powyżej wskazanych mechanizmów teoretycznej możliwości uzyskania w Wielkiej Brytanii przez ofiarę odszkodowania i kompensaty w praktyce system nie jest pozbawiony negatywnych ocen. Przykładem może być orzeczenie sądu brytyjskiego z 2016 r., w sprawie *Antanas Galdikas & Orthers przeciwko DJ Houghton Catching Services Ltd.*¹³¹, w której sześciu Litwinów domagało się rekompensaty z powodu stania się ofiarami handlu ludźmi w celu wykorzystania do pracy przymusowej. Pokrzywdzeni byli zmuszani do długotrwałej pracy w nieludzkich i poniżających warunkach, z małym wynagrodzeniem lub nawet bez, do pracy bez przerw, nawet na skorzystanie z toalety. Ze względu na brak szczególnego środka kompensacyjnego dla ofiar handlu ludźmi w ustawodawstwie brytyjskim uzyskanie odszkodowania było bardzo skomplikowane i wiązało się z koniecznością składania wielu skarg. Ostatecznie Sąd Najwyższy orzekł, że mężczyźni powinni otrzymać rekompensatę od pośrednika pracy za niepłacenie wynagrodzenia minimalnego, bezprawne wstrzymywanie wynagrodzenia, pozbawianie ich urządzeń sanitarnych, wydzielonych miejsc do odpoczynku, jedzenia i picia. Na to rozstrzygnięcie ofiary czekały 4 lata. W tym okresie skarżyły się one na brak informacji, brak jakiegokolwiek wsparcia ze strony władz brytyjskich i długi czas trwania całego postępowania.

gracyjnych). W styczniu 2012 r. sąd okręgowy w USA odrzucił możliwość pozwu zbiorowego. Od stycznia 2015 r. pokrzywdzeni zaczęli składać indywidualne pozwy. W lutym 2015 r. sąd orzekł na korzyść skarżących, a także stwierdził, że jedna ofiara została poddana bezprawnemu uwięzieniu. Ostatecznie spółka została zobowiązana do zapłaty 12 mln dolarów odszkodowania, co doprowadziło do złożenia przez nią wniosku o upadłość. Zob.: <https://business-humanrights.org/en/signal-international-lawsuits-re-trafficking-of-indian-workers-in-usa>, (dostęp 22.11.2025 r.).

¹²⁹ Zob. szczegółowe omówienie regulacji kompensacji w USA w: *Compensation for Trafficked...*, *op. cit.*, s. 128–162.

¹³⁰ Więcej na ten temat dostępnych w Wielkiej Brytanii mechanizmów kompensacyjnych zob. w: *FLEX's Guide to Legal Remedies for Victims of Trafficking for Labour Exploitation*, http://www.labourexploitation.org/sites/default/files/publications/d92434_f8ff939c836d4c73a4730de5776066dd.pdf, (dostęp 22.11.2025 r.).

¹³¹ Zob. sprawa *Antanas Galdikas i inni przeciwko DJ Houghton Catching Services Ltd & Ors* [2016] EWHC 1376 (QB), <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/QB/2016/1376.html>, (dostęp 22.11.2025 r.).

W Holandii¹³² również przewiduje się kilka możliwości uzyskania odszkodowania i rekompensaty. Po pierwsze, ofiary mogą otrzymać odszkodowanie poprzez państwowy fundusz (Fundusz Odszkodowań za Szkody Kryminalne; Schadefonds Geweldsmisdrijven), po drugie – z własnego ubezpieczenia i po trzecie – od samego sprawcy (w tym przypadku musi być on znany).

W tym ostatnim przypadku można:

- a) zwrócić się do sprawcy o zawarcie ugody (z pomocą policji lub prokuratury);
- b) przystąpić do postępowania karnego jako poszkodowany lub
- c) wnieść sprawę cywilną.

Analizując dostęp w Holandii do państwowej kompensacji w praktyce¹³³, należy podkreślić, że według przeprowadzonych badań ok. 35 000 ofiar rocznie kwalifikowałoby się do złożenia wniosku do Funduszu. W 2008 r. liczba wniosków wyniosła 7059. To oznacza, że w Holandii wskaźnik pokrycia przez Fundusz wynosi maksymalnie 20%. Ponieważ znaczna część wniosków jest wycofywana, zanim Fundusz może podjąć decyzję w danej sprawie, a wiele wniosków nie jest w pełni wypełnionych, liczba wniosków faktycznie rozpatrywanych jest często znacznie niższa niż liczba otrzymanych wniosków. W 2008 r. Fundusz rozpatrzył 5600 wniosków, z czego 4459 zostało rozpatrzonych pozytywnie. Dane te poddane zostały krytyce w świetle rocznej liczby osób pokrzywdzonych. Zestawienie tych danych z sytuacją w Polsce¹³⁴ prowadzi do jednoznacznego wniosku – o pilnej konieczności systemowej zmiany regulacji i praktyki w zakresie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych.

5.4. Implementacja standardu odszkodowania od sprawcy i kompensacji od państwa do prawa polskiego

W Polsce istnieje kilka mechanizmów prawnych pozwalających osobie pokrzywdzonej przestępstwem na uzyskanie odszkodowania od sprawcy oraz kompensaty od państwa.

Po pierwsze, środki prawne przewidziane są w Kodeksie karnym oraz Kodeksie postępowania karnego. W trakcie postępowania karnego prowadzonego wobec sprawcy pokrzywdzony może złożyć wniosek, zgodnie z art. 46 § 1 k.k.¹³⁵, o naprawienie szkody oraz zadośćuczyn-

¹³² Zob. dokładne omówienie w: M.R. Hebly, J.D.M. van Dongen, S.D. Lindenbergh, *Crime Victims' Experiences with Seeking Compensation: A Qualitative Exploration*, „Utrecht Law Review” 2014, Volume 10, Issue 3.

¹³³ Zob. J.D.W.E. Mulder, *Compensation: The victim's perspective*, <https://repository.tilburguniversity.edu/server/api/core/bitstreams/f2794308-938c-4ce0-846a-fc29bdc827b6/content>, (dostęp 22.11.2025 r.).

¹³⁴ Zob. punkt 5.4.

¹³⁵ „Artykuł 46.

§1. W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem

nienie¹³⁶. W art. 49a § 1 k.p.k. wskazano natomiast, że pokrzywdzony, a także prokurator, może złożyć, aż do zamknięcia przewodu sądowego, na rozprawie głównej, wniosek, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. Jak wskazał Sąd Najwyższy 29 grudnia 2021 r., „Uprawnienie sądu do orzeczenia nawiązki w razie skazania oskarżonego wynika wprost z art. 46 § 1 k.k., wskazującego podstawy orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia. Gdy orzeczenie obowiązku określonego w art. 46 § 1 k.k. jest znacznie utrudnione, sąd może zamiast tego obowiązku orzec nawiązkę (por. art. 46 § 2 k.k.). Nie jest wymagany, do wydania orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia czy nawiązki, wniosek prokuratora bądź pokrzywdzonego. Natomiast w przypadku złożenia takiego wniosku, w terminie określonym w art. 49a k.p.k., orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia jest obligatoryjne, a nie fakultatywne”¹³⁷.

Druga grupa środków umożliwiających uzyskanie odszkodowania od sprawcy wynika z roszczeń cywilnoprawnych. Każda osoba pokrzywdzona przestępstwem może złożyć do sądu cywilnego pozew w dwóch sytuacjach: po pierwsze, w przypadku, gdy orzeczenie sądu karnego nie zaspokoiło wszystkich roszczeń pokrzywdzonego, co wynika bezpośrednio z regulacji wskazanej w art. 46 § 3 k.k. (o tej możliwości jest mowa w art. 46 § 3 k.k. oraz w art. 415 § 2 k.p.k.); po drugie, niezależnie od postępowania karnego na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego, tzn. art. 415 k.c. Ostatnia, trzecia możliwość to środek prawny przewidziany w ustawie z dnia 7 lipca 2005 r.¹³⁸ o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych¹³⁹, uchwalonej w celu wypełnienia obowiązków implementacyjnych wynikających z Dyrektywy o kompensacie.

Po pierwszych latach obowiązywania ustawa o państwowej kompensacie została poddana krytyce. Wyniki badań aktowych przeprowadzonych przez L. Mazowiecką¹⁴⁰ wyka-

szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się.

§ 2. Jeżeli orzeczenie obowiązku określonego w § 1 jest znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast tego obowiązku nawiązkę w wysokości do 200 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. W razie gdy ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich.

§ 3. Orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego”.

¹³⁶ Do 2015 r. istniała ponadto możliwość dochodzenia odszkodowania w powództwie adhezyjnym na podstawie art. 62–70 k.p.k. Przepisy rozdziału 7 o powództwie cywilnym zostały uchylone przez ustawę nowelizującą (ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396).

¹³⁷ Postanowienie SN z dnia 29 grudnia 2021 r., III KK 491/21.

¹³⁸ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych, Dz.U. z 2016 r. poz. 325.

¹³⁹ Tytuł ustawy został zmieniony po nowelizacji z 2015 r. Pierwotne jego brzmienie to: ustawa o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw umyślnych, Dz.U. z 2005 r. Nr 169, poz. 1415.

¹⁴⁰ L. Mazowiecka, *Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.

zały przede wszystkim, że ustawa nie stanowi efektywnego środka dla ofiar przestępstw w celu uzyskania kompensaty w związku z pokrzywdzeniem czyli nie spełnia swojego podstawowego celu. Ujawniły one też szereg nieprawidłowości, jakie pojawiały się w postępowaniach o przyznanie kompensaty, do których należały m.in.: ustanowienie radcy prawnego jako pełnomocnika w celu ochrony swoich interesów i w konsekwencji obciążenie kosztami postępowania ofiarę przestępstwa; zobowiązanie ofiary do ustalenia wszystkich danych personalnych sprawcy przestępstwa; odmowa zwolnienia ofiary z kosztów sądowych z uzasadnieniem, że jej dochody w wysokości 300 zł powinny wystarczyć na systematyczne oszczędzanie, które umożliwiłoby opłacenie kosztów; odmowa przydzielenia ofierze pełnomocnika z urzędu¹⁴¹.

Wobec powyższego w 2015 r. ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r.¹⁴² gruntownie znowelizowano – ze względu na szereg uwag krytycznych¹⁴³ – ustawę o państwowej kompensacie.

Ustawa o państwowej kompensacie w obowiązującym brzmieniu przewiduje możliwość przyznania kompensaty w kwocie pokrywającej wyłącznie:

- 1) utracone zarobki lub inne środki utrzymania;
- 2) koszty związane z leczeniem i rehabilitacją;
- 3) koszty pogrzebu będącego skutkiem czynu zabronionego, w wyniku którego ofiara poniosła śmierć lub doznała ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, trwających dłużej niż 7 dni (art. 3 w związku z art. 2 ust. 1 ustawy o państwowej kompensacie).

Co ważne, kompensatę państwową przyznaje się jedynie wówczas i w takiej wysokości, w jakiej osoba uprawniona nie może uzyskać pokrycia utraconych zarobków, innych środków utrzymania lub kosztów, o których mowa w art. 3 pkt 2 i 3, od sprawcy lub sprawców czynu zabronionego lub z tytułu ubezpieczenia czy też ze środków pomocy społecznej, niezależnie od tego, czy sprawca lub sprawcy czynu zabronionego zostali ustaleni (art. 5 ustawy o państwowej kompensacie). Zgodnie z art. 6 pkt 1 ustawy o kompensacie maksymalna kwota kompensaty nie może przekroczyć 25 000 zł, a gdy ofiara poniosła śmierć – kwoty 60 000 zł. Jeżeli w sprawie o przyznanie kompensaty sąd uzna, że ścisłe udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, może w ramach powyżej wskazanych

¹⁴¹ Zob. wyniki badań w: L. Mazowiecka, *Państwowa kompensata...*, s. 319-338.

¹⁴² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz.U. z 2015 r. poz. 1587.

¹⁴³ Jak wskazywała sędzynie E. Bieńkowska, „Nadany kompensacie kształt prawny od początku wywoływał poważne zastrzeżenia, a dotychczasowe zmiany nie poprawiły sytuacji w tym zakresie, lecz – przeciwnie – na mocy nowelizacji z dnia 3.04.2009 r. uległa ona pogorszeniu. (...) Ewidentną przyczyną takiego stanu rzeczy było, a sądzę, że nadal jest, niedocenianie wagi jej ofiar”. E. Bieńkowska, *Prawo ofiary przestępstwa do kompensaty od państwa po zmianach z dnia 5 sierpnia 2015 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 7-8, s. 148 i nast.

kwot zasądzić odpowiednią sumę według swojej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy.

Pomimo znaczących zmian w zakresie treści regulacji ustawy o państwowej kompensacie w doktrynie nadal podnosi się uwagi krytyczne, zwłaszcza w odniesieniu do przyjętego trybu dochodzenia¹⁴⁴. Niestety, wiele negatywnych ocen i uwag krytycznych nie zostało uwzględnionych, np. odnośnie do obowiązku dołączenia do wniosku o kompensatę odpisu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, odpisów orzeczeń wydanych w postępowaniu karnym, odpisów zaświadczeń lekarskich lub opinii biegłych dotyczących doznania przez ofiarę uszczerbku na zdrowiu oraz innych dokumentów potwierdzających informacje zawarte we wniosku. Jak wskazuje E. Bieńkowska¹⁴⁵, „Regulacja ta jednak dziwi. Nie zawsze bowiem takie zawiadomienie pochodzi od pokrzywdzonego, jak też nie zawsze postępowanie karne jest prowadzone w wyniku złożenia zawiadomienia. Nierzadko jest ono bowiem podejmowane w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych”. Niezależnie jednak od wielu krytycznych uwag co do teoretycznych rozwiązań zawartych w ustawie o państwowej kompensacie, największa krytyka jest związana z jej zupełną nieefektywnością w praktyce.

Analiza krajowego systemu kompensaty wskazuje, że w latach 2018, 2019 i 2020, odpowiednio, zaledwie 21, 29 i 34 osobom pokrzywdzonym przestępstwem przyznano państwową kompensatę, czyli pieniądze niezbędne m.in. na leczenie i rehabilitację¹⁴⁶. W pierwszym półroczu 2021 r. wypłacono 15 kompensat.

„Zgodnie ze statystykami resortu sprawiedliwości najwięcej wniosków o kompensatę wpłynęło w 2006 r., bo 329, zaledwie 45 uwzględniono w całości lub w części. Z roku na rok – jeśli chodzi o wpływy – było coraz gorzej, począwszy od 251 wniosków w 2007 r. (uwzględniono wówczas 60) do 79 w 2017 r. (uwzględniono z nich 27). Po lekkiej odwilży – lata 2018 i 2019 to, odpowiednio, 111 wniosków (przyznano 34) i 117 (29), w 2020 r. było takich spraw 55, a kompensat przyznano 21, z kolei w pierwszym półroczu 2021 r. – wpłynęło 31 wniosków,

¹⁴⁴ Zdaniem E. Bieńkowskiej (*Prawo ofiary przestępstwa do kompensaty...*, *op. cit.*, s. 166–167) „Do szczególnie dotkliwych mankamentów przyjętych rozwiązań zaliczam przede wszystkim to, że utrzymano dotychczasowy tryb postępowania w sprawach o kompensatę, jakim jest nieprocesowe postępowanie cywilne, którego uczestnikiem jest nadal prokurator. Jego rola w postępowaniu kompensacyjnym pozostaje przy tym bardzo różna, a dodatkowo skomplikowano kwestię właściwości miejscowej tego organu. Nie zniesiono opłaty stałej od wniosku o przyznanie kompensaty, choć oczywiście bardzo dobrze się stało, że zwolniono osoby dochodzące tego świadczenia od ponoszenia kosztów sądowych. Nie wprowadzono też możliwości uzyskania zaliczki na poczet przyszłej kompensaty. Za istotny mankament ustawy uważam ponadto brak przepisów określających zasady różnicowania wysokości kompensaty w zależności od rodzaju i stopnia doznanego uszczerbku na zdrowiu lub rozstroju zdrowia. (...) Wiele regulacji nadal wymaga więc modyfikacji, a niektóre z nich powinny zostać dokonane bardzo pilnie. Kilku kontrowersyjnych rozwiązań nowelizacja z dnia 5 sierpnia 2015 r. w ogóle przy tym nie tknęła. Wszystko to powoduje, że nie czyni ona zadość oczekiwaniom i skłania do stwierdzenia, że unormowanie kompensaty od państwa powinno ulec dalszym zmianom”.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 148–167.

¹⁴⁶ Zob. P. Rojek-Socha, *Kompensata dla pokrzywdzonych przestępstwem nie działa*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kompensata-dla-pokrzywdzonych-przestepstwem-ms-rozwaza-zmiany,513489.html>, (dostęp 22.11.2025 r.).

uwzględniono 15. Dane statystyczne nie pokazują żadnej zmiany. W latach 2005–2021 kompensaty prawie nie stosowano. Średnio wypłacono rocznie 140 tys. zł, a choć przewidywano, że będzie to 70 mln zł. Miało się o nią ubiegać corocznie 12 800 osób, w rzeczywistości sądy przyznają rocznie ok. 30 kompensat¹⁴⁷.

Wobec powyższego słuszny jest wniosek, że przepisy o kompensacie państwowej nie działają w praktyce i tym samym są martwe. To oznacza, że w zakresie krajowego systemu kompensacji konieczne jest dokonanie w Polsce systemowych zmian w celu wprowadzenia efektywnych instrumentów kompensacji dla ofiar przestępstw.

¹⁴⁷ Zob. P. Rojek-Socha, *Kompensata dla pokrzywdzonych...*, op. cit.

6. Prawo do ochrony ze względu na szczególne potrzeby ofiary

6.1. Uwagi wprowadzające

Prawo do ochrony ofiar o szczególnych potrzebach to standard procedury indywidualnego diagnozowania i identyfikowania ofiar, które należą do grup szczególnie wrażliwych, tzn. narażonych na podwyższone ryzyko doświadczenia – podczas postępowania karnego – wtórnej lub ponownej wiktyimizacji, zastraszenia lub odwetu ze strony sprawcy. Celem tego standardu jest ochrona tych ofiar poprzez zastosowanie wobec nich, odpowiednio do potrzeb, szczególnych środków ochronnych. Nie jest to tworzenie uprzywilejowanych kategorii ofiar, a wyłącznie zidentyfikowanie tych osób pokrzywdzonych, które należą do grup szczególnie wrażliwych, tzn. są narażone na podwyższone ryzyko wystąpienia w trakcie procesu wyżej wymienionych niekorzystnych zjawisk.

Standard ochrony ofiar o szczególnych potrzebach będzie omówiony w niniejszej części, w odniesieniu do regulacji przyjętych w ramach prawa unijnego, a przede wszystkim w Dyrektywie Praw Ofiar. Niemniej jednak w niektórych miejscach uwzględniono również standardy międzynarodowe, wynikające z regulacji przyjmowanych w ramach Rady Europy, jak i prawa międzynarodowego uniwersalnego. W niniejszej części omówione będą także rozwiązania prawne odnoszące się do poszczególnych grup szczególnie wrażliwych, zawarte w systemie prawa polskiego, wraz z oceną praktycznej efektywności ich implementacji oraz z uwzględnieniem dobrych praktyk, a tam, gdzie to konieczne, postulatów *de lege ferenda*.

Polskie regulacje zostaną przedstawione w podziale na standardy ochrony i wsparcia dla: dzieci będących ofiarami, osób doświadczających przemocy domowej i/lub seksualnej, ze względu na płeć, osób doświadczających mowy nienawiści oraz osób doświadczających prawnych działań odwetowych. W ramach omawiania implementowanych rozwiązań w polskim prawie przytaczane będą rozwiązania zawarte w poszczególnych państwach UE, mogące służyć za przykład dla polskiego systemu ochrony pokrzywdzonych.

Przeprowadzona analiza implementacji standardu ochrony ofiar o szczególnych potrzebach i systemu indywidualnej oceny, przyjętych w państwach członkowskich, wskazuje, że

pomimo zmian prawnych tylko kilka państw UE zapewniło rzeczywistą efektywność regulacji prawnych w praktyce i ochronę ofiar przed ponowną i wtórną wiktyimizacją, odwetem i zastraszaniem. Poniżej więc – w wybranych miejscach – przedstawione zostaną efektywne rozwiązania innych państw jako przykład dobrych praktyk, możliwych do ewentualnego zastosowania w Polsce.

6.2. Standard indywidualnej oceny służący ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar w Dyrektywie Praw Ofiar

Wprowadzony w prawie unijnym, przepisem art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar, standard indywidualnej oceny¹⁴⁸ to jedno z największych osiągnięć tej Dyrektywy. Standard ten nakazuje dokonanie analizy każdego indywidualnego przypadku pokrzywdzenia pod kątem szczególnych potrzeb ofiary¹⁴⁹. Oszacowanie ryzyka powinno nastąpić na podstawie indywidualnej oceny osoby pokrzywdzonej (art. 22 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar). Oznacza to, że takiej ocenie należy poddać każdą ofiarę przestępstwa w dwojakim celu: po pierwsze, dla ustalenia, czy dana osoba należy do grupy ofiar szczególnie podatnych na wtórną wiktyimizację¹⁵⁰ (szkodę wynikającą z postępowania karnego) lub ponowną wiktyimizację, zastraszanie czy odwet (szkodę wynikającą z zachowania sprawcy wobec osoby pokrzywdzonej); po drugie, dla określenia, czy zachodzi potrzeba, i ewentualnie w jakim zakresie, zastosowania wobec niej szczególnych środków ochronnych przewidzianych w art. 23 i art. 24 Dyrektywy Praw Ofiar. Obowiązkowo szczególną ochroną objęte są dzieci, w przypadku których indywidualna ocena ogranicza się do fazy drugiej: określenia, czy i ewentualnie jakie środki ochrony powinny mieć zastosowanie (art. 22 ust. 4 Dyrektywy Praw Ofiar).

¹⁴⁸ Dokładne omówienie art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar zob.: E. Zielińska, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, pod red. E. Bieńkowskiej, L. Mazowieckiej, wyd. 2, Warszawa 2024, s. 256–269.

¹⁴⁹ Zob. D.G. Justice Guidance Document..., *op. cit.*, s. 44 i nast.

¹⁵⁰ Pojęcia wtórnej wiktyimizacji i ponownej wiktyimizacji użyte zostały w pkt 9 preambuły Dyrektywy Praw Ofiar. Wtórna wiktyimizacja (za: E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Normy minimalne...*, *op. cit.*, s. 45–46) to „(...) doznanie przez ofiarę negatywnych przeżyć wynikających nie z samego przestępstwa, lecz z niewłaściwych postaw osób, z którymi styka się ona po jego ujawnieniu, jak w szczególności policjanci oraz przedstawiciele szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości (prokuratorzy, sędziowie, adwokaci itd.). Jej źródłem może być również takie ukształtowanie regulacji prawnych, które samo w sobie jest krzywdzące dla ofiar i dlatego generuje niewłaściwe odnoszenie się do nich”. Natomiast ponowna wiktyimizacja to „(...) sytuacja, w której jedna ofiara staje się ofiarą kolejnego takiego samego lub innego przestępstwa, co najczęściej jest efektem szczególnego narażenia płynącego z właściwych dla niej uwarunkowań osobistych, jak zwłaszcza cechy psychofizyczne czy też usytuowanie i role odgrywane w otoczeniu społecznym. Typowym przykładem są ofiary przestępstw motywowanych nienawiścią”. Zob. także: E. Bieńkowska, *Zjawisko wiktyimizacji wtórnej: pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii” 2007/2008, nr 29–30; E. Bieńkowska, *Wiktyimizacja wtórna – geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, [w:] *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, pod red. L. Mazowieckiej, Warszawa 2012, s. 53 i nast.

Standard obowiązku indywidualnej oceny potrzeb wszystkich ofiar nie oznacza, że w stosunku do każdej osoby pokrzywdzonej należy przeprowadzać – w sposób całościowy i wyczerpujący – procedurę opartą na wszystkich kryteriach zawartych w kwestionariuszu. Najbardziej efektywne modele identyfikacji ryzyka przewidują dwuetapowy proces. W pierwszym etapie ofierze zadaje się kilka prostych pytań, umożliwiających zidentyfikowanie istniejących zagrożeń, np. czy ofiara i sprawca są rodziną, osobami bliskimi, czy znajomymi albo sąsiadami, co może już wówczas wskazywać na wtórną wiktymizację lub chęć zastraszenia. Gdy po wstępnym badaniu pojawią się potencjalne zagrożenia w sytuacji ofiary, wówczas można przeprowadzić pogłębioną ocenę, która powinna być powierzona wyspecjalizowanym osobom i zawierać szczegółowe badanie ewentualnych zagrożeń.

Dokonanie indywidualnej oceny powinno nastąpić w odpowiednim czasie (*timely*) (art. 22 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar) po to, aby uchronić zawczasu osobę pokrzywdzoną przed wtórną wiktymizacją, odwetem czy zastraszaniem. Wymóg ten może być różnie rozumiany, w zależności od rodzaju środka ochronnego. Dyrektywa Praw Ofiar nie przewiduje konsekwencji dla organów właściwych do przeprowadzenia takiej oceny w sytuacji, gdy ich zwłoka naraziła ofiarę na szkody wynikłe np. z zastraszenia czy odwetu ze strony sprawcy.

Szczególne zagrożenia mogą być powiązane z trzema grupami czynników: po pierwsze, z cechami osobowymi ofiary; po drugie, z rodzajem lub charakterem przestępstwa; po trzecie, z okolicznościami jego popełnienia (art. 22 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar). Obecnie obowiązujący przepis art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar nie wymienia, nawet przykładowo, tych cech osobowych ofiary, które należy brać pod uwagę przy indywidualnej ocenie. Ogranicza się do stwierdzenia, że chodzi tu o cechy, z powodu których popełniane są przestępstwa będące przejawem uprzedzeń lub dyskryminacji.

Z innych przepisów Dyrektywy Praw Ofiar, zwłaszcza pkt 56 preambuły, wynika, że przy indywidualnej ocenie należy uwzględnić takie cechy osobowe ofiary, jak: wiek, płeć oraz tożsamość i ekspresja płciowa, pochodzenie etniczne, rasa, religia, orientacja seksualna, stan zdrowia, niepełnosprawność, prawo do pobytu, problemy z komunikacją. Już jednak projekt nowelizacji Dyrektywy Praw Ofiar wprowadza propozycję zmiany art. 22 ust. 2 poprzez wskazanie, że indywidualna ocena uwzględnia cechy osobowe ofiary, w tym istotne przypadki jej dyskryminowania, również wówczas, gdy dyskryminacja ta wynika jednocześnie z kilku powodów, takich jak: płeć, wiek, niepełnosprawność, religia lub przekonania, język, pochodzenie rasowe, społeczne lub etniczne, orientacja seksualna¹⁵¹.

Dyrektywa Praw Ofiar podkreśla, że przy indywidualnej ocenie należy zwrócić specjalną uwagę na ofiary, które doznały ciężkiej szkody wskutek poważnego przestępstwa, ofiary przestępstw popełnionych z powodu uprzedzeń lub motywów dyskryminacyjnych nawiązujących

¹⁵¹ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE..., *op. cit.*

do ich cech osobowych, a ponadto na ofiary, które wskutek związków lub relacji zależności ze sprawcą są szczególnie podatne na wtórną lub ponowną wiktyimizację, zastraszenie lub odwet (art. 22 ust. 3 Dyrektywy Praw Ofiar). Wymienia się też przykładowo kategorie szczególnie wrażliwych ofiar: terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, handlu ludźmi, przemocy ze względu na płeć (*gender based violence*), przemocy w bliskich związkach, przemocy seksualnej, przestępstw z nienawiści i polegających na wykorzystaniu, a także ofiary niepełnosprawne. Fakt, że oceniana osoba jest ofiarą jednego z wymienionych tu przestępstw, nie przesądza automatycznie o potrzebie zastosowania wobec niej szczególnych środków ochrony. Celem tej egzemplifikacji jest jednak uczulenie policji i organów wymiaru sprawiedliwości na fakt, że indywidualna ocena w takiej sytuacji powinna być przeprowadzona bardzo wnikliwie, gdyż praktyka wskazuje, że w przypadku tych ofiar środki ochrony są szczególnie przydatne.

Zakres indywidualnej oceny może być dostosowany do ciężaru gatunkowego przestępstwa oraz rozmiaru pokrzywdzenia ofiary (art. 22 ust. 5 Dyrektywy Praw Ofiar). Indywidualna ocena potrzeby ochrony ofiary drobnych przestępstw, np. kradzieży zwykłej, będzie z pewnością bardziej powierzchowna niż indywidualna ocena potrzeb ofiary przestępstwa znęcania lub zgwałcenia. Nierzadko do zdiagnozowania potrzeb ofiary w zakresie ochrony wystarczające będzie przeprowadzenie z nią rozmowy. W niektórych jednak przypadkach, poważniejszych przestępstw, konieczna może się okazać pogłębiona ekspercka analiza oszacowania ryzyka.

Ważne jest również, aby indywidualna ocena potrzeb ofiary była prowadzona przy pełnym jej współudziale i zaangażowaniu, co wynika z istoty podstawowego celu Dyrektywy Praw Ofiar – traktowania ofiar przestępstwa w trakcie procesu karnego w sposób podmiotowy. Oznacza to w praktyce, że w procesie diagnozowania należy brać pod uwagę życzenia osoby pokrzywdzonej, w szczególności uwzględniać jej wolę co do korzystania lub niekorzystania ze środków ochronnych przewidzianych w art. 23 i art. 24 Dyrektywy Praw Ofiar. Obowiązek wzięcia pod uwagę stanowiska ofiary nie oznacza jednak obowiązku jego uwzględnienia. Podmioty dokonujące oceny nie są związane wolą osoby pokrzywdzonej, mogą nie zadośćuczynić jej życzeniu wówczas, gdy np. pozostawałoby ono w kolizji z dobrem wymiaru sprawiedliwości.

Istotną kwestią jest decyzja każdego państwa członkowskiego dotycząca wyznaczenia podmiotu zobowiązanego – w ramach systemu ochrony osób pokrzywdzonych – do przeprowadzania indywidualnej oceny szczególnych potrzeb ofiary w zakresie ochrony. W zaleceniach transpozycyjnych i implementacyjnych¹⁵² zachęca się państwa członkowskie do wprowadzania dobrych praktyk, polegających przede wszystkim na stworzeniu krajowego modelu standardowej procedury w zakresie indywidualnej oceny wszystkich ofiar, uwzględniającego kryteria i wymogi przewidziane w art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar. Model ten może

¹⁵² D.G. Justice Guidance Document..., *op. cit.*, s. 44–46.

przybrać formę dobrej praktyki i/lub zaleceń czy wytycznych. Dokument taki powinien mieć charakter praktycznego przewodnika, ułatwiającego każdorazowo indywidualną ocenę potrzeb ofiary przestępstwa. Zgodnie z podstawowymi założeniami Dyrektywy Praw Ofiar model taki powinien być na tyle elastyczny, by pozwolił brać pod uwagę potrzeby oraz życzenia każdej ofiary. Zaleca się też stworzenie na potrzeby ochrony ofiar definicji takich pojęć, jak „cechy osobowe” oraz „rodzaj i charakter przestępstwa”, o których mowa w art. 22 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar, a także zagwarantowanie wzięcia pod uwagę korelacji pomiędzy cechami osobowymi ofiary i możliwością popełnienia na jej szkodę przestępstwa, w szczególności z powodów dyskryminacyjnych. W tym celu rozważyć można przyjęcie materiałów pomocniczych w postaci kwestionariuszy, algorytmów postępowania czy też narzędzi metodologicznych badania psychologicznego. Państwa-strony powinny wyraźnie określić, które organy są zobowiązane do przeprowadzania takiej indywidualnej oceny. Niezależnie jednak od tego, czy będą to organy policji, wymiaru sprawiedliwości, czy podmioty wspierające ofiary przestępstw, ważne jest, żeby posiadały one wiedzę i doświadczenie w pracy z osobami pokrzywdzonymi, zgodne ze standardami wynikającymi z Dyrektywy Praw Ofiar.

W raporcie BeneVict¹⁵³ wskazano, że przeprowadzając indywidualną ocenę potrzeb ofiar, pomocne może być postępowanie zgodnie z trzema głównymi kryteriami, tj. rodzajem przestępstwa, jego okolicznościami i osobistą sytuacją ofiary. Nie ulega bowiem wątpliwości, że niektóre czynniki/kryteria mogą prowadzić do większej wrażliwości osób pokrzywdzonych i mogą narażać ofiary na ryzyko i/lub odwet ze strony sprawcy. Czynniki, takie jak ciężar przestępstwa, motywacja sprawcy, a także relacja między ofiarą a sprawcą, wymagają zatem szczególnej uwagi ze strony państw członkowskich. W tym kontekście w Dyrektywie Praw Ofiar wskazano na ofiary: terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, handlu ludźmi, przemocy ze względu na płeć, przemocy w bliskich związkach, przemocy seksualnej, wykorzystywania lub przestępstw z nienawiści, a także ofiary z niepełnosprawnościami jako wymagające szczególnej uwagi. Określenie w pkt 57 preambuły Dyrektywy wskazanych grup ma charakter przykładowy i nie oznacza, że inne ofiary nie zasługują na ocenę swoich potrzeb w zakresie ochrony. Oznacza ono wyłącznie, że w Dyrektywie Praw Ofiar podjęto próbę podkreślenia oczywistych przykładów, w których zastosowanie adekwatnych i efektywnych środków ochrony będzie bardzo prawdopodobne.

Mając na względzie potrzebę, aby indywidualna ocena była dokonywana w odpowiednim czasie, powinno się stworzyć skuteczny mechanizm referencyjny, zgodnie z którym np. policja powinna kierować osobę pokrzywdzoną do wskazanego podmiotu wspierającego ofiary przestępstw. Standardowy model indywidualnej oceny powinien uwzględniać także inne niż wymienione w komentowanym przepisie czynniki, które wpływają na reakcję

¹⁵³ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.* Zob. także: Findings and Results of the European Action for Compensation for Trafficked Persons..., *op. cit.*, s. 148.

ofiary na przestępstwo oraz jej rehabilitację (*recovery*). Z doświadczeń innych krajów, które mogą być zakwalifikowane jako przykłady dobrych praktyk, wynika, że takie czynniki, jak społeczno-kulturowy wymiar płci (*gender*), wiek, stopień dojrzałości, pochodzenie etniczne, związek ofiary ze sprawcą przestępstwa (w szczególności polegający na jej zależności), historia pokrzywdzenia, powinny być brane pod uwagę m.in. przy identyfikacji potrzeb ofiary w zakresie komunikacji, wsparcia, ochrony i innej pomocy. Zaleca się także, by indywidualne oceny były stale aktualizowane. Z dobrych praktyk w tym zakresie wynika, że podmioty dokonujące oceny powinny być zobowiązane do stałego monitorowania, czy zapewnione ofierze przestępstwa środki ochronne nie wymagają dostosowania do jej aktualnych potrzeb. Standardowe praktyki krajowe powinny uwzględniać wymóg automatycznego zapewnienia dzieciom szczególnych środków ochronnych.

Implementacja przepisu art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar powinna ponadto zmierzać do wypracowania ogólnej procedury indywidualnej oceny ofiar wszystkich innych przestępstw w celu identyfikacji osób szczególnie wrażliwych i rozważenia potrzeby zastosowania wobec nich środków specjalnych przewidzianych w art. 23 i art. 24 Dyrektywy. Prowadzenie indywidualnej oceny powinno być powierzone specjalnie przeszkolonym pracownikom policji lub wymiaru sprawiedliwości (art. 55 w związku z pkt 61 preambuły), a uregulowanie krajowe – uwzględniać również ten istotny wymóg.

Krytyczna analiza regulacji identyfikowania ofiar należących do grup szczególnie wrażliwych, zawartej w Dyrektywie Praw Ofiar, doprowadziła do wskazania, że „(...) prawo do indywidualnej oceny jest jednym z najważniejszych osiągnięć dyrektywy o prawach ofiar. W praktyce na jej jakość często negatywnie wpływają jednak te trzy zidentyfikowane niedociągnięcia: ocenę przeprowadza się zbyt późno w trakcie procedury; nie uczestniczą w niej psychologowie i pracownicy służb udzielających wsparcia ofiarom, którzy dysponują wiedzą fachową pozwalającą ocenić sytuację psychiczną każdej ofiary; pomija się w niej ryzyko stwarzane przez sprawcę, który może posiadać broń i nadużywać narkotyków lub alkoholu”. Dalej wskazano również, że: „Indywidualne oceny służące ustaleniu potrzeb ofiar muszą być przeprowadzane prawidłowo, aby zapewnić ofiarom odpowiednią ochronę. Bez tych ocen ofiary nie mogą korzystać ze specjalnych środków ochrony określonych w art. 23 dyrektywy o prawach ofiar. Środki te obejmują specjalne techniki przesłuchiwania, brak kontaktu wzrokowego ze sprawcą i brak wymogu obecności na sali sądowej. Nie obejmują one jednak środków ochrony fizycznej przed sprawcą (takich jak nakazy ochrony), mimo że prawo ofiar do ochrony na mocy dyrektywy o prawach ofiar obejmuje ochronę zarówno przed wtórną wiktyimizacją, jak i ponowną wiktyimizacją. Z oceny i konsultacji wynika, że tej luki w dyrektywie o prawach ofiar nie wypełniły prawo krajowe ani praktyka krajowa”¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE..., *op. cit.*

Wobec powyższego proponowane zmiany w zakresie art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar polegają na „(...) przeprowadzaniu oceny przy pierwszym kontakcie z właściwymi organami; zaangażowaniu służb wsparcia, organów ścigania i organów wymiaru sprawiedliwości – protokoły, które mają zostać ustanowione na podstawie nowego art. 26a, zapewnią praktyczne środki dotyczące organizacji tej współpracy w państwach członkowskich; [przeprowadzaniu] oceny zagrożeń stwarzanych przez sprawcę (takich jak nadużywanie alkoholu lub posiadanie broni) oraz uwzględnieniu oceny indywidualnych potrzeb w zakresie wsparcia”. Celami zmian regulacji Dyrektywy są poprawa i efektywniejsze stosowanie przez organy ścigania oraz wymiar sprawiedliwości środków fizycznej ochrony osób doświadczających przemocy i pokrzywdzonych przestępstwami (takich jak np. nakazy ochrony) poprzez dodanie środków ochrony fizycznej do wykazu specjalnych środków ochrony, obecnie zawartego w art. 23 Dyrektywy Praw Ofiar. Celem zmian jest także ułatwienie wzajemnego uznawania europejskich nakazów ochrony dzięki poprawie sposobu ich stosowania na szczeblu krajowym.

Konsekwencją zaliczenia – w wyniku przeprowadzenia indywidualnej oceny, o której mowa w art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar – osoby pokrzywdzonej przestępstwem do grupy osób szczególnie narażonych na wtórną lub ponowną wiktyimizację jest, zgodnie z art. 23 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar, zagwarantowanie specjalnych środków ochrony, do których należą środki mające zastosowanie w postępowaniu przygotowawczym (art. 22 ust. 2) oraz środki stosowane w postępowaniu sądowym (art. 22 ust. 3)¹⁵⁵.

W trakcie postępowania przygotowawczego, zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. a–d Dyrektywy Praw Ofiar, dla ofiar wymagających specjalnej ochrony powinny być dostępne cztery rodzaje środków, przy czym wszystkie odnoszą się do przesłuchania i dotyczą kwestii: gdzie, przez kogo i jak ma być ono prowadzone¹⁵⁶.

Pierwszym wymienionym w tym przepisie środkiem jest przesłuchanie ofiary w specjalnie przystosowanym do tego celu pomieszczeniu, co wynika ze zwrócenia uwagi, że miejsce przesłuchania ofiary przestępstwa, jego umiejscowienie czy wygląd mogą mieć istotny – negatywny lub pozytywny – wpływ na jej dobrostan. Nieprzyjazne pokoje przesłuchań, niegwarantujące ofierze poczucia bezpieczeństwa, komfortu oraz ochrony prywatności, mogą stanowić źródło jej wtórnej wiktyimizacji. Z tego względu początkowo tylko dzieciom, a obecnie również ofiarom szczególnie traumatyzujących przestępstw, należy zapewnić warunki większego komfortu niż przesłuchiwanym sprawcom przestępstw.

¹⁵⁵ Warto zwrócić uwagę, że większość gwarantowanych w tym przepisie specjalnych środków została wcześniej przewidziana w innych dyrektywach, w szczególności w art. 12 dyrektywy UE HL. Powtórzenie treści tych przepisów w komentowanej Dyrektywie wiązało się więc tylko z dążeniem do zrównania poziomu ochrony szczególnie wrażliwych na wtórną wiktyimizację ofiar innych przestępstw z poziomem ochrony gwarantowanej ofiarom handlu ludźmi.

¹⁵⁶ Dokładne omówienie wszystkich czterech środków zob.: E. Zielińska, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Normy minimalne...*, op. cit., s. 272–278.

Drugim środkiem, przewidzianym w art. 23 ust. 2 lit. b Dyrektywy Praw Ofiar, jest przesłuchanie ofiary przez specjalnie wyszkolonego w tym celu profesjonalistę lub za pośrednictwem specjalisty. Powszechnie wiadomo, że niewłaściwy sposób przesłuchiwanie ofiary jest zasadniczym czynnikiem, który może przyczynić się do jej wtórnej wiktyimizacji. Nieprawidłowy sposób przesłuchania to taki, który nie uwzględnia specyficznej sytuacji psychofizycznej ofiary, często będącej następstwem wystąpienia syndromu stresu pourazowego, syndromu wyuczonej bezradności czy traumy. Z tego względu Dyrektywa Praw Ofiar czyni odpowiednie przeszkolenie warunkiem dopuszczenia funkcjonariusza policji lub pracownika wymiaru sprawiedliwości do przesłuchiwanie tej grupy ofiar przestępstw. Z art. 25 Dyrektywy wynika, że trening takich pracowników powinien mieć, z jednej strony, charakter ogólny i uwzględniać kwestię potrzeb i praw ofiar, a także zasady traktowania ich w sposób profesjonalny, bezstronny, niedyskryminacyjny, z poszanowaniem godności. Z drugiej jednak strony powinno się ponadto zapewniać specjalistyczne szkolenie osobom przesłuchującym ofiary szczególnie podatne na wtórną wiktyimizację.

Trzecim środkiem, przewidzianym w art. 23 ust. 2 lit. c Dyrektywy Praw Ofiar, jest wymóg prowadzenia wszystkich przesłuchań ofiary przez tę samą osobę, chyba że stoi temu na przeszkodzie właściwe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Już w tym miejscu należy wskazać, że takiego wymogu brakuje w polskim prawie, co prowadzi do wniosku o konieczności jego wdrożenia.

Czwartym środkiem, przewidzianym w art. 23 ust. 2 lit. d Dyrektywy Praw Ofiar, jest wymóg przeprowadzania przesłuchań osób należących do pewnych grup ofiar, na ich żądanie, przez osobę tej samej płci. W świetle tego przepisu żądanie takie może być zgłoszone tylko przez ofiarę przemocy seksualnej, przemocy ze względu na płeć (*gender based violence*) oraz przemocy w bliskich związkach. Wymóg ten nie ma ponadto zastosowania, jeśli osobą przesłuchującą jest sędzia lub prokurator albo gdy warunek ten będzie utrudniać prowadzenie postępowania.

W ramach zmiany przepisu art. 23 Dyrektywy proponuje się, aby art. 23 ust. 2 lit. d otrzymał brzmienie: „(...) d) wszelkie przesłuchania ofiar przemocy seksualnej lub przemocy na tle płciowym – w tym przemocy wobec kobiet i przemocy domowej objętych dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) (...) [w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej] – które nie są prowadzone przez prokuratora ani sędziego, prowadzą osoby tej samej płci co ofiara, o ile takie jest życzenie ofiary i o ile nie stanowi to uszczerbku dla przebiegu postępowania karnego”. W art. 23 dodaje się ust. 4 w brzmieniu: „4. Ofiarom o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 ust. 1 udostępnia się podczas postępowania karnego środki ochrony fizycznej. Środki takie mogą obejmować: a) stałą lub czasową obecność organów ścigania lub innych organów zapewniających ochronę fizyczną zgodnie z prawem krajowym; b) zakaz kontaktu, zakaz zbliżania się lub

nakaz ochrony mające zapewnić ochronę ofiar przed wszelkimi aktami przemocy, zgodnie z prawem krajowym”. W polskim Kodeksie postępowania karnego brak jest odpowiednika takiego uregulowania.

Specjalne środki służące realizacji ochrony osoby pokrzywdzonej, należącej do grup szczególnie narażonych, w fazie postępowania sądowego, przewidziane są w art. 23 ust. 3 Dyrektywy Praw Ofiar. Dyrektywa przewiduje cztery rodzaje takich środków. Mają one chronić ofiarę przed bezpośrednim kontaktem, w trakcie przesłuchania, ze sprawcą przestępstwa i z publicznością (art. 23 ust. 3 lit. a, b, d Dyrektywy Praw Ofiar), a także zapewniać jej ochronę przed zadawaniem niekoniecznych (zbędnych) pytań dotyczących jej życia prywatnego, niezwiązanych z przestępstwem (art. 23 ust. 3 lit. c Dyrektywy Praw Ofiar).

Środek przewidziany w art. 23 ust. 3 lit. a Dyrektywy ma na celu przesłuchanie ofiary w takich warunkach, by w czasie składania zeznań było możliwe uniknięcie kontaktu wzrokowego pomiędzy nią a sprawcą. W tym celu państwa członkowskie mają zapewnić w swoim systemie prawa istnienie odpowiednich środków umożliwiających takie przesłuchanie. W Dyrektywie nie mówi się, jakie środki mogą tu wchodzić w grę. Zaznacza się tylko, że mogą to być m.in. środki zaliczane do technologii komunikacyjnych.

Dyrektywa Praw Ofiar wprowadza także zasadę, aby ofiara mogła złożyć zeznanie przy wykorzystaniu odpowiednich urządzeń technicznych, bez fizycznej obecności na sali sądowej (art. 23 ust. 3 lit. b), oraz zgodnie z art. 23 ust. 3 lit. d, który przewiduje konieczność istnienia środków umożliwiających przesłuchanie ofiary na rozprawie bez udziału publiczności.

Kolejną wytyczną jest dążenie do wyeliminowania zadawania ofierze na rozprawie zbędnych pytań, dotyczących jej życia prywatnego (art. 23 ust. 3 lit. c Dyrektywy Praw Ofiar). Z badań wynika, że zwłaszcza w sprawach o przestępstwa seksualne celem pytań dotyczących przeszłości seksualnej jest zdyskredytowanie osoby pokrzywdzonej, podważenie wiarygodności jej zeznań, jako świadka, co do braku dobrowolności relacji seksualnej. Z tego względu w wielu krajach wprowadza się ograniczenia dowodowe w zakresie pytań zadawanych osobom pokrzywdzonym, zeznającym przy przestępstwach seksualnych w charakterze świadka. Takie ograniczenia wynikają też z dokumentów międzynarodowych, np. zgodnie z zasadą 71 Zasad procesowych i dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego nie można dopuścić dowodu na okoliczność uprzedniego – w stosunku do rozpoznawanego przestępstwa lub mającego miejsce po jego popełnieniu – prowadzenia się seksualnego ofiary lub świadka¹⁵⁷. Rekomendacja Komitetu Rady Ministrów Rady Europy Rec(2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 r.¹⁵⁸ zobowiązuje kraje członkowskie do zapewnienia, by zasady postępowania (przepisy dowodowe) zapobiegały stawianiu

¹⁵⁷ J. Izydorczyk, P. Wiliński, *International Criminal Court. Międzynarodowy Trybunał Karny. Powstanie, organizacja, jurysdykcja, akty prawne*, Kraków 2004, s. 406. Tłumaczenie przepisu własne.

¹⁵⁸ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/>, (dostęp 22.11.2025 r.).

osobom pokrzywdzonym niepotrzebnych i poniżających pytań, mogących prowadzić do ich wtórnej wiktyimizacji.

Analizując ogólnie, w świetle polskich regulacji, powyżej omówione regulacje zawarte w Dyrektywie Praw Ofiar, już na wstępie wskazać należy, że brak jest w Polsce generalnego wymogu dokonywania oceny – w każdym przypadku zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa – osoby pokrzywdzonej pod kątem jej przynależności do grupy osób szczególnie wrażliwych na wtórną lub ponowną wiktyimizację. Nie ma też generalnego wymogu szacowania ryzyka, np. odwetu ze strony sprawcy przestępstwa. Nie oznacza to jednak, że w stosunku do ofiar niektórych kategorii przestępstw nie ma obowiązku ich szczególnej ochrony w świetle przyjmowanych regulacji. Te bowiem są uchwalane – w ostatnich latach – odnośnie do wykonania obowiązku implementacji Dyrektywy Praw Ofiar oraz jej celów i rezultatów. Poniżej zatem zostaną przedstawione przyjęte w Polsce regulacje dotyczące obowiązku indywidualnej oceny szczególnych potrzeb określonych grup ofiar wraz z oceną ich praktycznej efektywności.

6.3. Implementacja standardu ochrony dzieci będących ofiarami przestępstw w systemie prawa polskiego w świetle prawa unijnego i międzynarodowego

Wskazany na początku niniejszego opracowania¹⁵⁹ obowiązek kierowania się zasadą interesu i dobra dziecka¹⁶⁰ – wyrażony w aktach międzynarodowych Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy oraz w prawie UE – bezpośrednio w art. 1 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar oznacza, że państwa „(...) zapewniają, by w przypadkach, gdy ofiarą jest dziecko, w pierwszym rzędzie brano pod uwagę najlepsze zabezpieczenie jego interesu, który należy ocenić indywidualnie dla każdego przypadku. Pierwszeństwo ma podejście dostosowane do dziecka, uwzględniające wiek dziecka, poziom jego dojrzałości, jego opinie, potrzeby i obawy”¹⁶¹. Podejście takie wynika z faktu, że przestępstwa popełniane wobec dzieci naruszają najwyższe dobro, jakim jest zdrowie i życie osób małoletnich, które – ze względu na swój trwający rozwój fizyczny, psychiczny, emocjonalny i społeczny – zasługują na szczególną ochronę, wsparcie i pomoc.

Standardy ochrony dzieci wypracowane w ramach prawa unijnego oraz międzynarodowego mają podstawowe znaczenie w ochronie dzieci przed doświadczaniem przemocy

¹⁵⁹ Zob. punkt 2 niniejszego opracowania.

¹⁶⁰ Dyrektywa, podobnie jak inne akty prawa międzynarodowego, definiuje „dziecko” jako każdą osobę w wieku poniżej 18 lat.

¹⁶¹ D.G. Justice Guidance Document..., *op. cit.*, s. 47.

i krzywdzenia, a także w zapewnieniu przez profesjonalistów systemowego wsparcia w procesie postępowania karnego, w którym dziecko jest osobą pokrzywdzoną, narażoną szczególnie na wtórną i ponowną wiktyimizację, odwet ze strony sprawcy oraz zastraszenie. Kierowanie się zasadą interesu dziecka powinno być zatem priorytetowe w kontekście uchwalanych regulacji oraz w praktyce stosowania prawa.

Podstawowym prawem każdego dziecka, w momencie rozpoczęcia postępowania karnego, jest prawo do informacji. Jeżeli uczestnikiem postępowania jest osoba, która nie ukończyła 18 lat, sposób pouczenia powinien być dostosowany do jej wieku (art. 16 § 3 k.p.k.)¹⁶². Jeżeli wątpliwości co do wieku pokrzywdzonego nie da się usunąć, a zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że jest on małoletni, również stosuje się do niego przepisy niniejszego kodeksu dotyczące małoletnich pokrzywdzonych, co wynika z wprowadzenia do polskiego systemu przepisu art. 49b k.p.k.¹⁶³, czyli zasady domniemania wieku pokrzywdzonego. Przepis ten stanowi implementację art. 24 ust. 2 Dyrektywy Praw Ofiar, zgodnie z którym w przypadku, gdy niemożliwe jest ustalenie wieku ofiary, a istnieją powody, by sądzić, że ofiarą jest dziecko, ofiarę tę do celów Dyrektywy należy uznawać za dziecko. Zasada domniemania wieku dziecka może dotyczyć imigrantów (w tym dzieci-ofiar handlu ludźmi), którzy nie posiadają dokumentów pozwalających na zidentyfikowanie ich tożsamości, a więc również wieku. „(...) Regulacja ta bez wątpienia służy poprawie standardów postępowania karnego wobec pokrzywdzonych dzieci, zaś wprowadzone domniemanie prawne nie służy ocenie wieku sprawcy czynu, ale wprost wskazuje na odniesienie tej reguły do małoletniego pokrzywdzonego”¹⁶⁴.

Za pozytywną należy uznać również zmianę polskiego Kodeksu postępowania karnego, wynikającą z nowelizacji z 2023 r.¹⁶⁵ Zgodnie z art. 21 § 1 pkt 4 k.p.k. o wszczęciu i ukończeniu postępowania toczącego się z urzędu przeciw rodzicowi albo opiekunowi prawnemu lub faktycznemu o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego należy bezzwłocznie zawiadomić sąd rodzinny właściwy dla miejsca zamieszkania małoletniego. Nowelizacja ta jest konsekwencją wprowadzenia do Kodeksu postępowania karnego przepisu art. 51 § 2a, zgodnie z którym sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia zaistnienia okoliczności, o których mowa w art. 98 § 2 k.r.o.¹⁶⁶, występuje do sądu opiekuńczego z wnioskiem o wyznaczenie reprezentanta dziecka

¹⁶² Zob. dokładne omówienie implementacji standardu prawa do informacji w stosunku do małoletnich w punkcie 3.3 niniejszego opracowania.

¹⁶³ Przepis art. 49b k.p.k. dodany został ustawą z dnia 16 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 155) i wszedł w życie 9 lutego 2021 r.

¹⁶⁴ C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego przestępstwem w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w świetle standardów europejskich*, Warszawa 2024.

¹⁶⁵ Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 1606). Ustawa zmieniła Kodeks postępowania karnego z dniem 15 lutego 2024 r.

¹⁶⁶ Art. 98. [Reprezentacja dziecka przez rodziców]: „§ 1. Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawy dziecka. § 2. Jednakże żadne z rodzi-

pozostającego pod władzą rodzicielską, którego żadne z rodziców nie może reprezentować. Wówczas sąd opiekuńczy ustanawia takiego reprezentanta dla dziecka w celu ochrony jego wszystkich interesów.

W Dyrektywie Praw Ofiar – poza generalnymi regulacjami, mającymi zastosowanie również do dzieci będących ofiarami przestępstw¹⁶⁷ – przepis art. 24¹⁶⁸ wprowadza, komplementarne do art. 23 Dyrektywy, rozwiązania przewidujące dodatkowe środki, które należy zapewnić dzieciom, o ile takie wskazanie wynika z indywidualnej oceny (art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar). Zawarte w tym przepisie specjalne środki są zbliżone do środków przewidzianych w Dyrektywie UE HL.

Nie ulega wątpliwości, że dzieci powinny być szczególnie chronione w sytuacji podjęcia decyzji przez organy procesowe albo przez sąd o ich przesłuchaniu. W odniesieniu do dzieci-ofiar przestępstw każde przesłuchanie powinno być utrwalane audiowizualnie i tak utrwalone powinno być dopuszczone jako dowód w postępowaniu karnym (art. 24 ust. 1 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar). Pomimo faktu, że z przepisu art. 24 ust. 1 lit. a Dyrektywy nie wynika jasno, iż dziecko powinno być przesłuchiwane tylko raz, przepis ten koresponduje z ogólną zasadą wynikającą z art. 20 Dyrektywy Praw Ofiar, zgodnie z którą przesłuchanie osoby pokrzywdzonej powinno mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy jest to absolutnie niezbędne dla celów postępowania przygotowawczego, a liczba przesłuchań powinna być jak najbardziej ograniczona. Temu celowi służą też wymóg utrwalania audiowizualnego przesłuchania oraz zagwarantowanie, że będzie ono mogło być wykorzystywane jako dowód w dalszym postępowaniu. Procedura audiowizualnego utrwalania przesłuchania dziecka oraz zasady korzystania z tego dowodu powinny zostać określone w prawie krajowym. Takie przesłuchanie, gdy jest to zalecane w indywidualnej ocenie, powinno odbywać się z udziałem specjalisty oraz w specjalnie przystosowanym do tego pomieszczeniu.

Analizując implementację standardu jednokrotnego przesłuchania dziecka do polskiego prawa karnego, ocenie należy poddać treść normatywną przepisu art. 185a k.p.k.

Do pewnego stopnia przepis ten wypełnia zobowiązania wynikające z zapisów Dyrektywy Praw Ofiar. W myśl tego przepisu¹⁶⁹ osoba pokrzywdzona, która w chwili przesłuchania

ców nie może reprezentować dziecka: (...) 2) przy czynnościach prawnych między dzieckiem a jednym z rodziców lub jego małżonkiem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na rzecz dziecka albo że dotyczy należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania”.

¹⁶⁷ Zob. omówienie w punkcie 6.2 niniejszego opracowania.

¹⁶⁸ Dokładne omówienie art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar zob.: E. Zielińska, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Normy minimalne...*, op. cit., s. 284–291.

¹⁶⁹ Przepis art. 185a k.p.k. został dodany do Kodeksu postępowania karnego przez ustawę z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 17, poz. 155), w brzmieniu nadanym mu przez ustawę z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2005 r. Nr 141, poz. 1181) oraz przez nowelizację, tj. ustawę z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r. poz. 84).

nie ukończyła 15 lat, będzie przesłuchiwana w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jej zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Zgodnie z art. 185a § 4 k.p.k. można przesłuchać także w tym trybie osobę, która już ukończyła 15 lat, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby mieć negatywny wpływ na stan psychiczny małoletniego. Dodatkowo, przepis art. 185a § 1 k.p.k. stanowi, że małoletni może być przesłuchany, co do zasady, tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, mogą wynikać z później przeprowadzanych dowodów, np. z wyjaśnień osoby oskarżonej. Za okoliczności istotne dla sprawy uważa się takie, które odnoszą się do zaistnienia zdarzenia czy też ustalenia sprawstwa określonej osoby¹⁷⁰. Do takiego ponownego przesłuchania może dojść ponadto na żądanie oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania osoby. W przepisie tym przewiduje się równocześnie, że jeśli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Oznacza to, że przesłuchanie małoletniego nie powinno mieć miejsca w fazie *ad rem*¹⁷¹.

Przepis art. 185a k.p.k. w § 2 przewiduje ponadto, że przesłuchanie dziecka przeprowadza zawsze sąd na posiedzeniu. Odbywa się ono z obligatoryjnym udziałem biegłego psychologa, niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik osoby pokrzywdzonej mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Przepis art. 147 § 2a k.p.k. przewiduje obligatoryjne utrwalenie każdego przesłuchania, w trybie określonym w art. 185a–185c oraz 185e k.p.k., za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. To oznacza bezwarunkowe, obligatoryjne utrwalenie za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk przesłuchania dziecka w trybie art. 185a k.p.k. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony z tego przesłuchania zapis obrazu i dźwięku oraz odczytuje się protokół przesłuchania.

Obowiązujący obecnie art. 185a § 2 k.p.k. przewiduje możliwość fakultatywnego udziału w przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego przedstawiciela ustawowego albo osoby, pod której stałą pieczęą pozostaje ofiara. Przy przesłuchaniu może być też obecna inna osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzone dziecko, jeżeli w ocenie sądu nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego.

Szczególny tryb przesłuchania małoletniego może mieć zastosowanie tylko w wymienionych w art. 185a k.p.k. grupach przestępstw, tzn. wszystkich przestępstw popełnionych

¹⁷⁰ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 431.

¹⁷¹ Odmienne jednak orzeczenie SN; zob. wyrok SN z dnia 1 lutego 2008 r., V KK 231/07, OSNKW 2008/4, poz. 27.

z użyciem przemocy i groźby bezprawnej, a także przestępstw określonych w rozdziałach: XXIII. „Przestępstwa przeciwko wolności” – w tym przypadku handlu ludźmi, XXV. „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” oraz XXVI. „Przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece”. Aby przepis art. 185a k.p.k. mógł być uznany za w pełni zgodny z art. 24 ust. 1 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar, powinien mieć zastosowanie do każdego małoletniego, który w wyniku indywidualnej oceny zostanie zdiagnozowany jako osoba potrzebująca szczególnej ochrony w tym zakresie. W związku z tym należałoby zrezygnować w art. 185a k.p.k. ze wskazanych wyżej ograniczeń przedmiotowych. Sam wzór pouczenia informacyjnego o sposobie przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego również powinien ulec poprawie¹⁷².

Analizując standardy przesłuchania małoletniego, wskazać należy, że z przeprowadzonych badań akt sądowych¹⁷³ wynika, że w Polsce wciąż istnieją złe praktyki w trakcie przesłuchiwania małoletnich. Należą do nich m.in.: nieprzyjazne urządzenie pokoju przesłuchań, niezapewniające poczucia bezpieczeństwa miejsce przesłuchania, nagrywanie przesłuchania przenośną kamerą, brak umiejętnego pouczenia małoletniego o prawie do odmowy składania zeznań oraz o obowiązku mówienia prawdy, zgoda na obecność protokolanta w pokoju przesłuchań, brak zapewnienia małoletniemu właściwej reprezentacji podczas przesłuchania, brak na przesłuchaniu kuratora sądowego, odczytywanie małoletniemu złożonych uprzednio przez niego zeznań w trybie ochronnym, poirytowanie i zdenerwowanie sądu zadającego pytania¹⁷⁴. Tym samym postulować należy podjęcie działań na rzecz zmian praktyki stosowania prawa we wskazanym powyżej obszarze.

Obowiązek ustanowienia dla pokrzywdzonego dziecka specjalnego przedstawiciela (art. 24 ust. 1 lit. b Dyrektywy Praw Ofiar) oznacza, że taki przedstawiciel powinien być dostępny w trzech sytuacjach: 1) gdy dziecko nie pozostaje pod żadną opieką, 2) gdy dziecko przebywa

¹⁷² Zob. w tej kwestii punkt 3.3 niniejszego opracowania.

¹⁷³ M. Wielec, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego. Wyniki badań aktowych*, „Prawo w Działaniu” 2019, z. 39, s. 69–98.

¹⁷⁴ Ponadto „Praktyka przesłuchiwanie małoletnich osób pokrzywdzonych przestępstwem w nowej rzeczywistości prawnej wskazuje, że dzieci składają zeznania bądź w trybie zwykłym (66 przesłuchań – 40,2%), bądź w trybie ochronnym przewidzianym w art. 185a § 1 k.p.k. (96 przesłuchań – 58,6%). Organy postępowania karnego jedynie incydentalnie (2 przesłuchania – 1,2%) skorzystały z możliwości przeprowadzenia przyjaznego przesłuchania małoletniego powyżej 15. roku życia w trybie art. 185a § 4 k.p.k. Można więc uznać, że art. 185a § 4 k.p.k. nie jest praktycznie w ogóle wykorzystywany, a pokrzywdzeni powyżej 15. roku życia nadal nie są otoczeni właściwą uwagą oraz atencją. Organy postępowania karnego ignorowały regulacje art. 185a § 4 k.p.k., bowiem jedynie w 2 przypadkach zdecydowały o jego zastosowaniu. Tak sporadyczne wykorzystanie art. 185a § 4 k.p.k. jest niepokojące, gdyż materiał zebrany w aktach sprawy świadczył o stosowaniu drastycznych form przemocy wobec zasadniczo wszystkich dzieci, zatem z przyjaznych warunków przesłuchania powinny skorzystać praktycznie wszyscy małoletni w badanych sprawach. Tym samym można sformułować wniosek, że w świadomości organów postępowania karnego jedynie małoletni poniżej 15. roku życia mogą korzystać z bezpiecznego trybu składania zeznań, a regulacja art. 185a § 4 k.p.k. nie znajduje obecnie w ogóle zastosowania”. Zob. M. Wielec, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Przesłuchanie...*, *op. cit.*, s. 69–98.

w rozłączeniu z rodziną, 3) gdy rodzice będący przedstawicielami ustawowymi dziecka nie mogą go reprezentować z uwagi na występujący konflikt interesów.

Na gruncie polskiego Kodeksu postępowania karnego do wykonywania uprawnień małoletniego pokrzywdzonego legitymowani są przedstawiciele ustawowi lub osoby, pod których pieczę pozostaje małoletni (art. 51 § 2 k.p.k.). Osoby takie działają nie obok małoletniego, lecz zamiast niego, co oznacza, że wszelkie czynności procesowe dokonywane przez te osoby mają skutek prawny dla małoletniego pokrzywdzonego. Nie zawsze jednak rodzice będący przedstawicielami ustawowymi dziecka mogą je reprezentować w procesie karnym, co już zasygnalizowano powyżej w kontekście wprowadzenia regulacji art. 51 § 2a k.p.k., zobowiązującej wówczas sąd rodzinny do wyznaczenia reprezentanta małoletniego. Trudno bowiem, żeby małoletniego reprezentował rodzic będący np. domniemanym sprawcą pokrzywdzenia.

Przed nowelizacją zasada taka wynikała z orzecznictwa sądowego. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 30 września 2010 r.¹⁷⁵ stwierdził, że „(...) rodzic małoletniego nie może, działając w charakterze przedstawiciela ustawowego, wykonywać praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, w tym także w postępowaniu z oskarżenia prywatnego, jeżeli oskarżonym jest drugi z rodziców”.

Powyżej wskazany problem może pojawić się w wielu sytuacjach, gdy istnieje lub może zaistnieć konflikt interesów pomiędzy dzieckiem będącym ofiarą a osobami sprawującymi nad nim władzę rodzicielską. Zgodnie z art. 24 ust. 1 lit. b Dyrektywy Praw Ofiar, jeżeli ofiarą jest dziecko, państwa członkowskie zapewniają, by w toku postępowania przygotowawczego i postępowania sądowego, zgodnie z rolą ofiar w danym systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, właściwe organy wyznaczyły specjalnego przedstawiciela dla dziecka będącego ofiarą, jeżeli – zgodnie z prawem krajowym – osoby, które sprawują władzę rodzicielską, nie mogą reprezentować dziecka będącego ofiarą ze względu na konflikt interesów między nimi a ofiarą lub jeżeli dziecko będące ofiarą nie ma opieki albo jest odłączone od rodziny. Jednocześnie, zgodnie z art. 24 ust. 1 lit. c Dyrektywy, jeżeli ofiarą jest dziecko, państwa członkowskie zapewniają, by w przypadku, gdy dziecko będące ofiarą ma prawo do doradztwa prawnego, miało ono prawo do własnego doradztwa prawnego i zastępstwa procesowego, we własnym imieniu, w postępowaniach, w których istnieje lub może zaistnieć konflikt interesów między dzieckiem będącym ofiarą a osobami sprawującymi władzę rodzicielską. Dyrektywa Praw Ofiar nie określa, kiedy dziecku przysługuje takie doradztwo prawne. Poprzestaje tu na ogólnej zasadzie wyrażonej w art. 13 Dyrektywy, w myśl której osobie pokrzywdzonej będącej stroną w postępowaniu karnym należy zapewnić dostęp do pomocy prawnej. Warunki tego dostępu pozostawia się do określenia przez prawo krajowe.

¹⁷⁵ I KZP 10/10, OSNKW 2010/10, poz. 84. Zob. również aprobującą glosę: M. Kornak, *Glosa do uchwały SN z 30.09.2010 r., I KZP 10/10*, LEX 2010.

Cel wskazanych regulacji wydaje się być wdrożony do polskiego systemu prawnego.

Obowiązek wyznaczenia przedstawiciela dla dziecka w sytuacji konfliktu interesów został zrealizowany przede wszystkim w wyniku wprowadzenia przepisu art. 51 § 2a k.p.k. w związku z art. 99 § 1 k.r.o., co potwierdza najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zgodnie bowiem z postanowieniem SN z dnia 29 kwietnia 2025 r. „W każdej sprawie, w której jako strony lub uczestnicy występują rodzice i dzieci, sąd ma obowiązek badać, czy nie zachodzi możliwość hipotetycznej kolizji interesów między nimi. W przypadku stwierdzenia takiej sytuacji, sąd rozpoznający sprawę jest obowiązany zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie dla strony (uczestnika postępowania) niemającej zdolności procesowej kuratora (art. 70 § 1 i 572 § 1 k.p.c. w związku z art. 99 k.r.o.). W postępowaniu nieprocesowym wyłączenie reprezentacji rodziców należy oceniać *ad casum* i przyjmować je wtedy, gdy istnieje możliwość choćby tylko hipotetycznej sprzeczności interesów między rodzicami a dzieckiem. W przypadku istnienia takiej możliwości naczelnym interesem dziecka wyklucza możliwość reprezentowania go przez któregośkolwiek z rodziców”¹⁷⁶.

Natomiast zgodnie z art. 991 § 1 k.r.o. reprezentantem dziecka może być ustanowiony adwokat lub radca prawny, który wykazuje szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka, lub ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka.

W projekcie nowelizującym Dyrektywę Praw Ofiar szczególne zmiany przewidziano w związku z potrzebami dzieci ofiar przestępstw. Państwa członkowskie będą musiały zapewnić dostępność przyjaznych dzieciom służb, zapewniających zintegrowane wsparcie i ochronę dostosowane do ich wieku. Konieczne będzie wprowadzenie ukierunkowanego i zintegrowanego wsparcia dzieciom za pomocą mechanizmu wielopodmiotowego, obejmującego: badania lekarskie, wsparcie emocjonalne i psychologiczne, możliwość zgłoszenia przestępstwa, indywidualną ocenę potrzeb w zakresie ochrony i wsparcia oraz możliwość utrwalenia audiowizualnego zeznań dzieci będących ofiarami.

Projekt Dyrektywy Praw Ofiar przewiduje wprowadzenie przepisu art. 9b, zgodnie z którym:

„1. Państwa członkowskie wprowadzają niezbędne środki w celu zapewnienia dostępności (...) przyjaznych dzieciom służb udzielających ukierunkowanego i zintegrowanego wsparcia dzieciom, aby zapewniać dostosowane do wieku wsparcie i ochronę niezbędne do kompleksowego zaspokojenia różnorodnych potrzeb dzieci będących ofiarami.

2. Służby udzielające ukierunkowanego i zintegrowanego wsparcia dzieciom będącym ofiarami zapewniają, zgodnie z ust. 4, skoordynowany mechanizm wielopodmiotowy obejmujący następujące usługi:

¹⁷⁶ Postanowienie SN z dnia 29 kwietnia 2025 r., III CZ 13/25.

- a) przekazywanie informacji, o którym mowa w art. 4;
- b) badanie lekarskie;
- c) wsparcie emocjonalne i psychologiczne;
- d) możliwość zgłoszenia przestępstwa;
- e) indywidualną ocenę potrzeb w zakresie ochrony i wsparcia, o której mowa w art. 22;
- f) utrwalenie audiowizualne zeznań, o którym mowa w art. 24 ust. 1 lit. a).

3. Niektóre lub wszystkie usługi, o których mowa w ust. 2, (...) mogą być świadczone w jednym pomieszczeniu.

4. Usługi, o których mowa w ust. 2, świadczone są zgodnie z indywidualnymi potrzebami ofiar. Szczególną uwagę należy zwrócić na wielkość szkody wyrządzonej dziecku będącemu ofiarą, zwłaszcza szkody wyrządzonej w wyniku przestępstw na tle seksualnym¹⁷⁷.

6.4. Implementacja standardu ochrony osób doświadczających przemocy domowej i/lub seksualnej ze względu na płeć w prawie polskim w świetle prawa unijnego i międzynarodowego

Obowiązek indywidualnej oceny w odniesieniu do osób doświadczających przemocy ze względu na płeć – poza regulacjami zawartymi w Dyrektywie Praw Ofiar¹⁷⁸ – wynika także ze standardów Rady Europy, a szczególnie z Konwencji Stambulskiej (Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej).

W art. 18 Konwencji Stambulskiej podkreśla się, że należy uwzględniać specjalne potrzeby osób szczególnie podatnych na przemoc, w tym dzieci będących ofiarami przemocy. W art. 51 natomiast znajduje się adresowane do państw-stron zobowiązanie do przyjęcia niezbędnych regulacji umożliwiających dokonywanie oceny ryzyka śmierci i ryzyka powtarzania się aktów przemocy. Celem tej oceny jest zarządzanie takim ryzykiem i – gdy zajdzie potrzeba – zapewnienie koordynacji stosowania środków mających na celu ochronę i wsparcie osób pokrzywdzonych.

Ponadto, w Dyrektywie UE ochrony kobiet przed przemocą¹⁷⁹ indywidualna ocena służąca ustaleniu potrzeb ofiar przemocy ze względu na płeć – uregulowana w jej art. 16 – przewiduje dodatkowe wymogi¹⁸⁰. Zgodnie z tym przepisem, niezależnie od wymogów wskaza-

¹⁷⁷ Wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE..., *op. cit.*

¹⁷⁸ Zob. omówienie w punkcie 6.2 niniejszego opracowania.

¹⁷⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.Urz. UE L 2024/1385 z 24.05.2024 r.).

¹⁸⁰ Podkreślić należy, że w odniesieniu do Dyrektywy UE ochrony kobiet przed przemocą państwa członkowskie mają czas na jej transpozycję do swojego prawa krajowego do 14 czerwca 2027 r.

nych w art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar, państwa członkowskie mają obowiązek zapewnić, by przynajmniej w odniesieniu do ofiar przemocy seksualnej i przemocy domowej spełnione były następujące wymogi. Po pierwsze, na jak najwcześniejszym etapie, najlepiej już w momencie pierwszego kontaktu z właściwymi organami lub jak najszybciej po pierwszym kontakcie z nimi, należy określić szczególne potrzeby ofiary, co wynika z ryzyka zagrożenia ze strony sprawcy. Ryzyko to może obejmować: możliwość wystąpienia ponownej przemocy; zagrożenie spowodowaniem obrażeń ciała lub urazów psychicznych; możliwość użycia broni i dostępu do niej; fakt, że sprawca lub podejrzany mieszka z ofiarą; nadużywanie narkotyków lub alkoholu przez sprawcę lub podejrzanego; niegodziwe traktowanie dzieci; problemy ze zdrowiem psychicznym lub zachowanie stanowiące uporczywe nękanie (art. 16 ust. 2 i 3 Dyrektywy UE ochrony kobiet przed przemocą).

W konkretnej ocenie należy uwzględnić zarówno indywidualną sytuację ofiary, w tym to, czy doświadcza ona dyskryminacji ze względu na płeć w połączeniu z jakąkolwiek inną przyczyną lub przyczynami dyskryminacji, zwanej „dyskryminacją krzyżową”, i w związku z tym jest narażona na zwiększone ryzyko przemocy, jak również własną relację ofiary i jej ocenę sytuacji. Przeprowadza się ją w najlepszym interesie ofiary, zwracając szczególną uwagę na potrzebę uniknięcia wtórnej lub ponownej wiktymizacji.

Standardy ochrony i wsparcia osób doświadczających przemocy domowej i/lub przemocy seksualnej były implementowane do prawa polskiego w ramach ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej (dalej jako u.p.p.d.), Kodeksu postępowania karnego, a także rozporządzeń Rady Ministrów i wytycznych Prokuratora Generalnego.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej wprowadza specjalny system, który opiera się na współpracy różnych organów zaangażowanych w przeciwdziałanie i zwalczanie przemocy domowej, którego celem jest szybkie reagowanie na przemoc domową, w tym ochrona jej ofiar¹⁸¹. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie została zmieniona i z dniem 22 czerwca 2023 r. weszła w życie znowelizowana ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej¹⁸². Nowelizacja ustawy wprowadziła wiele ważnych zmian w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej. Istotna od początku była zmiana nazwy aktu prawnego, co wynika z perspektywy doświadczania przez daną osobę przemocy, bez odnoszenia jej bezpośrednio do rodziny. Ważną zmianą jest również rozszerzenie, wskazanych we wcześniejszej ustawie, form przemocy o przemoc ekonomiczną i cyberprzemoc. Ponadto, w ustawie został rozszerzony katalog osób (art. 2 ust. 1 pkt 2 u.p.p.d.), które będą uznawane za osoby doznające przemocy domowej, o osoby pozostające w relacji przeszłej, np. byli małżonkowie, byli partnerzy, wobec których będzie stosowana przemoc domowa.

¹⁸¹ Dokładne omówienie wszystkich przepisów ustawy: zob.: S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2023; G. Wrona, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Komentarz*, Warszawa 2024.

¹⁸² Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1673.

Interwencja wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się na podstawie procedury „Niebieskie Karty”, obowiązującej na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”¹⁸³ (dalej jako Rozporządzenie Niebieskie Karty). Procedura ta obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych, przede wszystkim policji, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy domowej (art. 9d u.p.p.d.). Procedura „Niebieskie Karty” służy m.in. do indywidualnej oceny osoby pokrzywdzonej przestępstwem pod kątem potrzeby zapewnienia jej szczególnej ochrony. Z tego względu należy przede wszystkim ocenić dotyczące jej uregulowania z punktu widzenia zarówno ich zgodności z wymogami przewidzianymi w art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar i art. 16 Dyrektywy UE ochrony kobiet przed przemocą, jak i efektywności w praktyce.

Po pierwsze, wskazać należy, że wynikające z procedury „Niebieskie Karty” zasady dokonywania indywidualnej oceny każdej ofiary przemocy – z punktu widzenia potrzeby zastosowania wobec niej szczególnych środków ochronnych i pomocowych – w dużym stopniu odpowiadają standardom zawartym w obu wskazanych powyżej dyrektywach. W rozporządzeniu tym podkreśla się bowiem, że wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje poprzez wypełnienie specjalnego formularza w przypadku uzasadnionego podejrzenia stosowania przemocy domowej lub zgłoszenia dokonanego przez świadka przemocy domowej. Odbywa się to, co do zasady, w obecności pełnoletniej osoby doznającej przemocy domowej (§ 2 ust. 5 Rozporządzenia Niebieskie Karty). Wszczynając procedurę, podejmuje się działania interwencyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej (§ 3 Rozporządzenia Niebieskie Karty). Osoba wszczynająca procedurę dokonuje wstępnej diagnozy sytuacji w związku z zaistnieniem uzasadnionego podejrzenia stosowania przemocy domowej i przeprowadza rozmowę z osobą doznającą przemocy domowej, a także, w miarę możliwości, z osobą stosującą przemoc (§ 4 ust. 1 Rozporządzenia Niebieskie Karty). Rozmowę z taką osobą przeprowadza się w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności tej osoby oraz zapewniających jej bezpieczeństwo (§ 4 ust. Rozporządzenia Niebieskie Karty).

Dostosowując procedurę „Niebieskie Karty” do standardów wynikających z art. 22 Dyrektywy Praw Ofiar, postulowano wprowadzenie regulacji podkreślających, że celem rozmowy z osobą doznającą przemocy powinno być dokonanie indywidualnej oceny jej potrzeb. W konsekwencji w Rozporządzeniu Niebieskie Karty z 2023 r. wprowadzono regulację zawartą w jego § 11, zgodnie z którą na posiedzeniu grupa diagnostyczno-pomocowa – w obecności zaproszonej osoby doznającej przemocy domowej – dokonuje analizy sytuacji w związku z podejrzeniem stosowania przemocy domowej i we współpracy z tą osobą opracowuje in-

¹⁸³ Dz.U. z 2023 r. poz. 1870.

Indywidualny plan pomocy albo rozstrzyga o braku zasadności podejmowania działań. Grupa diagnostyczno-pomocowa, na podstawie ustaleń zawartych w wypełnionym formularzu „Niebieska Karta – C”, podejmuje działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej i poprawę jej sytuacji życiowej. Indywidualny plan pomocy obejmuje ogół działań podejmowanych przez grupę diagnostyczno-pomocową na rzecz osoby doznającej przemocy domowej i wspólnie z nią, w celu poprawy jej sytuacji życiowej, oraz w jej środowisku domowym. Indywidualny plan pomocy może ulegać zmianie ze względu na potrzeby, zasoby i sytuację osoby doznającej przemocy domowej, co zostaje odnotowane w formularzu „Niebieska Karta – C”. Niestawiennictwo osoby doznającej przemocy domowej nie wstrzymuje prac grupy diagnostyczno-pomocowej. W ust. 5 § 4 Rozporządzenia Niebieskie Karty przewidziano regulację, zgodnie z którą rozmowę z osobą doznającą przemocy oraz przekazywanie informacji realizuje się, uwzględniając warunki, czynniki i potrzeby, w tym dotyczące osób z niepełnosprawnościami.

Konsekwencją indywidualnej oceny i identyfikacji osoby jako ofiary przemocy domowej są obowiązki wynikające z § 17 Rozporządzenia Niebieskie Karty, zgodnie z którymi funkcjonariusz policji m.in.:

- 1) udziela osobie doznającej przemocy domowej niezbędnej pomocy, w tym pierwszej pomocy przedmedycznej;
- 2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby doznającej przemocy domowej;
- 3) podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób doznających przemocy domowej, włącznie z zastosowaniem – na podstawie odrębnych przepisów, w stosunku do osoby stosującej przemoc domową – środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;
- 4) przeprowadza, o ile jest to możliwe, z osobą stosującą przemoc domową rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby stosującej przemoc domową albo nad małoletnim lub pełnoletnią osobą nieporadną ze względu na jej wiek lub stan zdrowia, oraz wzywa osobę stosującą przemoc domową do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego;
- 5) przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa;
- 6) podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w środowisku domowym, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby doznającej przemocy domowej, w zależności od potrzeb określonych przez grupę diagnostyczno-pomocową;

- 7) dokonuje niezbędnych ustaleń w zakresie udziału osoby stosującej przemoc domową w programach korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową lub w programach psychologiczno-terapeutycznych dla osób stosujących przemoc domową;
- 8) informuje, w formie notatki urzędowej, zespół interdyscyplinarny o działaniach podejmowanych wobec osoby doznającej przemocy domowej oraz osoby stosującej przemoc domową, w tym w szczególności o udziale w programach korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową lub w programach psychologiczno-terapeutycznych dla osób stosujących przemoc domową.

Podstawowe standardy ochrony i wsparcia zawarte w Dyrektywie Praw Ofiar to: ochrona prywatności, np. poprzez nieujawnianie informacji dotyczących tożsamości ofiary lub miejsca jej pobytu (pkt 55 preambuły Dyrektywy); ochrona podczas przesłuchania, które odbywa się bez zbędnej zwłoki po złożeniu przez osobę pokrzywdzoną zawiadomienia o przestępstwie i w sposób dostosowany do jej potrzeb; ograniczenie liczby przesłuchań do minimum; zapewnienie możliwości udziału pełnomocnika lub osoby wskazanej przez pokrzywdzonego (art. 20 Dyrektywy Praw Ofiar)¹⁸⁴. Implementacja do Kodeksu postępowania karnego standardu indywidualnej oceny, mającej zapewnić osobie pokrzywdzonej efektywne ustalenie jej potrzeb, a w konsekwencji zapewnienie ochrony i wsparcia, zawarta jest przede wszystkim w nowym przepisie – art. 52a k.p.k. Przepis ten podkreśla wagę indywidualnej oceny, przywołując przepisy przewidujące stosowanie odpowiednich środków zapewniających ochronę osobie pokrzywdzonej.

Zgodnie z art. 52a § 1 k.p.k. – mając na względzie potrzebę zastosowania wobec pokrzywdzonego instytucji zapewniających ochronę i wsparcie (w postaci np.: rejestracji obrazu lub dźwięku z art. 147 § 1 k.p.k.¹⁸⁵; w odniesieniu do czynności, o której mowa w art. 143 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k.¹⁸⁶; zastosowania wobec pokrzywdzonego przesłuchania na odległość z art. 177 § 1a k.p.k.¹⁸⁷; instytucji świadka anonimowego z art. 184 k.p.k.¹⁸⁸; zwolnienia z obowiązku ze-

¹⁸⁴ Zob. D. Woźniakowska, *Analiza systemów wsparcia ofiar przestępstw i rola asystentów osób pokrzywdzonych w wybranych krajach*, Warszawa 2025.

¹⁸⁵ Art. 147. [Rejestracja obrazu lub dźwięku]: „§ 1. Przebieg czynności protokolowanych może być utrwalony ponadto za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, o czym należy przed uruchomieniem urządzenia uprzedzić osoby uczestniczące w czynności”.

¹⁸⁶ Art. 143. [Czynności protokolowane]: „§ 1. Spisania protokołu wymagają: 1) przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie, wniosku o ściganie i jego cofnięcie; 2) przesłuchanie oskarżonego, świadka, biegłego i kuratora”.

¹⁸⁷ Art. 177. [Obowiązek złożenia zeznań. Miejsce przesłuchania]: „(...) § 1a. Przesłuchanie świadka może nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. W postępowaniu przygotowawczym, w czynności przeprowadzanej przez prokuratora, w miejscu przebywania świadka bierze udział aplikant prokuratorski, asystent prokuratora lub urzędnik zatrudniony w prokuraturze, a w postępowaniu przed sądem – aplikant sędziowski, referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa”.

¹⁸⁸ Art. 184. [Świadek anonimowy, przesłanki, sposób ustanowienia, przesłuchanie]. § 1. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka

znawania z art. 185 k.p.k., przesłuchania w trybie art. 185 a-c i art. 185 e k.p.k.¹⁸⁹; obecności przy czynności wskazanej osoby przez pokrzywdzonego z art. 299a § 1 k.p.k.¹⁹⁰, art. 360 § 1 pkt 1 lit. d k.p.k.¹⁹¹ oraz art. 360 § 1 pkt 3 k.p.k.¹⁹², art. 390 § 2 i 3 k.p.k.¹⁹³ oraz art. 10 ust. 1 i 2¹⁹⁴ ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka¹⁹⁵) – organ prowadzący postępowanie karne ustala właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa poprzez uwzględnienie charakteru tego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia.

Powyższych ustaleń uprawniony organ powinien dokonać przy użyciu kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego najpóźniej przed rozpoczęciem czynności procesowej (art. 52a § 3 k.p.k.). Minister Sprawiedliwości na początku 2025 r. wydał rozporządzenie z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka¹⁹⁶. Trudno na razie ocenić praktyczną efektywność stosowania

lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą jako informacja niejawną o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”. W postanowieniu pomija się okoliczności, o których mowa w zdaniu pierwszym.

¹⁸⁹ Art. 185. [Zwolnienie z obowiązku zeznawania], art. 185a. [Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego], art. 185b. [Przesłuchanie małoletniego świadka], art. 185c. [Przestępstwa określone w art. 197–199 k.k. – zawiadomienie o przestępstwie, przesłuchanie pokrzywdzonego], art. 185e. [Przesłuchanie świadka z zaburzeniami].

¹⁹⁰ Art. 299a. [Obecność osoby wskazanej przez pokrzywdzonego]: „§ 1. Podczas czynności z udziałem pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym może być obecna osoba przez niego wskazana, jeżeli nie uniemożliwia to przeprowadzenia czynności albo nie utrudnia jej w istotny sposób”.

¹⁹¹ Art. 360. [Wyłączenie jawności z urzędu i na żądanie strony]: „§ 1. Sąd może wyłączyć jawność rozprawy w całości albo w części: 1) jeżeli jawność mogłaby: (...) d) naruszyć ważny interes prywatny”.

¹⁹² Art. 360. [Wyłączenie jawności z urzędu i na żądanie strony]: „§ 1. Sąd może wyłączyć jawność rozprawy w całości albo w części: (...) 3) na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie”.

¹⁹³ Art. 390. [Obecność oskarżonego przy czynnościach postępowania dowodowego]: „(...) § 2. W wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na wyjaśnienia współoskarżonego albo na zeznania świadka lub biegłego, przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. Przepis art. 375 § 2 stosuje się odpowiednio. § 3. W wypadkach przewidzianych w § 2 przewodniczący może również przeprowadzić przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. W miejscu składania wyjaśnień lub zeznań w czynności bierze udział referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik sądowy”.

¹⁹⁴ Art. 10 [Pomoc psychologiczna]: „1. W przypadku zagrożenia dla zdrowia psychicznego pokrzywdzonego, świadka lub osób im najbliższych organ prowadzący czynności operacyjno-rozpoznawcze albo postępowanie sprawdzające lub postępowanie przygotowawcze albo sąd informuje pokrzywdzonego lub świadka o możliwości uzyskania pomocy psychologicznej świadczonej przez podmioty, które otrzymały na ten cel dotację z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, o którym mowa w art. 43 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy lub inne podmioty świadczące pomoc psychologiczną, wraz ze wskazaniem listy tych podmiotów i określeniem sposobu kontaktu. 2. Organ albo sąd, na wniosek pokrzywdzonego lub świadka, wzywa podmiot, który otrzymał dotację z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, do udzielenia pomocy psychologicznej w terminie 14 dni od dnia wezwania”.

¹⁹⁵ Dz.U. z 2015 r. poz. 21 oraz Dz.U. z 2024 r. poz. 1228.

¹⁹⁶ Dz.U. z 2025 r. poz. 161. Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20250000161/O/D20250161.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

kwestionariusza w kontekście identyfikowania potrzeb osób o szczególnych potrzebach ze względu na krótki okres jego obowiązywania. Postulować należy przeprowadzenie takich badań w najbliższej przyszłości.

Ochrona i wsparcie osób doświadczających przemocy domowej i/lub seksualnej ze względu na płeć to standard ich przesłuchania w przystosowanych do tego pomieszczeniach przez specjalistów odpowiednio do tego przeszkolonych i w odpowiedni sposób (art. 23 ust. 2 lit. a–d Dyrektywy Praw Ofiar).

Dobre praktyki w zakresie standardu przesłuchania, dotyczące podstawowych kwestii (gdzie, przez kogo i jak), zostały zaimplementowane w takich krajach, jak np. Malta¹⁹⁷ poprzez wprowadzenie dla ofiar wymagających szczególnej ochrony szerokiego dostępu do środków ochronnych, polegających na korzystaniu z przesłuchań przeprowadzanych (w specjalnie zaprojektowanych lub przystosowanych pomieszczeniach) przez przeszkolonych specjalistów, z dodatkowym zabezpieczeniem, że wszystkie przesłuchania są przeprowadzane przez tę samą osobę. Ponadto, w przypadku ofiar przemocy seksualnej lub przemocy ze względu na płeć przesłuchania powinny być prowadzone przez specjalistę tej samej płci co ofiara, jeżeli ta zażąda takiego rozwiązania.

Obowiązek przesłuchania ofiar w zaprojektowanych lub przystosowanych do tego celu pomieszczeniach (art. 23 ust. 2 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar) początkowo został zaimplementowany do polskiego prawa nowelizacją z 13 czerwca 2013 r. poprzez ówczesne wprowadzenie do Kodeksu postępowania karnego art. 185d. Nowelizacja z 13 stycznia 2023 r. uchyliła art. 185d k.p.k. i zastąpiła go przepisem art. 185f k.p.k., który wszedł w życie 15 lutego 2024 r. Określone zostały w nim miejsce i sposób przeprowadzenia przesłuchania w trybie art. 185a–185c i art. 185e k.p.k. Zgodnie z art. 185f § 1 k.p.k. przesłuchania takie przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą. Na początku 2025 r. Minister Sprawiedliwości, na podstawie przepisu art. 185f § 3 i 4 k.p.k., określił wzór informacji¹⁹⁸ o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania osób przesłuchiwanym w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k., uwzględniając potrzebę zrozumienia tych informacji przez osoby przesłuchiwane.

Oceniając implementację dokonaną do prawa polskiego, wskazać należy, że przepis art. 185f k.p.k. odpowiada treści art. 23 ust. 2 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar. Przewiduje on jednak węższy zakres stosowania tego środka, ograniczający się, w przypadku ofiar dorosłych, do przestępstw seksualnych. W tym zakresie postulować należy zmianę.

¹⁹⁷ Zob. BeneVict Acting for victims, benefitting everyone..., *op. cit.*, s. 152 i nast.

¹⁹⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2025 r. w sprawie określenia wzorów informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób przesłuchiwanym w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k. (Dz.U. z 2025 r. poz. 59). Zob. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2025000059/O/D20250059.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

Implementacja obowiązku przesłuchania ofiar przez odpowiednio przeszkolonych specjalistów (art. 23 ust. 2 lit. b Dyrektywy Praw Ofiar) jest również niepełna. Kodeks postępowania karnego nie przewiduje *expressis verbis* wymogu szczególnego przeszkolenia osób prowadzących przesłuchanie ofiar szczególnie wrażliwych. Co do zasady, na podstawie obecnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego – zgodnie z art. 185c § 1a k.p.k., w sprawach o przestępstwa określone w art. 197–199 k.k. – pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

Przesłuchanie takiego pokrzywdzonego w charakterze świadka przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 k.p.k. lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. Na wniosek pokrzywdzonego należy zapewnić, aby biegły psycholog biorący udział w przesłuchaniu był osobą o wskazanej przez niego płci, chyba że będzie to utrudniać postępowanie. Jak wskazano powyżej, taka możliwość może mieć jednak zastosowanie wyłącznie do osób doświadczających przestępstw seksualnych.

Wymóg odpowiedniego przeszkolenia osób przesłuchujących osoby pokrzywdzone zawarty jest w wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 9 sierpnia 2024 r. nr 2/2024 w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej¹⁹⁹, mających zastosowanie również do spraw prowadzonych przez policję. W pkt 4 Wytycznych wskazano, że prokuratorzy zajmujący się sprawami dotyczącymi przemocy domowej powinni przejść szkolenie z zakresu zjawiska przemocy domowej, funkcjonującego systemu przeciwdziałania przemocy domowej, oddziaływania na osoby stosujące przemoc domową, stosowania środków ochrony osób doznających przemocy domowej, w tym sposobu postępowania z tymi osobami w toku postępowania przygotowawczego, w szczególności zapobiegania wtórnej wiktymizacji i konieczności zapewnienia im poszanowania godności i ochrony interesów. Wskazać jednak należy, że takie przesłuchania

¹⁹⁹ Zob. Wytyczne Prokuratora Generalnego w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej – Prokuratura Krajowa, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wytyczne-prokuratora-generalnego-w-sprawie-zasad-postepowania-powszechnych-jednostek-organizacyjnych-prokuratury-w-zakresie-przeciwdzialania-przemocy-domowej>, (dostęp 22.11.2025 r.).

w całej Polsce przeprowadzają najczęściej policjanci, a same Wytyczne nie wystarczą do wypełnienia standardu Dyrektywy Praw Ofiar. Potrzebne byłoby przeprowadzenie badań aktowych, umożliwiających zweryfikowanie implementacji tego standardu w praktyce stosowania prawa.

Standard przesłuchania ofiar przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym lub przemocy w bliskich związkach – jeżeli nie jest ono prowadzone przez prokuratora ani sędziego, a prowadzi je osoby tej samej płci co ofiara, o ile takie jest jej życzenie i o ile nie stanowi to uszczerbku dla przebiegu postępowania karnego (art. 23 ust. 2 lit. d Dyrektywy Praw Ofiar) – nie został w sposób pełny implementowany do prawa polskiego. Wprawdzie art. 185c § 4 k.p.k. przewiduje, by na wniosek pokrzywdzonego osoba przesłuchująca była tej samej płci, wymóg ten dotyczy jednak wyłącznie biegłego psychologa i ma także dodatkowo charakter warunkowy (nie musi być spełniony, gdy będzie to utrudniać postępowanie). Warto podkreślić, że wyżej wymieniony przepis Kodeksu postępowania karnego nie wymaga dostosowania, gdyż zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. d Dyrektywy w przypadku sądu nie musi być spełniony wymóg przesłuchania przez osobę tej samej płci, a przesłuchanie ofiar przestępstw seksualnych w trybie art. 185c § 2 k.p.k. jest zawsze prowadzone przez sąd. Także ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej nie przewidywała i nie przewiduje wymogu prowadzenia wysłuchania osoby doświadczającej przemocy, na jej żądanie, przez osobę tej samej płci.

Ochrona świadka – art. 23 ust. 3 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar²⁰⁰ – znajduje się również w art. 185c k.p.k., przewidującym szczególne zasady przesłuchania osoby pokrzywdzonej przestępstwem seksualnym, bez obecności domniemanego sprawcy. W świetle tego przepisu przesłuchanie osoby pokrzywdzonej, co do zasady, odbywa się tylko raz i jest przeprowadzane, również na etapie postępowania przygotowawczego, przez sąd na posiedzeniu, w którym nie ma prawa wziąć udziału podejrzany. W posiedzeniu tym natomiast może uczestniczyć, poza prokuratorem i pełnomocnikiem pokrzywdzonego, obrońca oskarżonego. Przebieg takiego przesłuchania (obraz i dźwięk) jest utrwalany za pomocą środków technicznych (por. art. 147 § 2a k.p.k.). W takiej sytuacji na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje protokół przesłuchania.

Kodeks postępowania karnego przewiduje ponadto, że jeśli osobie przesłuchiwanej okazuje się inną osobę w celu jej rozpoznania, to – w razie – potrzeby można przeprowadzić okazanie tak, aby wyłączyć możliwość rozpoznania osoby przesłuchiwanej przez osobę roz-

²⁰⁰ Zgodnie z art. 23 ust. 3 Dyrektywy Praw Ofiar ofiarom o szczególnych potrzebach – w zakresie ochrony określonym zgodnie z art. 22 ust. 1 – udostępnia się podczas postępowania sądowego: a) środki zapewniające unikanie kontaktu wzrokowego między ofiarami a sprawcami, również w trakcie składania zeznań, dzięki zastosowaniu odpowiednich środków, w tym technologii komunikacyjnych; b) środki służące temu, by ofiara mogła zostać przesłuchana pod jej nieobecność na sali sądowej, w szczególności dzięki wykorzystaniu odpowiednich technologii komunikacyjnych; c) środki pozwalające uniknąć zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, niezwiązanych z przestępstwem; oraz d) środki umożliwiające przeprowadzenie przesłuchania bez obecności publiczności.

poznawaną (art. 173 § 2 k.p.k.). Istnieje także ogólna możliwość, by przesłuchanie świadka na rozprawie odbywało się bez udziału oskarżonego. W myśl art. 390 § 2 k.p.k. może mieć to miejsce w wyjątkowych wypadkach, gdy występuje obawa, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka. Decyzja co do zastosowania tego środka należy do przewodniczącego, który może zarządzić, aby na czas przesłuchiwania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. Wymienione przepisy mogą mieć zastosowanie w przypadku wszystkich przestępstw. Zgodnie natomiast z art. 390 § 4 k.p.k. – w sprawie o zagrożone karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, umyślne przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko wolności lub przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na pokrzywdzonego, zwłaszcza gdy uzasadnia to dotychczasowe zachowanie oskarżonego w toku postępowania – na wniosek pokrzywdzonego przewodniczący zarządza, aby na czas jego przesłuchania oskarżony opuścił salę sądową, chyba że przemawia przeciwko temu względ na konieczność dokonania prawidłowych ustaleń faktycznych.

Realizacja w polskim Kodeksie postępowania karnego możliwości wyłączenia jawności rozprawy (art. 23 ust. 3 lit. d Dyrektywy Praw Ofiar) w całości albo w części, gdy powód wyłączenia wiąże się tylko z tą częścią rozprawy (np. przesłuchaniem świadka), została wprowadzona do art. 360 § 1 pkt 1b i 1d k.p.k., zgodnie z którym sąd z urzędu wyłącza jawność rozprawy, gdyby mogła ona być m.in. przyczyną obrażenia dobrych obyczajów lub naruszenia ważnego interesu prywatnego. W § 1 pkt 3 tego przepisu przewiduje się ponadto, że sąd może wyłączyć jawność rozprawy także na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie. W związku z tym osoba taka nie musi ujawniać powodów, z jakich wnosi o wyłączenie jawności rozprawy w całości lub części. W literaturze podkreśla się, że przewidzenie takiej możliwości wiąże się z charakterem czynów ściganych na wniosek, które wkraczają w sferę życia rodzinnego lub osobistego pokrzywdzonego²⁰¹.

Do wejścia w życie nowelizacji z dnia 26 lipca 2013 r., tzn. do dnia 24 stycznia 2014 r., z możliwości wskazanej w art. 360 § 1 pkt 3 k.p.k. (wyłączenia jawności na żądanie strony) mogły skorzystać ofiary przestępstw seksualnych, w szczególności zgwałcenia (art. 197 k.k.) oraz wykorzystania stosunku zależności (art. 199 k.k.), gdyż przestępstwa te były ścigane na wniosek osoby pokrzywdzonej. Zmiana trybu ścigania tych przestępstw na ścigane z urzędu, będąca konsekwencją uchylecia art. 205 k.k., doprowadziła do sytuacji, w której osoby pokrzywdzone w wyniku wskazanych powyżej przestępstw nie mogły już skorzystać z przewidzianej wówczas – a obecnie uchylonej – możliwości żądania wyłączenia jawności rozprawy w całości lub części. Przepis art. 360 § 1 pkt 2 k.p.k. został zmieniony nowelizacją z dnia 14 kwietnia 2023 r., i wprowadza regulację, zgodnie z którą sąd może wyłączyć jaw-

²⁰¹ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego...*, op. cit., s. 783.

ność w części lub w całości, jeżeli choćby jeden z oskarżonych nie ukończył 18 lat, lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat. Tym samym obecnie zachodzi potrzeba wdrożenia art. 23 ust. 3 lit. c Dyrektywy Praw Ofiar, z tym zastrzeżeniem, że środek w postaci żądania wyłączenia jawności powinien być dostępny dla wszystkich pokrzywdzonych zakwalifikowanych do grupy osób szczególnie podatnych na wtórną wiktyimizację.

Standard ochrony ofiar przemocy seksualnej w formie wyłączenia jawności rozprawy wynika z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Europejski Trybunał Praw Człowieka np. w orzeczeniu *Mraović przeciwko Chorwacji* (sprawa nr 30373/13)²⁰² uznał, że nie stanowi naruszenia prawa do rzetelnego procesu oskarżonego, w tym również jego prawa do obrony, wyłączenie jawności rozprawy w sprawie o zgwałcenie ze względu na dobro pokrzywdzonej, podkreślając znaczenie ochrony praw ofiar wykorzystywania seksualnego w postępowaniu karnym. Trybunał wskazał w orzeczeniu, że „(...) zgadza się z twierdzeniem, że w postępowaniu karnym dotyczącym tak poważnego i intymnego przestępstwa, jakim jest zgwałcenie, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi i unijnymi, wyłączenie publiczności z części lub całości postępowania może być konieczne dla ochrony prywatności ofiar zgwałcenia, w szczególności ich tożsamości, integralności osobistej i godności. Może to być konieczne nie tylko w celu ochrony prywatności ofiar, ale także w celu ochrony ich przed wtórną i/lub ponowną wiktyimizacją. Powyższe ma kluczowe znaczenie dla zachęcenia ofiar wykorzystywania seksualnego do zgłaszania incydentów i umożliwienia im poczucia bezpieczeństwa oraz swobodnego wyrażania siebie w bardzo osobistych kwestiach – często upokarzających lub w inny sposób naruszających ich godność – bez obawy przed publiczną ciekawością lub komentarzami”²⁰³. Trybunał uznał, że nie stanowi naruszenia prawa do rzetelnego procesu oskarżonego, w tym również jego prawa do obrony, wyłączenie jawności rozprawy w sprawie o zgwałcenie ze względu na dobro pokrzywdzonej.

W zakresie wyeliminowania możliwości zadawania ofiarom pytań dotyczących ich życia prywatnego (art. 23 ust. 3 lit. c Dyrektywy) polski Kodeks postępowania karnego przewiduje ograniczenie wynikające z art. 171 § 4a k.p.k., zgodnie z którym pytania zadawane pokrzywdzonemu/świadkowi nie mogą dotyczyć jego życia seksualnego, chyba że jest to niezbędne dla rozstrzygnięcia sprawy. Kodeks postępowania karnego zawiera – co do zasady – ogólny zakaz zadawania pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi (art. 171 § 4 k.p.k.) i nakaz adresowany do osoby przesłuchującej, by uchylała takie pytanie. Wprowadzony przepis wynika również z konieczności wypełnienia postanowień art. 54 Konwencji Stambulskiej, który zobowiązuje państwa członkowskie do podjęcia koniecznych środków prawnych lub innych działań mających na celu zagwarantowanie, że w jakimkolwiek po-

²⁰² Wyrok ETPCz z dnia 14 maja 2020 r., nr 30373/13.

²⁰³ Wyrok ETPCz z dnia 14 maja 2020 r., nr 30373/13, pkt 49.

stępowaniu cywilnym lub karnym dowody związane z doświadczeniami i zachowaniami seksualnymi ofiary zostaną dopuszczone wyłącznie w sytuacjach, w których takie dowody są zasadne i konieczne. W polskiej doktrynie prawa karnego – niesłusznie wydaje się – krytykuje się szeroki przedmiotowy zakres ochrony zawarty w art. 171 § 4a k.p.k. ze względu na rozszerzenie ochrony nim przewidzianej na wszystkich świadków²⁰⁴. Pomimo powyższego cały czas zachodzi potrzeba wprowadzenia implementacji art. 23 ust. 3 lit. c Dyrektywy Praw Ofiar do polskiego prawa w zakresie środków pozwalających uniknąć zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, a nie tylko życia seksualnego.

Wytyczna przesłuchania osoby pokrzywdzonej w sposób zapewniający brak kontaktu wzrokowego między ofiarą a sprawcą, również w trakcie składania zeznań z możliwością zastosowania technologii komunikacyjnych (art. 23 ust. 3 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar), nie doczekała się – wydaje się – prawidłowej implementacji do prawa polskiego. W prawie polskim bowiem, pomimo wprowadzenia regulacji dopuszczającej możliwość przesłuchania świadka na odległość lub bez bezpośredniego udziału oskarżonego, brak jest sprecyzowania przypadków, w których taki wyjątek może być zastosowany. W świetle art. 177 § 1a k.p.k. przesłuchanie świadka (w tym będącego pokrzywdzonym) może nastąpić przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Przepis²⁰⁵ ten nie precyzuje, w jakich przypadkach można zastosować przewidziane w nim odstępstwo od obowiązkowego wymogu stawiennictwa świadka i składania zeznań (art. 177 § 1 k.p.k.). W nauce prawa karnego istnieje różnica zdań co do tego, jakie przypadki mogą wchodzić tu w grę. Wyrażany jest pogląd, że przesłanką stosowania tele- lub wideokonferencji jest przede wszystkim niemożność bezpośredniego wykonania czynności dowodowej, nie zaś przyczyny szczególne wymienione w art. 177 § 2 k.p.k.²⁰⁶ Podzielając ten pogląd, K.T. Boratyńska twierdzi, że przepis ten będzie miał zastosowanie do przesłuchania na odległość w aspekcie transgranicznym²⁰⁷. T. Grzegorzczak natomiast słusznie chyba nie wyklucza możliwości skorzystania z art. 177 § 1a k.p.k., jeśli chodzi o przesłuchanie świadków w ich miejscu pobytu, gdy nie mogą się stawić na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej niedającej się pokonać przeszkody (por. art. 177 § 2 k.p.k.). W takiej sytuacji przesłuchania dokonują sędzia lub wyznaczony sąd,

²⁰⁴ C. Kulesza, *Komentarz do art. 171 k.p.k.*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. K. Dudka, LEX 2023, art. 171.

²⁰⁵ Przepis art. 177 § 1a k.p.k. dodany został ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 17, poz. 155), w brzmieniu ustalonym przez ustawę z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 217, poz. 1280.

²⁰⁶ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007, s. 811.

²⁰⁷ K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 430.

a strony, w tym oskarżony, mogą przy takim przesłuchaniu być wirtualnie obecne i zadawać świadkowi – poprzez środki techniczne – pytania i uzyskiwać odpowiedzi²⁰⁸.

Mając na względzie powyższe argumenty, wskazać należy, że przepis art. 23 ust. 3 lit. a Dyrektywy Praw Ofiar wymaga implementacji. Powinna ona polegać na wprowadzeniu do art. 177 § 2 k.p.k. dodatkowej przesłanki przesłuchania na odległość, analogicznej do tej, jaka występuje w art. 185c § 1a k.p.k. w odniesieniu do osób pokrzywdzonych przestępstwami seksualnymi. Umożliwiłoby to zastosowanie instytucji przesłuchania na odległość za pomocą środków technicznych do wszystkich osób pokrzywdzonych, zaliczonych do grupy szczególnie wrażliwych na wtórną wiktyimizację, zawsze wtedy, gdy obecność sprawcy w czasie przesłuchania mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

6.5. Implementacja ochrony osób doświadczających przestępstw motywowanych uprzedzeniami w systemie prawa polskiego w świetle standardów unijnych i międzynarodowych oraz na przykładzie dobrych praktyk w wybranych państwach Europy

Nie ulega już obecnie wątpliwości, że organizacje międzynarodowe²⁰⁹ uznały przestępstwa z nienawiści²¹⁰ za swój priorytet. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że osoby pokrzywdzone przestępstwami motywowanymi nienawiścią narażone są – w dużo większym stopniu niż inni pokrzywdzeni – na dotkliwsze, negatywne skutki zdrowotne wywołane pokrzywdzeniem przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami, takie jak np. zespół stresu pourazowego, depresja czy choroby somatyczne.

²⁰⁸ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego...*, op. cit., s. 404–405.

²⁰⁹ Zob. Say #NoToHate - The impacts of hate speech and actions you can take, United Nations, <https://www.un.org/en/hate-speech>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²¹⁰ Termin „mowa nienawiści” oznacza wszelkie przejawy rasizmu, ksenofobii, homofobii itp. Natomiast termin „przestępstwo z nienawiści” to pojęcie karnoprawne, odnoszące się do grupy przestępstw zdefiniowanych w krajowych przepisach karnych. Przestępstwo z nienawiści nie jest jednym konkretnym przestępstwem, ale może przybierać różne typy czynów zabronionych w Kodeksie karnym. Przestępstwem z nienawiści jest każde przestępstwo natury kryminalnej, w wyniku którego ofiara, lokal lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne lub domniemane powiązanie lub udzielane wsparcie grupie wyróżnianej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak: faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy. Definicja ta została zastosowana przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODiHR), działające w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OSCE), i przyjęta w literaturze przedmiotu (M. Sullaway, *Psychological perspective on hate crime laws*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2004, vol. 10, s. 254), [cyt. za:] W. Dadak, *Przestępstwa motywowane uprzedzeniami (o problemach z analizą przestępczości z nienawiści)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, z. 4.

Takie priorytetowe podejście – w ramach Unii Europejskiej – wynika bezpośrednio z Dyrektywy Praw Ofiar, której istotnym celem jest szczególne zwrócenie uwagi na ofiary znajdujące się w najtrudniejszej sytuacji, co doprowadziło do wyraźnego dostrzeżenia konieczności wypracowania efektywnych środków prawnych dotyczących pokrzywdzenia ofiar przestępstwami z nienawiści.

Jak wynika z oceny implementacji zindywidualizowanego podejścia do wsparcia ofiar przestępstw z nienawiści, podejście to zostało wdrożone – w sposób efektywny, w pełni lub częściowo – do prawa krajowego w mniej niż połowie państw członkowskich, co nie jest optymistycznym wynikiem, szczególnie gdy ma się świadomość, że nawoływanie do nienawiści i przestępstwa z nienawiści narusza prawa ofiar do: godności, równości, prywatności, a także życia i zdrowia²¹¹.

Standard indywidualnej oceny²¹², nakazujący dokonanie analizy każdego przypadku pokrzywdzenia pod kątem szczególnych potrzeb ofiary w odniesieniu do osób doświadczających przestępstw z nienawiści, wynika z art. 22 ust. 1 Dyrektywy Praw Ofiar i jest wzmocniony dyrektywami wynikającymi z pkt 9 i 17 preambuły Dyrektywy. W pkt 9 preambuły Dyrektywy wskazano, że ponieważ przestępczość godzi w społeczeństwo, a także narusza prawa ofiar, ofiary przestępstw powinny być za takie uznawane oraz traktowane z szacunkiem, w sposób taktowny i profesjonalny, bez dyskryminacji w jakiegokolwiek formie, np. ze względu na: rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek, płeć, ekspresję i tożsamość płciową, orientację seksualną, status pobytowy czy stan zdrowia. Ponadto, zgodnie z pkt 17 preambuły Dyrektywy, przemoc, która jest skierowana przeciwko osobie ze względu na jej płeć, tożsamość płciową lub ekspresję płciową lub której ofiarami stają się w przeważającej mierze osoby danej płci, rozumiana jest jako przemoc na tle płciowym. Może ona powodować krzywdę o charakterze fizycznym, seksualnym, emocjonalnym lub psychologicznym lub szkodę o charakterze ekonomicznym.

W ramach Unii Europejskiej przyjęta została także decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych²¹³, w której w art. 1 wskazano, że każde państwo członkowskie stosuje niezbędne środki w celu zapewnienia karalności przede wszystkim czynów popełnianych umyślnie i polegających na publicznym nawoływaniu do przemocy lub nienawiści skierowanej przeciwko grupie osób, którą definiuje się według rasy, koloru skóry,

²¹¹ Raport: Practices on Structural Frameworks for Individual Needs Assessment (INA) of Hate Crime Victims and Referrals. Compendium. Hate Crime Victim Support 2021. Zob. <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/7/a/505981.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²¹² Zob. dokładne omówienie w punkcie 6.2 niniejszego opracowania.

²¹³ Dz.Urz. UE L 328.55 z 6.12.2008 r.

wyznawanej religii, pochodzenia albo przynależności narodowej lub etnicznej, lub przeciwko członkowi takiej grupy.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, jako jedna z pierwszych organizacji wskazujących na przestępczą mowę nienawiści, uchwaliła Międzynarodową Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwartą do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r.²¹⁴ W art. 4 tej Konwencji przewidziano obowiązek kryminalizacji czynów polegających na wszelkim rozpowszechnianiu idei opartych na wyższości lub nienawiści rasowej, wszelkiego podżegania do dyskryminacji rasowej, jak również wszelkich aktów przemocy lub podżegania do tego rodzaju aktów wobec jakiejkolwiek rasy bądź grupy osób o innym kolorze skóry lub innego pochodzenia etnicznego, a także udzielanie pomocy w prowadzeniu działalności rasistowskiej, włączając w to finansowanie tej działalności.

W 2010 r. Komitet Praw Człowieka ONZ, po rozpatrzeniu VI sprawozdania okresowego Polski (rozpatrzenie sprawozdań przedłożonych przez państwa strony na mocy art. 40 Paktu, CCPR/C/POL/CO/6), przyjął następujące krytyczne uwagi końcowe w pkt 8: „Komitet wyraża troskę ze względu na znaczący wzrost liczby przejawów mowy nienawiści i nietolerancji wobec lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych oraz, poczynawszy od roku 2005, liczby spraw związanych z orientacją seksualną przedstawionych Rzecznikowi Praw Obywatelskich. Komitet ubolewa, że w Kodeksie karnym brak jest przepisów uznających mowę nienawiści i przestępstwa z nienawiści ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową za przestępstwa (art. 2). Państwo-strona powinno zapewnić, by wszystkie zarzuty dotyczące napaści i stosowania gróźb wobec osób ze względu na ich orientację seksualną lub tożsamość płciową były dokładnie badane. Państwo-strona powinno także: wprowadzić do prawa zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową; znowelizować Kodeks karny poprzez wprowadzenie do niego definicji mowy nienawiści i przestępstw z nienawiści ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową oraz przez uznanie tych czynów za przestępstwa; zintensyfikować działania mające na celu zwiększenie świadomości wśród policjantów oraz w szerszych kręgach społeczeństwa”²¹⁵.

Europejski Trybunał Praw Człowieka – w swoich orzeczeniach – wielokrotnie podkreślał, że ofiary przestępstw z nienawiści powinny być identyfikowane jako ofiary przestępstw motywowanych uprzedzeniami sprawcy, tj. ofiary dyskryminacji, a także, iż „(...) państwa mają pozytywne zobowiązania wynikające z Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności do badania potencjalnych motywów rasowych przestępstw”²¹⁶.

²¹⁴ Dz.U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187.

²¹⁵ Zob. <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ccprcpolco6-concluding-observations> oraz <https://docs.un.org/en/CCPR/C/POL/CO/6>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²¹⁶ *Hate Crimes Laws. A Practical Guide*, OSCE 2009. Zob. <https://www.osce.org/sites/default/files/f/document-s/3/e/36426.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).

Przełomowe w tym kontekście było orzeczenie w sprawie Nachova i inni przeciwko Bułgarii²¹⁷, w którym ETPCz wskazał, że istnieje obowiązek zbadania ewentualnych motywów rasistowskich stojących za aktami przemocy ze strony organów państwowych, a niepodjęcie takich działań przez Bułgarię stanowiło naruszenie postanowienia o niedyskryminacji zawartego w art. 14 Konwencji. Natomiast w sprawie Šečić przeciwko Chorwacji Trybunał wskazał, że „(...) podczas badania przypadków przemocy władze państwowe mają dodatkowy obowiązek podjęcia uzasadnionych kroków w celu ujawnienia wszelkich motywów rasistowskich oraz ustalenia, czy nienawiść lub uprzedzenia etniczne mogły odegrać rolę w tych wydarzeniach. Niepodjęcie takich działań i traktowanie przemocy i brutalności na tle rasowym na równi z przypadkami, które nie mają podtekstów rasistowskich, oznaczałoby przymykanie oczu na specyfikę czynów, które w szczególny sposób naruszają prawa podstawowe”²¹⁸.

Powyższe orzeczenia ETPCz, w zakresie przestępstw motywowanych nienawiścią, dotyczą uprzedzeń na tle rasowym, religijnym czy etnicznym. Niemniej jednak, zgodnie z art. 14 EKPCZ, korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak: płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, bądź z jakichkolwiek innych przyczyn, co prowadzi do wniosku o objęciu konwencyjnym standardem nie tylko wyraźnie wskazanych w treści przepisu cech, ale także wielu innych cech, które również powinny być objęte ochroną, jak np.: niepełnosprawność, tożsamość płciowa, wiek, orientacja seksualna²¹⁹.

²¹⁷ Nachova i inni przeciwko Bułgarii, sprawy nr 43577/98 i 43579/98. Zob. LEX: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/omowienia/nachova-i-inni-przeciwko-bulgarii-wyrok-etcp-z-dnia-6-lipca-2025-r-402788474>, (dostęp 22.11.2025 r.), § 160–168.

²¹⁸ Šečić przeciwko Chorwacji – wyrok ETPC z dnia 31 maja 2007 r., sprawa nr 40116/02. Zob. LEX: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/omowienia/secic-przeciwko-chorwacji-wyrok-etpc-z-dnia-31-maja-2007-r-skarga-402788940>, (dostęp 22.11.2025 r.), § 66.

²¹⁹ Tak też Rzecznik Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości, 22 października 2015 r., VIII.816.2.2014. AM, s. 3: „(...) art. 14 Konwencji zawiera szeroki katalog przesłanki wprost w nim wskazane (płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie), ale również niepełnosprawność (np. § 80 wyroku ETPCz z dnia 30 kwietnia 2009 r. w sprawie Glor przeciwko Szwajcarii, skarga nr 13444/04), wiek (np. wyrok ETPCz z dnia 10 czerwca 2010 r. w sprawie Schwizgebel przeciwko Szwajcarii, skarga nr 25762/07), orientację seksualną (np. § 92 wyroku ETPCz z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie Kozak przeciwko Polsce, skarga nr 13102/02) czy tożsamość płciową (np. § 30 wyroku ETPCz z dnia 30 listopada 2010 r. w sprawie P. i V. przeciwko Hiszpanii, skarga nr 35159/09). W jednej ze spraw dotyczących homofobicznej mowy nienawiści Trybunał zwrócił również uwagę, że dyskryminacja ze względu na orientację seksualną jest równie poważna jak dyskryminacja ze względu na «rasę, pochodzenie lub kolor skóry» (§ 55 wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 maja 2012 r. w sprawie Vejdeland przeciwko Szwecji, skarga nr 1813/07). Trybunał w swoim orzecznictwie wskazywał na to, że równe traktowanie przypadków przemocy motywowanej uprzedzeniami i przypadków pozbawionych takiego elementu jest równoznaczne z «przymykaniem oczu» na swoisty charakter takich czynów, które są szczególnie destrukcyjne dla praw podstawowych (tak m.in. w § 29 w wyroku ETPCz z dnia 11 marca 2014 r. w sprawie Abdu przeciwko Bułgarii, skarga nr 26827/08)”.

Przełomowe dla Polski – w kontekście pilnej konieczności wypracowania efektywnych standardów w polskim systemie prawnym – jest orzeczenie ETPCz w sprawie Bednarek i inni przeciwko Polsce²²⁰, które zapadło w dniu 10 lipca 2025 r. i w którym Trybunał stwierdził naruszenie przez Polskę Europejskiej Konwencji praw człowieka. Trybunał uznał, że Polska nie zapewniła w swoim systemie prawnym skutecznego mechanizmu obrony przed przestępstwami motywowanymi homofobią, co naruszyło prawo do wolności od niehumanizującego i poniżającego traktowania zawarte w art. 3 oraz prawo do wolności od dyskryminacji zawarte w art. 14 EKPCz²²¹. W pkt 82 Trybunał wskazał, że „Ataki homofobiczne nie tylko podważają bezpieczeństwo fizyczne ofiar, ale także ich dobrostan emocjonalny i psychiczny, przekształcając moment intymności w moment strachu i traumy. Co więcej, upokarzają one i poniżają ofiary, przekazując komunikat, że ich tożsamość i jej ekspresja są gorsze, a zatem mieszczą się w zakresie zastosowania art. 3 Konwencji (zob. Hanovs przeciwko Łotwie, skarga nr 40861/22, § 42, 18 lipca 2024 r.)”.

Ocena skuteczności krajowych systemów ochrony osób doświadczających przestępczej mowy nienawiści wynika z kilku czynników. Po pierwsze, osoby pokrzywdzone przestępstwami z nienawiści mogą mieć różnorodny zakres zindywidualizowanych potrzeb, wynikający często z krzyżujących się cech dyskryminacyjnych oraz wynikających z ich osobistej sytuacji²²², co oznacza, że potrzeby te muszą być zidentyfikowane i właściwie zaadresowane. Po drugie, w kontekście przestępstw motywowanych uprzedzeniami, istotne są istnienie w systemach prawnych adekwatnych środków prawnych i skuteczność ich egzekwowania w praktyce. Po trzecie, ta różnorodność potrzeb oznacza konieczność współpracy szeregu instytucji państwowych w celu zapewnienia tym ofiarom pełnej ochrony i wsparcia²²³, co rodzi – po stronie krajowego systemu – obowiązek podjęcia działań zapewniających wprowadzenie takiej współpracy i/lub rozważenie wprowadzenia do systemu krajowego np. instytucji asystenta osoby pokrzywdzonej²²⁴, który właśnie w takich sprawach mógłby realizować efektywnie swoje cele, wspierając wszystkie potrzeby ofiar doświadczających przestępstw z nienawiści. „Najważniejszą kwestią jest to, aby podczas ścigania spraw karnych wyraźnie uznawać i karać motywację wynikającą z nienawiści. Czasami podczas ścigania spraw dotyczących przestępstw z nienawiści nigdy nie wspomina się o motywa-

²²⁰ Sprawa nr 58207/14.

²²¹ Trybunał wskazał, że w Polsce „(...) reakcja państwa na napaść na skarżących nie wypełniła w wystarczającym stopniu jego obowiązku zapewnienia, aby brutalne ataki motywowane wrogością wobec rzeczywistej lub domniemanej orientacji seksualnej ofiar nie pozostały bez odpowiedniej reakcji. W konsekwencji doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w związku z art. 14 Konwencji” (pkt 106 i 107 wyroku dotyczącego Bednarek i inni przeciwko Polsce, sprawa nr 58207/14).

²²² Zob. na temat standardów ochrony i wsparcia osób doświadczających przestępczej mowy nienawiści: <https://projects.osce.org/odihr/hate-crime-victim-support>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²²³ Raport: Practices on Structural Frameworks..., *op. cit.*, s. 32 i nast.

²²⁴ Szczegółowe przedstawienie instytucji asystenta osoby pokrzywdzonej zob. w: D. Woźniakowska, *Analiza systemów wsparcia ofiar przestępstw...*, *op. cit.*, s. 46–61.

cji wyboru ofiary (takiej jak rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne ofiary). W takim przypadku utracona zostaje szansa i możliwość, aby kara sprawcy miała efekt odstraszący dla innych. Niebezpieczeństwo polega na tym, że ofiara i sprawca otrzymują komunikat, że państwo nie traktuje poważnie motywu nienawiści, który był źródłem przestępstwa”²²⁵.

Dobłą praktyką niektórych państw Unii Europejskiej było ustanowienie międzyinstytucjonalnych i interdyscyplinarnych kanałów komunikacji i koordynacji oraz platformy wspierającej ofiary przestępstw z nienawiści. Na przykład w każdym landzie związkowym w Niemczech „(...) istnieją specjalistyczne ośrodki doradcze dla ofiar przestępstw z nienawiści. Ośrodki te są finansowane ze środków gminnych, krajowych oraz federalnego programu *Demokratie leben!* («Żyj demokracją!»). Ośrodki te wspierają osoby, które padły ofiarą ataków na tle rasistowskim, antysemickim lub innych ataków skrajnie prawicowych. Wsparcie jest bezpłatne, poufne, stronnicze (na korzyść ofiary) i długoterminowe, a oferowane usługi obejmują wsparcie emocjonalne, informacje na temat możliwości i środków prawnych, towarzyszenie osobie pokrzywdzonej na posterunku policji, w sądzie i/lub innych instytucjach publicznych, a także zapewnienie informacji na temat możliwości wsparcia finansowego oraz pomocy w kontaktach z opinią publiczną”²²⁶.

Badania²²⁷ przeprowadzone w Polsce w odniesieniu do reakcji systemu prawnokarnego na pokrzywdzenie ofiar przestępstwami z nienawiści wskazują na pilną potrzebę wprowadzenia wielu zmian.

Podstawową kwestią wymagająca zmiany w ramach polskiego systemu prawnego jest rozszerzenie zakresu kryminalizacji przestępstw motywowanych uprzedzeniami, uregulowanych w polskim Kodeksie karnym, od lat bowiem wiele organizacji²²⁸ postuluje konieczność zwiększenia ochrony osób pokrzywdzonych przestępstwami motywowanymi uprzedzeniami.

Już od 2015 r. Rzecznik Praw Obywatelskich słusznie i wielokrotnie wskazywał, że „Wprowadzenie do Kodeksu karnego odpowiednich zmian w celu karania przestępstw z nienawiści, jako aktów dyskryminacji i przemocy ze względu na orientację seksualną, niepełnosprawność i wiek, zalecił Polsce Komitet Przeciwko Torturom (pkt 25 zaleceń końcowych dotyczących połączonego V i VI sprawozdania okresowego Polski z realizacji postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 19 listopada 2013 r.). Komitet Praw Człowieka zarekomendował z kolei

²²⁵ *Hate Crimes Laws...*, op. cit., s. 28.

²²⁶ Raport: Practices on Structural Frameworks..., op. cit.

²²⁷ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Zasada równego traktowania – prawo i praktyka nr 23. Przestępstwa motywowane uprzedzeniami. Analiza i zalecenia*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017.

²²⁸ Opinie dotyczące poprawki do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (Sejm X kadencji, druk sejmowy nr 876) organizacji pozarządowych: Fundacji Instytut Bezpieczeństwa Społecznego, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, Stowarzyszenia Kampania Przeciw Homofobii, Stowarzyszenia Lambda Warszawa oraz Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego, w związku z pracami nad rządowym projektem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (druk sejmowy nr 876).

znowelizowanie Kodeksu karnego poprzez wprowadzenie do niego definicji mowy nienawiści i przestępstw z nienawiści ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową oraz poprzez uznanie tych czynów za przestępstwa (pkt 8 uwag końcowych Komitetu Praw Człowieka do VI sprawozdania okresowego Polski z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 26 października 2010 r.). Na konieczność rozszerzenia zakresu zastosowania art. 118, 119, 255, 256 i 257 o przesłanki orientacji seksualnej i tożsamości płciowej zwróciła Polsce uwagę również Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) (pkt 28 i 47 raportu przyjętego w dniu 20 marca 2015 r.). Nowelizacja Kodeksu karnego w celu uwzględnienia specyfiki mowy nienawiści i przestępstw motywowanych rasizmem, ksenofobią i homofobią to jedno z ostatnich zaleceń Komitetu Praw Dziecka (pkt 17b zaleceń Komitetu Praw Dziecka z dnia 2 października 2015 r.)²²⁹.

Powyższe postulaty doprowadziły do uchwalenia ustawy z dnia 6 marca 2025 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny^{230, 231}, zgodnie z którą:

- 1) art. 53 w § 2a pkt 6 k.k. otrzymuje brzmienie: „popęlnienie przestępstwa motywowanego nienawiścią z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej, bezwyznaniowości, niepełnosprawności, wieku, płci lub orientacji seksualnej”;
- 2) art. 119 § 1 otrzymuje brzmienie: „Kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej, bezwyznaniowości, niepełnosprawności, wieku, płci lub orientacji seksualnej, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”;
- 3) art. 256 § 1 otrzymuje brzmienie: „Kto publicznie propaguje nazistowski, komunistyczny, faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych lub ze względu na bezwyznaniowość, niepełnosprawność, wiek, płeć lub orientację seksualną, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”;
- 4) art. 257 otrzymuje brzmienie: „Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególłą osobę lub narusza nietykalność cielesną innej osoby z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej, bezwyznaniowości, niepełnosprawności, wieku, płci lub orientacji seksualnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

²²⁹ Rzecznik Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości, 22 października 2015 r., VIII.816.2.2014.AM, s. 4; tak też: Rzecznik Praw Obywatelskich, *Zasada równego traktowania...*, *op. cit.*

²³⁰ Zob. ustawa z dnia 6 marca 2025 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, https://orka.sejm.gov.pl/proc10.nsf/ustawy/876_u.htm, (dostęp 22.11.2025 r.). Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2025 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383).

²³¹ Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej skierował 16 kwietnia 2025 r. ustawę z dnia 6 marca 2025 r. do Trybunału Konstytucyjnego, zarzucając regulacjom uchwalonym w ustawie niezgodność z art. 2 i art. 42 ust. 1 Konstytucji RP w związku z art. 54 ust. 1 Konstytucji RP. Trybunał Konstytucyjny wydał w dniu 30 września 2025 r. orzeczenie (sygn. akt Kp 3/25) i uznał niezgodność przepisów ustawy z dnia 6 marca 2025 r. z Konstytucją RP.

W związku z ostatecznym brakiem uchwalenia w polskim systemie efektywnych regulacji prawno-karnych, odnoszących się do przestępstw motywowanych nienawiścią, Polska cały czas nie wypełnia standardów unijnych i międzynarodowych, co należy uznać za problem systemowy. Aktualnie można mieć jedynie nadzieję, że w zakresie obecnego stanu prawnego zwiększenie efektywności prowadzonych postępowań karnych oraz zwiększenie ochrony osób pokrzywdzonych będą możliwe dzięki wytycznym Prokuratora Generalnego z dnia 5 marca 2025 r.²³²

W obecnym stanie prawnym pojawia się więc słuszne pytanie o zasadność objęcia przestępstw z nienawiści katalogiem art. 83 ust. 1 TFUE. Zdaniem A. Grzelak „Takie rozwiązanie pozwoliłoby Unii Europejskiej skuteczniej realizować swoje cele w zakresie ochrony wartości, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. (...) Wdrożenie harmonizacji powinno odbywać się w sposób proporcjonalny i uwzględniający różnorodność systemów prawnych państw członkowskich. Kluczowe znaczenie będzie miało również zapewnienie transparentnych procedur oraz efektywnych mechanizmów współpracy transgranicznej, które pozwolą uniknąć zarówno nadużyć, jak i nieskuteczności nowych przepisów”²³³.

6.6. Standardy unijne i międzynarodowe oraz prawo polskie wobec ochrony osób doświadczających przemocy seksualnej przed prawnymi działaniami odwetowymi

Wraz ze zjawiskiem coraz szerszego ujawniania faktów doznawanej przemocy seksualnej przez jej ofiary domniemani sprawcy zaczęli coraz częściej podejmować prawne działania odwetowe, mające na celu zastraszenie ofiar i zniechęcenie innych pokrzywdzonych do składania skarg²³⁴.

Celem prawnych działań odwetowych, określanym w języku angielskim jako SLAPP²³⁵, jest wyłącznie „efekt mrozący”. Działania takie to odwet i reakcja na ujawnianie ukrywanej przez lata i stosowanej – najczęściej wobec kobiet – przemocy seksualnej, mające wyłącznie

²³² Zob. Wytyczne Prokuratora Generalnego w sprawie prowadzenia postępowań o przestępstwa motywowane uprzedzeniami, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wytyczne-prokuratora-generalnego-w-zakresie-prowadzenia-postepowan-o-przestepstwa-motywowane-uprzedzeniami>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²³³ Zob. A. Grzelak, *Rozszerzenie katalogu przestępstw w art. 83 ust. 1 TFUE – przesłanki, procedura i propozycja objęcia przestępstw z nienawiści zakresem harmonizacji prawa karnego Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2025, nr 6, s. 4–10; <https://borg.wolterskluwer.pl/auth/FormAuthPage.ashx?applicationId=AndromedaProduction&referer=https%3A%2F%2Fsip.lex.pl%2F>.

²³⁴ W sprawach kobiet, które doświadczyły prawnych działań odwetowych po zgłoszeniu doświadczonej przemocy seksualnej na Uniwersytecie Warszawskim, zob. <https://hfr.pl/aktualnosci/zlozenie-skargi-zarzucajacej-molestowanie-nie-jest-znieslawieniem>, (dostęp 22.11.2025 r.); zob. także: <https://www.facebook.com/StowarzyszeniePTPA/photos/a.106893379426848/4903663919749746/?type=3>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²³⁵ *Strategic Lawsuits Against Public Participation* – strategiczne pozwy przeciwko partycypacji publicznej.

na celu uciszenie ofiar i zmuszenie ich do nieskładania żadnych skarg do uprawnionych podmiotów. Jednocześnie jest to wtórna wiktyimizacja osoby pokrzywdzonej, która po tym, jak doświadczyła przemoc seksualnej i musi się mierzyć z traumą z tym związaną, dodatkowo staje się osobą oskarżoną, nieposiadającą w ramach regulacji karnoprocesowych uprawnień osoby pokrzywdzonej w procesie karnym. Wskazać również należy, że standardy odnoszące się do praw człowieka, które mogą spełniać pewne kryteria efektywności w stosunku do działań odwetowych wykorzystywanych wobec dziennikarzy²³⁶, nie są już tak efektywne wobec osób doświadczających przemoc seksualnej, w ich bowiem przypadku jakiegokolwiek proces jest sam w sobie wtórną wiktyimizacją.

W świetle powyższego oraz w związku z dostrzeżeniem zagrożenia w pojawiających się coraz częściej prawnych działaniach odwetowych, uznawanych za nadużycie prawa²³⁷, w Unii Europejskiej doszło do uchwalenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1069 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony osób, które angażują się w debatę publiczną, przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi („strategiczne powództwa zmierzające do stłumienia debaty publicznej”)²³⁸ (dalej Dyrektywa Anty-SLAPP).

Rozwiązania przyjęte ostatecznie w ramach UE ograniczają jednak ich przyszłą efektywność dla ofiar SLAPP w całej Unii Europejskiej²³⁹, szczególnie tych, które doświadczają przemoc seksualnej. Na przykład, zgodnie z art. 1 Dyrektywy Anty-SLAPP, zapewniono gwarancje chroniące przed oczywiście bezzasadnymi roszczeniami lub stanowiącymi nadużycie postępowaniami sądowymi w sprawach cywilnych mających skutki transgraniczne, wnoszonymi lub wszczynanymi przeciwko osobom fizycznym i prawnym ze względu na ich zaangażowanie w debatę publiczną. Oznacza to, że zakres Dyrektywy został ograniczony wyłącznie do SLAPP składanych w formie cywilnych powództw o naruszenie dóbr osobistych, co w sprawach o zgłaszanie przemoc seksualnej zdarza się rzadko. Organizacja CASE²⁴⁰

²³⁶ Zob. P. Kładoczny, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Strategic lawsuit against public participation (SLAPP) in light of disclosed sexual violence at universities in Poland – General reflections relating to legal regulation and practice*, „Studia Iuridica” 2023, vol. 100, s. 153–171.

²³⁷ D.B. Oppenheimer, *Defamation law is being weaponized to destroy the global #MeToo movement: Can free speech protections help counter the impact?*, [w:] *The Global #MeToo Movement*, A.M. Noel, D.B. Oppenheimer (eds.), Berkeley, CA, 2020.

²³⁸ Dz.Urz. UE L 2024/1069 z 16.04.2024 r.

²³⁹ Pierwotna wersja projektu dyrektywy UE zawierała szereg przepisów, których zastosowanie pozwoliłoby na wprowadzenie w prawach krajowych skutecznych rozwiązań walki z prawnymi działaniami odwetowymi wobec ofiar przemocy, takich jak: wczesne oddalenie strategii SLAPP jako kluczowe zabezpieczenie proceduralne, zabezpieczenie kosztów, zasądzenie kosztów i odszkodowania wobec pokrzywdzonych prawnym działaniem odwetowym, skuteczne, proporcjonalne i odstraszające sankcje. Niestety, wspólne stanowisko do projektu Dyrektywy anty-SLAPP, zatwierdzone przez państwa członkowskie UE w dniu 8 czerwca 2023 r., znacznie zmieniło pierwotną propozycję Komisji, przyjmując zdecydowanie mniej efektywne rozwiązania prawne i ograniczając przyszłą skuteczność tego instrumentu dla ofiar SLAPP w całej Unii Europejskiej.

²⁴⁰ „Wyłączenie z zakresu dyrektywy roszczeń wnoszonych w postępowaniu karnym. Znaczne osłabienie mechanizmu wczesnego umarzania postępowania, w tym poprzez bardzo restrykcyjną definicję spraw oczy-

zidentyfikowała najbardziej niepokojące wady Dyrektywy UE. Ponieważ regulacje zawarte w Dyrektywie Anty-SLAPP przewidują standard minimalny, *de lege ferenda* postulować należy objęcie uchwalanych w Polsce regulacji również działań odwetowych prowadzonych w ramach środków prawno-karnych.

W ramach Rady Europy problem prawnych działań odwetowych został również dostrzeżony. Ówczesna Komisarz Praw Człowieka Rady Europy, D. Mijatović, zwróciła uwagę na wynikający z orzecznictwa ETPCz pozytywny obowiązek zapewnienia możliwości korzystania z praw zapisanych w art. 10 EKPCz. Oznacza to, że każde państwo nie tylko musi się powstrzymać od jakiegokolwiek niezasadnej ingerencji w wolność wypowiedzi jednostki, ale i ma pozytywny obowiązek ochrony jej prawa do wolności wypowiedzi przed wszelkimi naruszeniami, także ze strony osób prywatnych²⁴¹. Wydaje się jednak, że wskazane powyżej regulacje, zawarte w EKPCz i wypracowane w orzecznictwie ETPCz, nie są wystarczające w sytuacji osób pokrzywdzonych przemocą seksualną, w przypadku których podstawowym celem jest jak najszybsze zakończenie postępowania karnego lub cywilnego i brak prowadzenia jakiegokolwiek rozprawy sądowej. Z tego też względu wskazać należy, że konieczne jest podjęcie działań w kierunku opracowania konkretnych Anty-SLAPP regulacji prawnych, szczególnie w zakresie regulacji proceduralnych.

W świetle powyższych standardów wskazać należy, że w ramach polskiego systemu prawa rozważenia wymaga przede wszystkim dekryminalizacja zniesławienia²⁴². Istnienie przepisu art. 212 k.k. w obecnej postaci tworzy możliwość (wykorzystywaną w rzeczywistości) posługiwania się nim jako SLAPP. Uchylenie tego przepisu stanowiłoby zatem najdalej idącą, ale jednocześnie najskuteczniejszą gwarancję dla wszystkich osób chcących korzystać ze swoich praw, bez obawy zainicjowania przeciw nim postępowania karnego. Jednocześnie brak tego przepisu nie stworzyłby luki w zakresie ochrony prawnej przed nadużyciem wolności słowa z uwagi na istnienie w polskim systemie prawnym w tym zakresie drogi cywilnej.

wiście bezzasadnych oraz wykluczenie możliwości odwołania się od decyzji o odmowie wczesnego umarzenia postępowania. Usunięcie przepisu dotyczącego odszkodowania na rzecz osób, które stały się celem SLAPP. Wydłużenie okresu transpozycji do 3 lat w kontekście rosnącej liczby SLAPP skierowanych przeciwko dziennikarzom i obrońcom praw w całej UE (CASE 2023)”.

²⁴¹ Stanowisko Komisarz Praw Człowieka Rady Europy D. Mijatović: *Time to take action against SLAPPs*, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/time-to-take-action-against-slapps>, (dostęp 22.11.2025 r.).

²⁴² Zob. np. Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1577 (2007) – *Towards Decriminalization of Defamation* – z dnia 4 października 2007 r., <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en>, (dostęp 22.11.2025 r.). S. Griffen, *Out of Balance – Defamation Law in the European Union: A Comparative Overview for Journalist, Civil Society and Policymakers*, January 2015, s. 6, <http://ipi.media/wp-content/uploads/2016/08/IPI-OutofBalance-Final-Jan2015.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.), a także *Defamation Laws in Europe*, <http://legaldb.freemedia.at/defamation-laws-in-europe/>, (dostęp 22.11.2025 r.). Zob.: Wspólna Deklaracja Sprawozdawców ds. Wolności Słowa ONZ i OBWE na rzecz zniesienia odpowiedzialności karnej za zniesławienie, 10 grudnia 2000 r.; Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy „Ku dekryminalizacji zniesławienia” nr 1577 (2007) z dnia 4 października 2007 r.; Rzecznik Praw Obywatelskich, Art. 212. Rzecznik proponuje zmiany w przepisach o zniesławieniu, na stronach RPO.

Rozwiązanie to wydaje się zatem zarówno najdalej idące, jak i najlepsze, także ze względu na swoją uniwersalność, dotyczy bowiem nie tylko ofiar przemocy seksualnej, ale też jest rozwiązaniem chroniącym wszystkie osoby zagrożone prawnymi działaniami odwetowymi.

W sytuacji braku realizacji powyższego postulatu *de lege ferenda* w obszarze prawa karnego materialnego rozważyć należy inną propozycję, która stanowi postulat *de lege lata*, dotyczący odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego²⁴³. Obecnie rozwiązaniem prawnym zapewniającym teoretycznie ochronę ofiar przemocy seksualnej przed strategią SLAPP – w sytuacji prywatnego aktu oskarżenia o zniesławienie – może być instytucja umorzenia postępowania karnego, jeszcze przed rozprawą i na posiedzeniu, w trybie przepisu art. 339 § 3 pkt 1 k.p.k. w związku z art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. Automatyczne stosowanie tego przepisu w omawianych sytuacjach nie będzie jednak łatwe z uwagi na utrwaloną linię orzecznictwa Sądu Najwyższego²⁴⁴ w innych sprawach, zgodnie z którą umorzenie postępowania przed rozprawą na posiedzeniu, w trybie art. 339 § 3 pkt 1 k.p.k., może nastąpić na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. tylko wówczas, gdy z zebranego w postępowaniu przygotowawczym materiału dowodowego w sposób oczywisty wynika, że zarzucany czyn nie zawiera ustawowych znamion czynu zabronionego.

²⁴³ Zob. P. Kładoczny, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Strategic lawsuit...*, *op. cit.*, s. 153–171.

²⁴⁴ Zob. np. postanowienie SN z dnia 9.12.2020 r., IV KK 169/20.

7. Wnioski

Wypracowywane na różnych poziomach prawa unijnego i prawa międzynarodowego standardy ochrony ofiar przestępstw wskazują jednoznacznie na potrzebę usytuowania pokrzywdzonych w centrum wysiłków organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, w tym przede wszystkim w centrum podejmowanych działań zmierzających do zapewnienia osobie pokrzywdzonej ochrony, pomocy, wsparcia, bezpieczeństwa i kompensacji, a także informacji o przysługujących jej wszystkich prawach – na każdym etapie postępowania. Wzmocnieniu realizacji powyższych celów w najbliższym czasie będzie służyć uchwalenie nowelizacji Dyrektywy Praw Ofiar, a tym samym pojawienie się obowiązku implementowania podwyższonych standardów ochrony ofiar w krajach Unii Europejskiej.

Podejmowane w związku z tym przez Polskę środki prawne oraz ich realizacja powinny przede wszystkim zmierzać nie tylko do zagwarantowania ofiarom przestępstw – zarówno *de iure*, jak i *de facto* – pełnego dostępu do uprawnień procesowych, w tym otrzymywania wyczerpującej informacji na początku postępowania oraz w jego trakcie, porady prawnej i pomocy procesowej, odszkodowania od sprawcy, kompensaty od państwa za będące wynikiem przestępstwa szkody materialne i moralne, ale i do przeprowadzania indywidualnej oceny ryzyka i w konsekwencji zapewnienia ofiarom należytej i zindywidualizowanej ochrony. Ważne jest również, aby zapewnienie wszystkich powyższych standardów odbywało się z uwzględnieniem najważniejszych zasad: niedyskryminacji, równego traktowania oraz ochrony interesu małoletnich.

W celu zapewnienia ofiarom przestępstw skuteczniejszej ochrony już teraz konieczne jest wyraźne wskazanie na priorytety, którymi powinny kierować się zaangażowane w ten proces organy ścigania, wymiar sprawiedliwości i instytucje publiczne. Takim priorytetem powinna być ochrona ofiar. Reakcja wymiaru sprawiedliwości może być bardziej efektywna, jeśli ofiary będą miały zapewnioną skuteczną ochronę i podejmowane będą środki zachęcające je do zgłaszania się na policję w celu zawiadomienia o popełnionym przestęp-

stwie oraz złożenia zeznań w warunkach uwzględniających indywidualne potrzeby każdej ofiary.

Do takich priorytetów należy również realizowanie w procesie karnym wszystkich uprawnień, z których ofiara może i chce skorzystać. Reakcja wymiaru sprawiedliwości może być bardziej efektywna, jeśli ofiary przestępstw będą miały zapewnioną realizację uprawnień procesowych w sposób faktycznie istniejący. W związku z tym prowadzone postępowanie nie powinno skupiać się wyłącznie na traktowaniu ofiary jako źródła dowodowego, dzięki któremu możliwe będą udowodnienie sprawcy winy i jego adekwatne ukaranie. Obecnie równolegle należy brać pod uwagę potrzebę respektowania godności i praw ofiar, zapewniając im realizację ich interesów i potrzeb.

Wyrazem respektowania godności osób pokrzywdzonych będzie również systemowa zmiana polskiej regulacji w zakresie dostępu do państwowej kompensacji, która w obecnym kształcie nie spełnia w praktyce żadnych stawianych jej celów. Po pierwsze, pomimo teoretycznego istnienia kompensacyjnych środków prawnych oraz częstej nowelizacji obowiązujących w tym zakresie przepisów mających na celu zwiększenie ich dostępności ofiary przestępstw nie uzyskują wynagrodzenia szkód materialnych lub moralnych ani od sprawców, ani od państwa. Po drugie, wiele ofiar nie otrzymuje prawidłowej informacji o możliwościach i warunkach uzyskania kompensaty państwowej. Po trzecie, dostępne dane statystyczne jednoznacznie potwierdzają fakt, że ofiary nie otrzymują państwowej kompensaty. W związku z tym trudno też jest ocenić, co, w szczególności, może stanowić problem w praktyce uzyskania tego standardu.

Problemem mającym konsekwencje w braku efektywnej ochrony ofiar jest również fakt, że w Polsce osoby pokrzywdzone nie posiadają – co do zasady – bezpłatnego dostępu do profesjonalnego prawnika, a tym samym nie otrzymują prawidłowej informacji o przysługujących im wszystkich uprawnieniach, w tym informacji o możliwościach i warunkach uzyskania kompensaty państwowej, a przede wszystkim nie dostają prawnego wsparcia w formie reprezentacji podczas całego procesu karnego. Ta sytuacja może również rodzić wątpliwości co do uwzględniania w praktyce wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania perspektywy antydyskryminacyjnej, akcentującej równość płci. Ważne jest bowiem, aby ofiary nie były wykorzystywane w postępowaniu karnym wyłącznie jako źródło dowodowe, mające służyć doprowadzeniu do skazania sprawcy.

Z niniejszego opracowania wynika, że system ochrony i wsparcia osób pokrzywdzonych przestępstwem musi być całościowy i kompatybilny zarówno w teorii, jak i w praktyce. Wskazane w poszczególnych punktach niniejszego raportu postulaty *de lege ferenda* – wynikające także z zaprezentowanych dobrych praktyk w innych państwach europejskich – powinny zostać uwzględnione w procesie zmian zmierzających do zapewnienia ofiarom przestępstw efektywnych standardów w zakresie ich ochrony i wsparcia.

Bibliografia

Monografie, artykuły w periodykach, komentarze

- Alie M., Samri C., *Victim's Rights in Belgian Law: Significant Progress Due to the Influence of EU Law but Still Gaps to Be Filled*, [w:] *Stronger Victims' Rights in EU Law? Assessment and Prospects*, J. Burchett, A. Weyembergh (ed.), Great Britain 2025.
- Bassiouni M.C., *International recognition of victim's rights*, „Human Rights Law Review” 2006, vol. 203(6), DOI: 10.1093/hrlr/ngl009.
- Bieńkowska E., *Prawo ofiary przestępstwa do kompensaty od państwa po zmianach z dnia 5 sierpnia 2015 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 7–8.
- Bieńkowska E., *Projekt Konwencji Narodów Zjednoczonych o sprawiedliwości oraz wsparciu dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy*, „Zeszyty Prawnicze” 2015, nr 15.3, DOI: 10.21697/zp.2015.15.3.01.
- Bieńkowska E., *Standardy ochrony praw pokrzywdzonego w świetle dokumentów europejskich i ustaw zasadniczych*, [w:] *System prawa karnego procesowego. Tom VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, pod red. C. Kuleszy, Warszawa 2016.
- Bieńkowska E., *Wiktymizacja wtórna – geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, [w:] L. Mazowiecka, *Wiktymizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Komentarz do Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Prawa ofiar przestępstw. Zarys wykładu*, Warszawa 2008.
- Boratyńska K.T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Buchowska N., *Międzynarodowe i europejskie standardy ochrony praw kobiet*, [w:] B. Guzik, N. Buchowska, P. Wiliński, *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. 5, Poznań 2008.
- Dadak W., *Przestępstwa motywowane uprzedzeniami (o problemach z analizą przestępczości z nienawiści)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, z. 4.

- Ellis E., Watson P., *EU Anti-Discrimination Law*, Oxford 2012.
- Flis-Świeczkowska M., *Ocena efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego w polskim postępowaniu karnym w świetle standardów międzynarodowych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2025, vol. 24, nr 2.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Grzelak A., *Rozszerzenie katalogu przestępstw w art. 83 ust. 1 TFUE – przesłanki, procedura i propozycja objęcia przestępstw z nienawiści zakresem harmonizacji prawa karnego Unii Europejskiej*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2025, nr 6.
- Hebly M.R., Dongen van J.D.M., Lindenbergh S.D., *Crime Victims’ Experiences with Seeking Compensation: A Qualitative Exploration*, „Utrecht Law Review” 2014, Volume 10, Issue 3.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2007.
- Izydorzak J., Wiliński P., *International Criminal Court. Międzynarodowy Trybunał Karny. Powstanie, organizacja, jurysdykcja, akty prawne*, Kraków 2004.
- Klaus W., Kuliński Ł., *Oczekiwania i potrzeby osób pokrzywdzonych wobec wymiaru sprawiedliwości*, „Archiwum Kryminologii” 2025, vol. I, nr 39, DOI: 10.7420/AK2025.03.
- Kładoczný P., Namysłowska-Gabrysiak B., *Strategic lawsuit against public participation (SLAPP) in light of disclosed sexual violence at universities in Poland – General reflections relating to legal regulation and practice*, „Studia Iuridica” 2023, vol. 100.
- Kulesza C., *Komentarz do art. 171 k.p.k.*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. K. Dudka, LEX 2023, art. 171.
- Kulesza C., *Prawa dziecka pokrzywdzonego przestępstwem w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w świetle standardów europejskich*, Warszawa 2024.
- Kulesza C., Starzyński P., [w:] E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2024.
- Mazowiecka L., *Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.
- Mazowiecka L., *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.
- Mierzwińska-Lorencka J., *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012.
- Mozgawa M., [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany 2022*, LEX.
- Oppenheimer D.B., *Defamation law is being weaponized to destroy the global #MeToo movement: Can free speech protections help counter the impact?*, [w:] *The Global #MeToo Movement*, A.M. Noel, D.B. Oppenheimer (eds.), Berkeley, CA, 2020.

- Osiak-Krynicka K., *New templates for warnings and information on the course of interview for minor witnesses in criminal proceedings – an improvement or an unused potential?*, „Glosa” 2025, nr 3.
- Roth V., *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victim*, Leiden–Boston 2012.
- Shimoyachi N., *Between Accountability and Reconciliation: The Making of “the Victim-Centered Approach” at the International Criminal Court*, „Global Studies Quarterly” 2024, no. 4.
- Smolin M., *Zasada równości płci. Studium komparatystyczne standardów Rady Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.
- Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Sullaway M., *Psychological perspective on hate crime laws*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2004, vol. 10.
- Waltoś S., *Wizja procesu karnego XXI wieku*, [w:] P. Kruszyński, *Postępowanie karne w XXI wieku. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Popowo 26–28 października 2001 r., Warszawa 2002.
- Wemmers J.-A., Parent I., Lachance-Quirion M., *Restoring victims’ confidence: Victim-centred restorative practices*, „International Review of Victimology” 2023, Volume 29, Issue 3, September.
- Wielec M., Horna-Cieślak M., Masłowska P., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego. Wyniki badań aktowych*, „Prawo w Działaniu” 2019, z. 39.
- Woźniakowska D., *Analiza systemów wsparcia ofiar przestępstw i rola asystentów osób pokrzywdzonych w wybranych krajach*, Warszawa 2025.
- Wrona G., *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Zielińska E., [w:] *Obowiązek reparacji, a w szczególności wynagrodzenia szkody w świetle Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, pod red. L. Mazowieckiej, Warszawa 2013.
- Zielińska E., Namysłowska-Gabrysiak B., [w:] E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2024.

Raporty

- Akandji-Kombe J.F., *Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*, <https://rm.coe.int/168007ff4d> (dostęp 22.11.2025 r.).

- BeneVict Acting for victims, benefitting everyone. Report on the practical implementation of the EU Victims' rights directive 2018–2024., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1753275388ReportonthePracticalImplementationoftheEUVictimsRightsDirective20182024.pdf (dostęp 22.11.2025 r.).
- Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region, 2008, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/e/32023.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).
- D.G. Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU.
- Driving Forward Justice: Victims of Serious International Crimes in the EU, Criminal Justice Program of the European Union 2014, https://www.ecchr.eu/fileadmin/Publikationen/DrivingForwardJustice_Latest_EU_International_Crimes_Victims_Directive_Report.pdf (dostęp 22.11.2025 r.).
- EStAR: Enhancing hate crime victim support, <https://www.osce.org/odihr/hate-crime-victim-support> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Explanatory Report on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 2005, <https://rm.coe.int/16800d3812> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Findings and Results of the European Action for Compensation for Trafficked Persons, Compact, European Action for Compensation for Trafficked Persons, Toolkit on Compensation for Trafficked Persons 2012, https://www.kok-gegen-menschenhandel.de/fileadmin/user_upload/medien/Projekte/report_final_2012.pdf (dostęp 22.11.2025 r.).
- FLEX's Guide to Legal Remedies for Victims of Trafficking for Labour Exploitation, 2017, <https://labourexploitation.org/app/uploads/2017/06/Flex-Guide-to-Legal-Remedies2017.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Griffen S., Out of Balance – Defamation Law in the European Union: A Comparative Overview for Journalist, Civil Society and Policymakers, January 2015, <http://legaldb.freemedia.at/wp-content/uploads/2015/05/IPI-OutofBalance-Final-Jan2015.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Hate Crimes Laws. A Practical Guide*, OSCE 2009, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Ivanković A., Altan L., VOICIARE. *Synthesis Report Victims of crime. Implementation Analysis of Rights in Europe*, https://victim-support.eu/wp-content/uploads/2021/02/VOICIARE_Synthesis_Report.pdf (dostęp 22.11.2025 r.).
- Mulder J.D.W.E., *Compensation: The victim's perspective*, <https://repository.tilburguniversity.edu/server/api/core/bitstreams/f2794308-938c-4ce0-846a-fc29bdc827b6/content> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Policy on a Victim-Centred Approach in UNHCR's response to Sexual Misconduct, UNHCR, 2020, <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5fdb345e7.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).

Practices on Structural Frameworks for Individual Needs Assessment (INA) of Hate Crime Victims and Referrals. Compendium. Hate Crime Victim Support 2021, <https://www.osce.org/files/f/documents/7/a/505981.pdf> (dostęp 22.11.2025 r.).

Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Committee on Human Rights Resolution 2005/35, U.N. Doc. E/CN.4/2005/L.10/Add.11 (19 April 2005).

United Nations, CCPR/C/POL/CO/6: Concluding observations, <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ccprcpolco6-concluding-observations> (dostęp 22.11.2025 r.).

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), CRC/C/GC/14, 29 May 2013, <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2013/en/95780> (dostęp 22.11.2025 r.).

United Nations, Hate speech, <https://www.un.org/en/hate-speech> (dostęp 22.11.2025 r.).

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski, Convention on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland, 2021, <https://docs.un.org/en/CRC/C/POL/CO/5-6> (dostęp 22.11.2025 r.).

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski z 6 grudnia 2021 r., Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland.

Akty prawne i dokumenty

Międzynarodowe

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyjęta w dniu 10 grudnia 1948 r. – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z dnia 29 listopada 1985 r. Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy.

Rezolucja Rady Praw Człowieka z 2005 r. – Podstawowe zasady i zalecenia dotyczące prawa do środka zaradczego oraz reparacji dla ofiar poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, HRR 2005/35, E/CN.4/2005/L.48.

Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187).

Międzynarodowy Pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt praw obywatelskich i politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71).

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r. Nr 18 poz. 160.

Rady Europy

Europejska Konwencja praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128).

Konwencja Rady Europy z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107).

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 961).

Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy „Ku dekryminalizacji zniesławienia” nr 1577 (2007) z dnia 4 października 2007 r., <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en> (dostęp 22.11.2025 r.).

Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przynajmniej dla dzieciom, Program Rady Europy „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi”, 2012, <https://rm.coe.int/16806b7c62> (dostęp 22.11.2025 r.).

Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 28 czerwca 1985 r. nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego.

Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 września 1987 r. nr R(87)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw.

Unii Europejskiej

Dyrektywa Rady UE 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. odnoszącą się do kompensaty dla ofiar przestępstw (Dz.Urz. UE L 261 z 6.08.2004 r.).

Dyrektywa Rady UE 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (Dz.Urz. UE L 261 z 6.08.2004 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz.Urz. UE L 335 z 17.12.2011 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338 z 21.12.2011 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz.Urz. UE L 88 z 31.03.2017 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.Urz. UE L 2024/1385 z 24.05.2024 r.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1712 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. (Dz.Urz. UE L 101, s. 1) w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady z dnia 19 lipca 2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158).

Dokument Komisji Europejskiej z dnia 12 lipca 2023 r. dotyczący oceny dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW 2012/29/UE (SWD/2022/0179 final).

Projekt Dyrektywy Praw Ofiar – wniosek dotyczący dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zmiany dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW z dnia 14 czerwca 2024 r.

Krajowe

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 Nr 89, poz. 555).

- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. Nr 17, poz. 155).
- Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r. Nr 217, poz. 1280).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r. poz. 84).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1587).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych (Dz.U. z 2016 r. poz. 325).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 marca 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 424).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2025 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2023 r. poz. 1870).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie określenia wzorów pisemnych pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego, pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2024 r. poz. 1658).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2025 r. w sprawie określenia wzorów informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób przesłuchiwanych w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. oraz art. 185e k.p.k. (Dz.U. z 2025 r. poz. 59).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2025 r. poz. 161).
- Opinia dotycząca poprawki do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (Sejm X kadencji, druk sejmowy nr 876,) organizacji pozarządowych: Fundacji Instytut Bezpieczeństwa Społecznego, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, Stowarzyszenia Kampania Przeciw Homofobii, Stowarzyszenia Lambda Warszawa oraz Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego w związku z pracami nad rządowym projektem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (druk sejmowy nr 876).

Orzecnictwo

Wyrok ETPCz z dnia 17 stycznia 2002 r., Calvelli i Ciglio przeciwko Włochom (sprawa nr 32967/96).

Wyrok ETPCz z dnia 6 lipca 2005 r., Nachova i inni przeciwko Bułgarii (sprawy nr 4357/98 i 43579/98).

Wyrok ETPCz z dnia 31 maja 2007 r., Šečić przeciwko Chorwacji (sprawa nr 40116/02).

Wyrok ETPCz z dnia 9 września 2009 r., Opuz przeciwko Turcji (sprawa nr 33401/02).

Wyrok ETPCz z dnia 11 marca 2014 r., Abdu przeciwko Bułgarii (sprawa nr 26827/08).

Wyrok ETPCz z dnia 14 kwietnia 2015 r., Mustafa Tunc przeciwko Turcji (sprawa nr 24014/05).

Wyrok ETPCz z dnia 13 lutego 2024 r., X. przeciwko Grecji (sprawa nr 38588/21).

Wyrok ETPCz z dnia 10 lipca 2025 r., Bednarek i inni przeciwko Polsce (sprawa nr 58207/14).

Orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości z dnia 2 października 2025 r., C-285/24.

Orzeczenie SN z dnia 7 maja 2019 r., II KZ 12/19, LEX nr 2694660.

Postanowienie SN z dnia 9 lipca 2013 r., II KK 152/13.

Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 2/20, OSNK 2020/7/27.

Postanowienie SN z dnia 9 grudnia 2020 r., IV KK 169/20. Postanowienie SN z dnia 29 grudnia 2021 r., III KK 491/21.

Wyrok SN z dnia 1 lutego 2008 r., V KK 231/07, OSNKW 2008/4, poz. 27.

Wyrok SN z dnia 14 marca 2017 r., III KK 359/16.

Strony internetowe

Garda Victim Service, <https://www.garda.ie/en/victim-services/garda-victim-service/> (dostęp 22.11.2025 r.).

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Sąd: złożenie skargi zarzucającej molestowanie nie jest zniesławieniem*, <https://hfhr.pl/aktualnosci/zlozenie-skargi-zarzucajacej-molestowanie-nie-jest-znieslawieniem> (dostęp 22.11.2025 r.). Polskie Towarzystwo Prawa Andtydyskryminacyjnego, <https://www.facebook.com/StowarzyszeniePTPA/photos/a.106893379426848/4903663919749746/?type=3> (dostęp 22.11.2025 r.).

Prokuratura Krajowa, *Pouczenie o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/pouczenie-o-uprawnieniach-i-obowiazkach-pokrzywdzonego-w-postepowaniu-karnym> (dostęp 22.11.2025 r.).

Prokuratura Krajowa, *Wytyczne Prokuratora Generalnego w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wytyczne-prokura>

- tora-generalnego-w-sprawie-zasad-postepowania-powszechnych-jednostek-organizacyjnych-prokuratury-w-zakresie-przeciwdzialania-przemocy-domowej (dostęp 22.11.2025 r.).
- Rojek-Socha P., *Kompensata dla pokrzywdzonych przestępstwem nie działa*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kompensata-dla-pokrzywdzonych-przestepstwem-ms-rozwaza-zmiany,513489.html> (dostęp 22.11.2025 r.).
- Rzecznik Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości, 22 października 2015 r., VIII.816.2.2014.AM, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Przestepstwa%20mowywone%20przedzeniami%20ZRT%20nr%2023%202017.pdf>, (dostęp 22.11.2025 r.).
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *Zasada równego traktowania – prawo i praktyka nr 23. Przestępstwa motywowane uprzedzeniami. Analiza i zalecenia*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_ochrony_ofiar_przestepstw_z_nienawisci.pdf, (dostęp 22.11.2025 r.).
- Stanowisko Komisarz Praw Człowieka Rady Europy D. Mijatović: Time to take action against SLAPPs, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/time-to-take-action-against-slapps> (dostęp 22.11.2025 r.).
- <https://www.raadvoorrechtsbijstand.org/english/> (dostęp 22.11.2025 r.).
- <https://www.slachtofferhulp.nl/english/> (dostęp 22.11.2025 r.).